

Balkanlar ve Türklük II

Yaşar Nabi

Cumhuriyet

Şunu açıkça söyleyebiliriz ki, ugün Balkanlar'da yaşanan anlı olayların geçmişinde, ütün XX. yüzyıl boyunca rrmüş Panslâvizm areketlerinin tarihsel izleri ve ikileri vardır.

Bu tarihsel iz ve etkilerin en mlı yansımasını, Üsküp'te Dğmuş, ilköğrenimini Üsküp'te ir Fransız okulunda yapmış, alkan Savaşı'nın ağır »ilgisinden sonra ailesiyle jlikte Türkiye'ye göç etmek >runda kalmış, ortaöğrenimini alatasaray Lisesi'nde marnlamış (1929), "Yedi ieş'ale" edebiyat topluluğunun nmmış şair ve yazarlarından, umhuriyet dönemi Türk lebiyatımıza büyük katkıları an Varlık kültür, sanat :rgisinin (1933) ve Varlık lymevi'nin kurucularından 946) Yaşar Nabi'nin ialkanlar ve Türklük II" adlı ı önemli araştırmasını ilgiyle :uyacaksmız.

Yaşar Nabi, bu ilgi çekici rihsel araştırması için şunları ylemiştir: "Balkanlar... konuya

yabancıların bile ilgi ve srakını tahrik edecek kadar rışık, gizemli ve çekici bu runun, oraya tarihî, ırkî, siyasî iktisadî bağlarla sımsıkı bağlı m biz Türkler için ne kadar yük bir önem taşıdığı tadadır."

BALKANLAR VE TÜRKLÜK

Nurer UĞURLU başkanlığında bir kurul tarafından hazırlanmıştır.

Dizgi - Baskı - Yayımlayan:
Yeni Gün Haber Ajansı
Basın ve Yayıncılık A.Ş.
Ağustos 1999

YAŞAR NABÎ

BALKANLAR VE TÜRKLÜK
II

Cumhuriyet GAZETESININ
OKURLARıNA ARMAĞANıDıR.

BULGARİSTAN'DA TÜRKLÜK

MÜSLÜMAN TÜRKLER

Bulgaristan'daki kısa seyahatim esnasında gördüklerimle, oradaki Türklerden ve aramızda bulunan Bulgaristan göçmenlerinden dinlediklerim bana şu kanaati verdi ki, komşu memlekette, ekseriya millettaşlanmız aleyhine çok acı ve acıklı şiddet sahneleri halinde tezahür etmeye kadar varan ve devamlı bir propaganda ile beslendiği için hızı azalmayan fiili bir Türk husumetinin mevcut olduğuna dair ara sıra matbuatımıza akseden haber ve yazılar, Bulgar gazetelerinin bütün inkâr ve protestolarına rağmen, kasten uydurulmuş bir yalan ve iftira değildir. Esasen, komşularından isteyecek hiçbir şeyi olmayan ve bütün dünya ile dost geçinmeyi dış siyasetin prensibi yapmış olan bir milletin bu neviden yalanlarla herhangi bir memlekete karşı tahrik edici faaliyette bulunmakta hiçbir fayda ve menfaati bulunmadığı da aşikârdır.

Çok cefa çekmiş olduğu için tahammülü de o nispette fazla olan candan bağlı olduğu sulh uğruna bazen hayatî menfaatlerinden bile fedakârlıkta bulunmaktan çekinmeyen Türk milletini bile zaman zaman isyana sevkeden bir vaziyetin ne kadar ağır ve şeref kinci olması lâzım geldiği kolayca tasarlanabilir.

Türk ve Bulgar matbuatı arasında, senelerden beri devam edegelen müzmin polemiğin kısa bir tahlilini yapmak, Türk-Bulgar münasebetlerinin hakikî- veçhesini çizmek için bize faydalı olabilir.

Türk gazetelerinin, ara sıra vaka ve vesika göstererek, bize dost olduğunu idida eden memleketin topraklarında Türklere karşı yapılan tazyik ve işkencelerden, gerçi bazen çok acı bir lisanla şikâyet eden yazılarına Bulgar gazeteleri hep aynı ve müşterek taktikli cevabı verirler: "İki memleket ve hükümet arasındaki dostluk münasebetlerini bozacak mahiyette tahrikçi yazılar neşreden Türk gazetelerine teessüf ederiz. Bulgaristan'da bir Türk husumeti bulunduğu ve Bulgaristan Türklerine fena muamele edildiği hakkındaki haberlerin aslı esası yoktur. Matbuatın vazifesi mevcut dostluğun kuvvetlenmesine hizmet olmalıyken, Türk gazetelerinin neşriyatı bu vazifeyi ihmal mahiyetindedir."

Bir iki gazetemizin, sırf tiraj gayesiyle, Bulgaristan işlerine tam bir vukufsuzluğu ispat eden bazı hücum yazılarını tasvip etmesek bile, büyük ıstırapları ve yoksullukları içinde, Bulgaristan Türklerinin tek teselli ve ümit kaynaklarını, yine matbuatımızda kendileriyle alâkadar olan yazıların teşkil ettiğini unutamayız ve onları, anayurt kardeşleri tarafından büsbütün unutuldukları vehmi içinde büsbütün karanlık bir ümitsizliğe düşürmeye hakkımız yoktur.

Sofya'da, matbuat müdürü Bay Naumof, kendi direktifi altında bulunan gazetelerin daima tekrarladıkları temi, bana da şifahen tekrar ederek gazeteciliğin misyonu hakkında vaaz ve nasihatta bulunmaya başladığı zaman, sözünü keserek: "Fakat dedim, Türk gazetelerinin, Türk milletine karşı komşu memlekette beslenen husumeti ve bu husumetin soydaşla-

rımıza karşı çok elim bir şekilde tezahür etmesini görmemezlikten gelmeleri için insan tahammülünden üstün bir sabır icap etmez miydi ve bunu yapmakta, onlara, ana vazifelerinden birini ihmal etmiş olmazlar mıydı?"

Bu sualime karşı muhatabım, mutat kaçamaklı yolu tutarak, kin ve garazın Bulgar milletine tamamen yabancı bir his olduğundan ve bize samimî bir dostlukla bağlı olduklarından bahsederek, Türklerin, memleketinde bütün hak ve hürriyetlerine sahip olarak, kardeşçe muamele gördüklerini uzun boylu izaha kalkıştı.

Kendisine, evvelce edinmiş olduğum malûmattan doğan kanaatlerimi, bu defa, Bulgaristan'da yerindeki müşahedelerimin takviye etmiş olduğunu ve Türklerin, orada hiç de rahat yaşamadıklarını ve ekseriya, varlarını yoklarını terk edip, öldürülmek tehlikesini bile göze alarak hudutları gizlice geçmelerinin de bu hakikatin ispatı için reddedilmez bir delil teşkil ettiğini anlattım.

Kendisi, yine evvelki sözlerinde ısrar ederek, Bulgaristan'da temas etmiş olduğum kimselerin bana kasten yalan söylemiş olduklarım ve iki memleketin münasebetlerini karıştırmakta menfaatleri olan bir zümrenin böyle yanlış kanaatler vermeye âmil olduklarını anlatmaya kalkıştı.

Bu kadar haksız ve müdafaa edilmesi imkânsız bir tezi ileri sürerken gösterdiği samimiyet ve heyecana bakarak, kimbilir diyordum içimden, belki de, bu söylediklerine kendini inandırabilmiş bahtiyarlardandır. Bulgarlarda görüldüğü nispette aşkm bir yurtçuluk, yurdun menfaati hesabına, insanı en inanılmaz şeylere bile inandırabilir.

Bulgar matbuat müdürüne, aynı zamanda, Türkiye'nin olduğu kadar, Bulgaristan Türklerinin de nefretini kazanmış bir

satılık adam olan mütfünün, Bulgar hükümeti tarafından ısrarla yerinde tutulmasının da iki memleketin dostluğuna hizmet sayılamayacağını ve müftünün, halkın arzusuna rağmen, Türk mekteplerinde Arap alfabesini idame hususunda gösterdiği gayretlerin, resmî mahfillerden teşvik ve yardım görmesinin de, yine Türklüğün vicdanını müteessir ettiğini söyledim.

Muhatabımın müşkül bir mevkide kalarak susacağını ve sözlerimi bu sükûtuyla olsun teyit edeceğini ummuştum. Fakat o, avukatlara ve diplomatlara has bir profesyonel pişkinlikle müftünün serbest intihapla (seçimle) o mevkie gelmiş ve Türk mekteplerinde okutulacak alfabenin seçilmesi de tamamıyla Türk halkının arzusuna bırakılmış olduğuna beni iknaya çalıştı.

Sayın Bulgar diplomatına, sadece, Bulgaristan'da hükümetin bile meşru bir seçime istinat etmediği bir sırada, bir azınlık unsurunun nefret ve düşmanlığını kazanmış bir adamın mevkiine intihapla (seçimle) gelmiş olduğunu iddia etmenin biraz tuhaf düştüğünü işaret etmekle iktifa ettim ve musahabemiz, iki memleket gazeteleri arasındaki bütün münakaşalar gibi, her iki tarafın kendi iddialarında ısrara devam etmeleriyle, bir anlaşma zeminine varamadan, mutat nezaket kelimeleri ve dostluk temennileriyle sona erdi.

Şimal (kuzey) komşularımız, milletten millete bir dostluğun ancak iki tarafın birbirlerinin hasyiset ve menfaatlerine karşı tam bir saygı ve anlayış götermeleriyle kabil olacağını biîmemezlikten gelmekte hakikaten büyük bir maharet sahibidirler. Onlara göre, ara sıra, bir gazete başyazısında, iki memleketi birbirinden ayıran hiçbir ihtilâfın mevcut olmadığını ve komşu hükümetler arasında eskiden beri mevcut olan dostluğun günden güne kuvvetli adımlarla ilerlediğini teba-

rüz ettirmek, vücut bulması istenilen ve beklenilen dostluk ve yakınlığın husulü için kâfi gelecektir.

Bulgaristan'da, Türklere karşı resmî veya gayri resmî mahfillerce takip edilen siyaseti üç muhtelif görüşten mütalâa etmek kabildir. Meselenin, ancak böyle türlü taraflı olarak tahlilidir ki, bizi, daha doğru bir teşhise götürebilir.

Bulgar görüşü: Bulgaristan'da bugün yaşayan Türkler, memleketi istilâ ederek asırlarca müddet boyunduruğu altında tutmuş, yabancı din ve kültürlü yabancı bir milletin, çekildikten sonra, bir nehir gibi, eski yatağında bıraktığı rüsubu (tortuyu) teşkil etmektedir.

Asırlarca müddet, Bulgarları en sıkı bir rejim altında tutarak, millî varlıklarının tezahürüne ve bir millet halinde medenî hayata karışmalarına mani olmuş olan Türklere karşı Bulgarların, bugün, en küçük bir samimî sempati hissetmelerine imkân yoktur.

Türk'te, müstevli Osmanlı'nın devamını ve mirasçısını görmek zaruridir. Çünkü, bir hâkim kitle, bütün varlığıyla günün birinde ortadan kalkmaz ve eğer Türkler de bu kitlenin devamı telâkki edilmeyecek olursa haklı bir kin ve garaza muhatap olarak kim bulunacaktır? Halbuki bir tarihî kinin muhatapsız devam edemeyeeği ortadadır. Şu halde, Türk, ister istemez, Bulgaristan'da milliyetçiliğin inkişafı ve kurtuluş tarihi ananesinin devamı için, bütün düşmanlığın bir silâh gibi kendisine çevrileceği bir hedef olacaktır.

Bulgar tarihinin en uzun devresini teşkil eden esaret faslı mekteplerde uzun boylu teşrih edilir ve bugün dünya yüzünde büyük bir Bulgar imparatorluğu mevcut olmayışının suçu da bu esaret felâketine yükletilirken, tabiidir ki Bulgarlığa en büyük darbeyi indirmiş olan bir soya ve onun mümessili olan

Türklüğe karşı, taşkın bir yurtsever kalbin bütün garaz ve ihtirasları harekete gelecektir. Bu bir zarurettir. Şu halde, mekteplerde böyle bir santimantal zihniyetle yetiştirilmiş olan nesilleri, sonra hayatta, kendi topraklarında karşılaştıkları dünün efendilerini bütün tarihî hiddetlerine hedef tutarak onlara köle ve düşman muamelesi etmekten tabiidir ki hiçbir şey menedemeyecektir.

Bulgar toprağında Türk'ün hiçbir meşru hakkı olamaz. İstilâcı, gelmiş eski efendiyi kovmuş ve toprağı zaptetmiştir. Onun mirasçısı, bugün Bulgar hâkimiyeti altodaki memlekette toprak üstünde bir hak iddia etmekte ve güneşten payını istemektedir. Halbuki onun bugün sahip olduğu toprak ve o toprak yüzünden elde ettiği servet Bulgar'm geçmiş zamanlarda çalınmış bir haklan ifadesidir. Bu çalınmış hakkı, her vasıtaya başvurarak geri almak ve bugün yurttaş kılığı altında görünen dünün istilâcısını, geldiği gibi, yoksul ve çıplak, geldiği yere kovmak, bu memleketin asıl sahibinin en tabiî bir hakkıdır.

Böyle olunca da, Bulgaristan'da hâlâ yaşamalarına lütfen ve istemeyerek müsaade edilen ve yalnız sokakta rastlanışla-n bile Bulgar midelerini döndürmeye kâfi gelen bu unsurlara karşı bir insan muamelesi yapılması elbetteki beklenemez.

Bu görüş, Bulgar'm, davasını müdafaa için harice karşı açıkça söylediği değil, kendi arasında ve kendi vicdanına karşı yaptığı bir müdafaadır.

Tabiidir ki milletlerarası telâkkiler ve bütün dünyaya şamil insanlık mefhumunun icapları, onları, harice karşı düşüncelerini değiştirmeye ve bütün dünyaca, hiçbir mazeretle özürlendirilemez bir ayıp sayılacak olan şiddet hareketlerini de, kendileri meşru gördükten sonra, yabancıya karşı tamamıyla

inkâr yoluna sapmalarından başka tutulacak bir yol kalmamaktadır.

Kendimizi, bütün ayrı görüş ve telâkkilerimizden sıyırarak, Bulgar mantalitesini anlamaya çalışınca, hakikaten halli güç bir muadele (karşılık) karşısında kalırız. Bulgar'ın tarihî Türk düşmanlığı inkâr edilemez bir surette meşrudur. Tarihinde başka bir hadise olmayan Bulgar'm, milletin yurtseverlik ve kahramanlık damarlarını harekete getirmek için Türklükten gördüğü fenalıkları ve ona karşı yapmış olduğu kahramanca ayaklanmaları sayıp dökmesi mazur görülmelidir. Türk tarihinde, Bulgar meselesi küçük, çok küçük bir fasıl teşkil eder. Bu itibarladır da, Bulgar Türk'ün nadiren hatırına gelir ve asırlardan beri maruz kaldığı bin türlü düşmanlıklar arasında Bulgar'ınkine ayrı bir mevki ve ehemmiyet vermeye zaman ve imkân bulamaz.

Bir de, Türk milletinin geniş toleransını ve tarihî kinlerini tasfiye ederek yeni realitelere intibak hususunda gösterdiği hayrete değer elastikiyeti Bulgarlardan da istemeye kimsenin hakkı yoktur.

Millî bir bütün halinde kendilerini idrak ediş tarihleri henüz çok yeni olan Bulgarlar, bu taze milliyetçiliğin mistik sarhoşluğundan henüz ayılmaya vakit bulamamışlarsa kabahat kendilerinde değildir. Diğer taraftan bu aşkın ve ihtiraslı milliyetçiliğin de onlarda, daima ileriye doğru hamleler için büyük bir hız veren bir enerji ve dinamizm kaynağı teşkil ettiği de inkâr edilemez.

Yalnız, yine bitaraf bir gözle, şurasını da müşahede etmekten geri kalmayız ki, bu neviden günün icaplarına değil de, çok santimantal ve mistik görüşlere istinat eden bir yurt-

severlik de, birçok faydalan yanında, bazen bir milletin, en hayatî menfaatlerini ayaklan altında çiğnemesine ve kendine hadise ve hallerin takibini emrettiği yoldan aynlmasma sebebiyet verebilir. Nitekim, bu hükmün doğruluğunu Bulgarların yakın mazilerini tetkik ederken bir kere daha görebiliriz.

Gerçekten, İstiklâl Savaşımızın Sakarya ve Lozan'daki parlak zaferlerimizle sona ermesinden sonra ortaya çıkan vaziyet, Türk dostluğunu aramayı ve ona istinat etmeyi Bulgarlar için hayatî bir zaruret haline getirmişti.

Lozan'dan ne kadar memnun ve muzaffer çıkmış olsa bile, millî misakından Boğazlar ve Musul meselelerinde iki ayn fedakârlıkta bulunmaya mecbur kalmış ve henüz milletler cemiyeti kadrosu içine girmemiş olan bir Türkiye'nin dostluğunu kazanarak, Türk-Yunan, Türk-Yugoslav ve netice itibarıyla da Balkan anlaşmasına mani olmak için Türklerle sıkı bir dostluk ve birlik tesis etmeyi, Bulgarlara, kendi menfaatleri dikte ediyordu.

Sovyetler Birliği'nden başka, henüz bütün devletlerin kendisine karşı çok kayıtsız ve çekingen davrandıklan bir sırada, cenup (güney) komşusunun uzatacağı dostluk eli, Türkiye tarafından büyük bir sempatiyle karşılanabilecekti. Bunun için, Bulgarlann, sadece Türk smırlanna karşı, yalnız hükümetçe değil, milletçe hiçbir revizyon talebinde bulunmamak gibi, Bulgarlar için katlanılması pek kolay bir taviz kâfi gelecekti. Üç senelik bir cephe arkadaşlığının, daha eski maziye ait bütün acı hisleri tasfiyeyi mümkün kılacak kadar sıcak ve taze duran hatırası, böyle bir dostluğun temelini atmak işini pek kolaylaştıracak bir unsur telâkki edilebilirdi.

Hususiyle mahrem bir. odasında İstanbul'a muzaffer or-

duşunun başında girişini tasvir eden bir tablo asmak çocukluğunu göstermiş olan bir Ferdinand'm (*) aşırı megolamanisinin memlekete ne büyük hüsranlara ve ne acıklı akıbetlere mal olduğunu bilen bir milletin emel ve gayelerinde daha realist olması icap ettiği de göz önünde tutulunca...

Fakat Lozan ertesinin ilk günlerinde pek çoklarınca yapılmış olduğuna hiç şüphe etmediğim bu tahmin tahakkuk etmedi. Bulgarlar, mantıki olmaktan ziyade hissi yurtseverliklerinin ve altında bulunmaktan kurtulamadıkları telkinlerin tesiri altında hayati menfaatlerini çiğneyerek, mantığın ve hadiselerin kendilerine emrettiği yola girmekten çekinerek, harp ertesinin haşin infiradında (yalnızlığında) devam etmeyi tercih ettiler. Büyük harpten muzaffer çıkmış ve bu itibarla da, kendi zararına tatmin edilmiş olan üç eski düşmanına karşı güdülmesi haklı görülebilecek olan bu siyasetin, büyük harbin eski mağlup ve müttefikine karşı da tatbikini haklı gösterecek ortada hiçbir ciddi sebep mevcut değildi.

İnfiradı (yalnızlığı) hiç sevmeyen ve herkesle iyi geçinmenin kendi menfaatleri icabı olduğuna inanan Türkiye'nin, daha yakın düşmanlarıyla, aradaki bütün husumet ve ihtilâfları ayıklayarak, yeni ve pozitif bir dostluk ve birliğin temellerini atma yoluna gitmesine, şimal (kuzey) komşusundan gördüğü kayıtsızlığın hiç tesiri olmamıştır, denemez.

Gerçi, sonra Akdeniz'de bir İtalyan tehlikesinin ortaya çıkması ve bu itibarla da, Türkiye ile Yunanistan ve Yugoslavya arasında sıkı bir anlaşmayı emrivaki haline koyması, vaktiyle vücuda getirilmiş olsaydı bile, bir Türk-Bulgar yakınlığım soğutmaya ve gevşetmeye kâfi gelebilirdi. Ancak, bu

(*) Hans-Roger Madoi,' 'Ferdinand de Bulgarie'' adlı eserinde zikrediyor.

tehlike mevcut değilken ve onu haber verecek ortada hiçbir alâmet de yokken, Bulgarların Türk dostluğuna yanaşmamış olmaları, komşu memlekette iş başına gelen zümre hangisi olursa olsun, güdücü siyasetin, daima, realitelere değil hisse istinat ettiğini iddia etmek için ileri sürebilecek çok kuvvetli bir delildir.

Bitaraf görüş: Bulgaristan'daki Türk azınlığı umum nüfusun yedide biri gibi mühim bir nispet ifade etmektedir. Altı milyon nüfusluk bir memlekette, on yedi milyon nüfuslu büyük ve kuvvetli bir komşuya ait sayısı bu derece kabarık bir azınlık kitlesinin, istiklâl ve kuruluş tarihi henüz çok yeni olan bir küçük devlet için bir tehlike ve endişe kaynağı telâkki edilmesi tabii görülmelidir.

Bulgarlar, kuvvetli ve homojen bir Bulgar yurdunun inşası işine girişmiş bulundukları sırada, elbette ki bu azınlıkları iyi bir gözle görerek, onların memleket içinde varlığını hissettirecek surette ekonomik ve kültürel bir inkişafa mazhar olmalarını istemeyecek ve her çareye başvurarak bunun önüne geçmeye çalışacaklardı. Asırlarca sürmüş bir hâkimiyetin yurt üzerinden son hak ve iddialarını da silip süpürmek için eski müstevlilerin soyundan olan insanları tasfiye etmek bir zarurettir.

Ancak, cenup (güney) komşusuyla dost geçinmek ve insanlık cemiyeti içinde şöhretini lekelememek için bu nazik işi çok ince bir itina ile yapması, nerde ve kime karşı olursa olsun insanlığın takbih ettiği zulüm ve tazyik hareketlerine başvurmaması lazım gelir.

Bulgaristan, bugün, Akdeniz'e götüren yolu elinde tutan ve dört tarafını saran komşularının teşkil ettiği müşterek cephe içinde çok nüfuzlu bir rol oynayan bir devleti kendine düşman etmekte hiçbir menfaat sahibi olamaz. Türkiye herkesle

dost geçinmek arzusunu bütün dünyaya fiilen göstermiş ve kabul ettirmiş bir memleket olduğu için, onunla bir başka devlet arasında çıkacak bir ihtilâfın herhalde Türkiye tarafından tahrik edilmiş olmadığı kanaati ekseriyeti kazanacaktır.

Bütün bu düşünceler göz önünde tutulunca, Bulgaristan'ın, memleketindeki Türk azınlıkları meselesini, alâkalı komşusuyla anlaşmak suretiyle ve onu kızdırmaksızm tasfiye etmek yollarını araması en makul hareket olacaktır.

Türk görüşü: Eskiden, kendi yurdunda yaşamış olan azınlıklardan çok sıkıntılar çekmiş, çok ihanetler görmüş ve nihayet bu derde, memleketi baştan başa Türkleştirmekle nihayet verebilmiş olan Türk milleti, komşusunun, kendi topraklarında yaşayan Türklerden rahatsızlık duymasını anlar ve hatta vicdanında ona hak vermekten geri kalmaz. Mazi göz önüne getirilince, Bulgarların Türklüğe karşı samimi ve derin bir sempati besleyemeyeceğini de takdir eder ve esasen bu mesele onu fazla alâkadar da etmez.

Yalnız Bulgar milletinin, kendine homojen (bağdaşık) bir yurt inşası için memleketinden Türklerin gitmesini arzu etmesini ne kadar tabii bulursa, bunu temin için şiddete başvurmasını ve kendi soydaşlarına karşı insanlığa yakışmayacak muamelelerde bulunmasını o kadar haksız görür ve doğrudan doğruya kendi benliğine tevcih edilmiş (yönelmiş) olan bu darbenin acısıyla reaksiyona geçmekten kendini alamaz.

Türk, Bulgarların memleketlerindeki Türklere karşı tatbik ettikleri kaçırma politikasını şu itibarla haksız bulur ki:

a) Türkiye, hiçbir yerde ve hususiyle Balkanlar'da bir karış toprak talebinde bile bulunmadığını resmen bütün dünyaya ilan etmiştir.

b) Türkiye, Balkanlar'da yaşayan millettaşlarım tama-

mıyla anayurda almayı kararlaştırmış ve fakat bir iki milyon insanın nakli ve yerleştirilmesi işini bir iki yıla sığdıramayacağı pek tabii olduğundan, bu karan planlı bir surette ve her sene komşu memleketlerden birer miktar göçmen almak suretiyle tedricen tatbik etmeye başlamıştır.

Bu iki nokta göz önünde tutulunca, Bulgarlann kendi aralannda yaşayan Türklerin kuvvetli ve anayurda bağlı bir unsur halinde inkişaf etmelerinden endişe duymalannm yersiz olduğu ortaya çıkar.

Biz, Bulgaristan'da yaşayan soydaşlarımızı, orada ancak bir müddet için misafir telâkki ediyor ve komşumuzdan, bu zavallı insanlara muvakkat (geçici) ve zararsız bir misafire yakışacak muamelenin yapılmasını istiyoruz.

Yarm anayurda gelecek ve aramıza kanşacak olan milletdaşlarımız arasında bugün Türkiye Cumhuriyeti'nin prensiplerine aykın kötü propagandalara yapılmasını, bize aykırı bir alfabenin okutulmasmı, bizim kültürümüzle hiçbir münasebeti olmayan geri ve zararlı bir kültürün yayılmakta devam etmesini elbetteki hoş göremeyiz. Bulgaristan Türklerinin yarın tamamıyla anayurda gelmelerinin kararlaşmış olması keyfiyeti, bu itibarla, onlar için normal azınlık haklannm daha fazla bir şey istememizi bile meşru kılar. Kaldı ki, Türkiye'nin, Bulgar komşusundan kendi azınlıkları için şimdiye kadar istemiş olduğu şeyler, azınlık hukukunun en iptidaî şartlannm tatbiki olmuştur.

Ne acı bir hakikattir ki, Türk hükümeti, Bulgaristan'daki Türklerin hayat masuniyetlerinin temini için bile birçok defa mücadele ve müdahale etmek mecburiyetinde kalmıştır.

Bulgarlar, tarihi hislerine ve millî duygulanna saygı istemekte ne kadar haklı iseler, Türkler de, kendi bütünlükleri-

nin bir parçasına karşı insanca muamele edilmesini, bunların can, mal ve haysiyetlerinin masun tutulmasını istemekte, bunun için mücadele etmekte o kadar ve hatta çok daha fazla haklıdırlar.

Bu en iptidai haklarının temini uğrunda gösterecekleri asabiyet ve hassasiyetin derecesi ne olursa olsun, bu, hiçbir zaman yersiz bir dürüstlük ve bir tahrikçi hareket teşkil edemez.

Dobruca'da, Bulgaristan'daki Türklerden bin kat daha rahat ve haklarına sahip olarak yaşayan Bulgarların vaziyetlerinden her gün şikâyet etmekten geri kalmayan Bulgar gazeteleri, Türk gazetelerinin arada sırada kulaklarına akseden binbir ıstırap verici hadiseden birini sütunlarına geçirmelerine nasıl hayret edebilirler? Çok mutedil ve çok mantıki milliyetçi olan Türk'ün, milliyet hislerinden büsbütün sıyrılmasını elbette ki isteyemezler.

Türk hükümeti, Bulgaritan'daki Türk azınlıklarının gördükleri tazyik ve maruz kaldıkları dürüst ve yolsuz hareketlerden dolayı, Milletler Cemiyeti'ni müracaat edebilir ve bir komisyonun bu iddiayı yerinde tahkik ve tetkik etmesini isteyebilirdi. O zaman, Bulgaristan, kendi üzerinde bütün şüpheleri davet etmeden bu teklifi reddedemeyeceği için, Bulgar gazetelerinde iki satırla tekzibi pek kolay olan bazı hakikatler olanca çıplaklık ve acılığıyla ortaya çıkabilirdi. Fakat, Türkiye milletlerarası sahada ortaya bir mesele çıkarmak ve bir memleketle ihtilaf haline getirmekten çekinerek, bu en tabii hakkını bile, bağlı olduğu derin barışçılık aşkına feda etmiştir.

Türk hükümeti, elinde bulunan ve sayısı mühim bir yekûna varan vesikaları neşrederek, Bulgaristan Türklerinin ne

kadar acıklı bir vaziyette yaşadıklarını yalnız Türk efkârı umumiyesine değil, bütün dünyaya tanıtabilirdi. Fakat Bulgar hükümetinin daima teyit ettiği dostluk ve dürüstlük vaatleriyle iktifa ederek bunu da yapmayacak kadar büyüklük ve âlicenaplık göstermiştir. Tarih, devletimizin, harp sonrası devresi esnasında gösterdiği sulhçu zihniyeti ve bu uğurda hayati menfaatlerinden fedakârlık yapmaya kadar varan cömertliğini, hiç şüphesiz, insani toleransın (hoşgörünün) en yüksek bir örneği diye kaydedecektir.

Fakat, her tolerans ve tahammülün bir haddi olduğunu göz önünde tutarak, Bulgar dostlarımızın, her iki memleketin müşterek menfaati lehine olarak, bugünkü vaziyetin değişmesi ve normalleştirilmesi lüzumunu hissedecekleri günün yakın olmasını temenni edelim.

Bitaraf bir müşahidin söyledikleri

Bulgaristan'daki Türklerin ne şartlar içinde yaşadıklarını göstermek bakımından çok dikkate değer bir yazıyı, burada aynen tercüme ederek kitabıma almaktan kendimi menedemiyorum. Yugoslav matbuat bürosu tarafından yabancı gazetecilere dağıtılan malûmat ve makaleler serisinden olan ve "Bulgaristan'da Müslümanlar" başlığını taşıyan bu yazı, davamızı yabancı ve bitaraf bir gözle müşahede ve teşrih ettiği için, bizim, taraflılıkla ittiham edilebilecek iddialarımızdan daha kuvvetli bir vesika teşkil eder diye düşünüyorum:

"Bulgarların Müslümanlara ve hatta bunlardan hakiki Bulgar olanlarına karşı müsamahasızlıklarını bizim Müslümanlarımız iyi bilirler ve bu hususta aynı fikri paylaşırlar. 0-nun içindir ki bugün Bulgaristan'da Müslümanların ne şartlar

içinde yaşadıklarını görmek için perdeyi kaldırmak çok ehemmiyetlidir.

Bu makaleyi yazarken malûmumuz olan vakalar arasında Bulgaristan'da Müslümanların içinde yaşadıkları sefilâne şartlan izah ederek bu fikre emin bir dayanak bulabiliriz. Ve Bulgaristan her ne kadar dışarıya karşı ehemmiyetsiz azınlıklarla milliyet ve din bakımından homojen bir devlet gibi görünürse de, nüfusunun istatistiğine kısaca göz atmak Bulgaristan'da başka milliyet ve dinden büyük miktarda halkın yaşadığını gösterir.

Bulgar tarihçilerine göre Bulgaristan'daki Türk nüfusu Türklerin Balkanlara gelişi zamanından kalmadır. Türkler, Balkan yarımadasının fethinden sonra, o zamanki Türkiye için büyük bir ehemmiyeti olan vilâyetlerin kolonizasyonuna girişmişlerdir. Türk ordusunun ilerlemesine, küçük Asya'nın kısır vilâyetlerini terkeden ve fethedilmiş vilâyetlerde daha iyi hayat şartları arayan fakir Türk halkı da refakat ediyordu. Küçük Asya Türklerinin ilk dalgasından sonra, Kırım Tatarlarıyla irtibat tesis etmek maksadıyla Karadeniz'le Silven arasındaki mıntıkada ve Karadeniz boyunca yerleşen ikinci bir dalga müşahede edilmektedir.

15'inci asnn başında Türkler Bulgarları şehirlerden kovmaya başladılar. Bunlar Sredniya Gora ve Rodop dağlarına sığınmaya mecbur kaldılar. Bulgar tarihçilerinin yazdığı budur. Seyah Gerlah (1678) de Filibe'den geçerken şehirde yalnız 250 Rum evi bulduğunu ve diğerlerinin hepsinin Türk evleri olduğunu yazıyor. Bulgarlar hiç zikredilmemektedir. Bulgaristan'ın diğer şehirleri için de hâl böyledir.

Türklerin bugün Bulgarlara ait olan vilâyetlere gelişi hemen bütün köy, şehir, kır ve dağlann eski Bulgarca adlarını

değiştirmiş ve bunları Türkçe adlarla tebdil etmiştir. Bulgaristan'ın kurtuluşundan sonra Türk adlarının Bulgarlaştırılması için çok çalışıldı, fakat buna rağmen Bulgaristan'da meskûn yerlerin yandan fazlası Türkçe adlar taşır ve Türkçe adlı nehirlerle dağların sayısı daha da fazladır. Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı'nda bir komisyon, Bulgaristan'daki bütün yerlerin isimlerini Bulgarlaştırmak için faaliyette bulunmaktadır.

Son kırk sene zarfında Bulgaristan'daki Müslüman nüfusunun hareketleri enteresandır. 1892 resmi Bulgar istatistiğine göre o zamanki Bulgar prensliğinde 643.258 Müslüman vardı. Sonraki 8 sene zarfında, 1900'e kadar, Müslümanlar hemen hiç artmamıştır. O sene sayılan 643.000'i bulmaktadır ki % 17.18' ini teşkil ediyordu. Bulgaristan 'daki Müslüman nüfusu 1892'den 1900'e kadar Müslümanlarda doğumun azalma-. sı yüzünden değil göç yüzünden, değişmemiş kalmışken, Müslüman unsuru, 1900'den 1905'e kadar seri ve hissedilir bir azalış kaydetmektedir. 1905'te 603.867 Müslüman vardır ve sonraki 5 sene zarfında Müslümanların sayısı hemen hemen değişmemiş kalmıştır, yani 602.084'tür. Harplerden soma, Bulgaristan'ın içinde çok miktarda Türk bulunan yeni vilâyetler kazanmış olmasına rağmen, Müslümanların miktarı hissedilir derecede azalmıştır. 1920 resmi istatistiğine gör Bulgaristan'da 525.244 Müslüman Türk ve 88.395 Müslüman Bulgar (*) vardı. Müslüman elemanların bu azalışmdaki başlıca sebep, harpten soma içinde yaşadıkları şartlar dolayısıyla göçmeye mecbur kalmalarıdır. En yakın istatistik Müslümanların hissedilir derecede bir tabii artışını ifade etmektedir.

1 Eylül 1926 tarihinde, resmi Bulgar rakamlarına göre

(*) Müslüman Bulgar'dan kastedilen Pomaklardır.

Bulgaristan'da 789.287 Müslüman vardır ki umum nüfusun % 14.41'ini teşkil eder. Bununla beraber nüfusun miktarı 1926'dan şimdiye kadar 825.000'i (*) bulmuştur ki bunun 607.736'sı ana dili olarak Türkçeyi ve gerisi de Bulgarcayı kullanmaktadır.

Bulgaristan'daki Müslüman nüfusun büyük bir kısmı, tahminen 300.000 kişi, Bulgaristan'ın doğu şimalinde, Deliorman'da yaşayan sakin ve uysal köylülerden mürekkeptir. 1923 sivil harbinden sonra Deliorman'ın Müslüman halkı muhtelif yurtsever teşekküller ve otoritelerin hileleri yüzünden korkunç bir terör altında yaşadı. Maksat Bulgaristan'ın homojen bir devlet olabilmesi için onları göçmeye mecbur etmekti. .

Bu, birtakım Bulgar spekülasyonculanna Müslüman emlâkini ucuzca ele geçirmek imkânını vermek için iyi bir yurtçu usuldü. Müslümanlara karşı şiddet hareketlerinde başlıca rol, Rodna Zaştita organizasyonu tarafından oynandı. Bu teşekkülün şefleri olan General Skoynov ve Tzaraktziyev hükümet ve askeri mahfillerle mükemmel münasebetlerde bulunuyor ve onların arzu ve planlarının icracısı oluyordular. Bu teşekkülün mahalli şefleri ekseriyetle Bulgar ihtiyat zabitleridir, ve kadrosu ekseriyetle millî liberallerden mürekkeptir. Bulgaristan'daki Müslüman gazeteleri Müslümanlara karşı yapılmış olan bir sürü şiddet hareketlerinden bahsetmektedirler. Andre Liyapçev başvekilken, bir Müslüman mümessil heyeti kendisine, içinde Deliorman Müslümanlanna karşı yapılan tazyik, fena muamele, katil, hırsızlık, şiddet, cami yakmak

(*) Bu rakam da artık eskimiştir. Türklerin sayısının bugün, 900 bini aştığı tahmin edilebilir. 1935 nüfus sayımının müfredatlı neticesinin 1936 ortasına kadar neşredilmemiş olması hayrete değer.

ve daha başka şeylerin anlatıldığı bir muhtıra verdiler, fakat bu neticesiz kaldı.

Deliormanda Müslüman halk Rodna-Zaştita'nm tazyiklerine maruz bulunurken, yeni ilhak edilmiş olan Bulgar vilayetlerinde, Müslümanlar, toprak mülkiyeti hususunda hukuki münasebetlerin karışıklığı yüzünden otoritelerin hilelerine mevzu oluyorlardı. Bu vilayetlerde mülkiyet meselesi 1921 'de hususi bir kanunla tanzim edilmiş ve sonra bu kanunun, hedefleri Müslüman halkı göçmeye mecbur etmek olan idare edici mahfillerin şovenist arzularına uygun olarak birçok defa değiştirilmiş ve düzeltilmiştir. Bu kanunun hükümlerine göre, sahipleri Balkan Harbi esnasında kaçmış ve kanunun neşrine kadar geri dönmemiş olan bütün mülkler devlete geçiyordu. 27 Temmuz 1925'ten evvel geri dönecek ve hususi bir usul dairesinde sahiplik haklarını ispat edecek olan göçmüş mülk sahipleri için bir istisna gözetiliyordu. Fakat usul çok karışık ve yavaştır, öyle ki Müslümanlardan pek küçük bir miktarı haklarım ispat ederek mülklerine yeniden sahip olabildi.

1925 Türk-Bulgar dostluk antlaşması mülkiyet hakkını kat'i surette halledecek muntazam bir protokolü ihtiva eder. Fakat Bulgaristan ve Türkiye hükümlerini ayrı ayrı şekilde tefsir ettikleri için, protokol, nihai bir uzlaşmaya intizaren tatbik edilememektedir.

Pomak denilen ve saf Bulgar kanından olan, yalnız Bulgarca konuşan Müslümanların vaziyeti bile daha iyi değildir, bizzat Bulgarlar da bunların, her bakımdan Bulgaristan'ın en namuslu ve dürüst insanları olduğunu takdir etmektedirler. Başka yerlerle hiçbir irtibatı olmayan dağlık mıntıkalarda yerleşmiş olan Pomaklar Hristiyan halkın kinine ve fena idarenin tazyikine maruz bulunmaktadırlar, hususiyle ki bunlar çok

aşağı bir entelektüel seviyededirler. Bunun içindir ki Pomakların büyük bir miktarı, Türkçe konuşmamalarına rağmen, Türkiye'ye göçmek mecburiyetinde kalmışlardır.

Esasen, maruf şovenist Bulgar muharriri İvan Karaivanof "Millî Terbiye" isimli kitabında Müslüman halka yapılan zulümler hakkında enteresan tafsilat vermektedir. Bu kitapta, diğerleri arasmda, şu itirafa rastlanmaktadır: "1912-1913 Balkan Harbi esnasında ordularımız Rodop mıntıkasını aldıkları ve Yaver Paşa'nm ordusunu esir ettikleri zaman, zabitlerimiz, askerlerimiz ve ayıbımızı tamamlamak için, papazlarımız, silah ve şiddete başvurarak Pomaklarm adlarını Ali'den îlya'ya, Hasan'dan Assen'e çevirerek vaftiz ediyorlar, binaları, camileri yıkıyorlardı, ihtiyar Müslümanlar, başları eğik ve dudakları titreyerek diyorlardı ki: "Ey gâvurlar, camileri yıkmayınız, bir gün gelecektir ki onları taşlarla değil fakat gâvurların kafaları ile yeniden yapacağız."

"1929 Sonteşrin (kasım) ayında Bulgaristan Müslümanlarının ilk kongresinde mektepler hakkında bir karar alındı, bunda deniliyordu ki:

a) Müslüman mekteplerinin masrafları için alınan vergi, vasıtalı vergilere nispetle çok yüksektir. Ve bazen Müslüman halk tarafından devlete ödenen vasıtalı vergilerin %300-400'üne çıkmaktadır. Müslüman halk, bu vergilerin ancak Müslümanları maddeten iflasa sürüklemek ve göçmeye mecbur etmek için bu kadar yüksek olduğu kanaatindedir; b) mektep müdürleri ekseriya mekteplerin hakiki ihtiyaçlarım çok aşacak surette masrafları yüksek tutmaktadır; c) mekteplerin bina ve toprakları zaptolunarak Bulgar köylüleri arasında taksim edilmektedir, d) Müslüman muallimler ekseriya ithamlara maruz kalmaktadırlar, e) onlarca Müslüman mektebi Müs-

lüman halkın bu kadar yüksek vergileri ödeyememesi yüzünden veya sözde bu mekteplerin hijyen şartlarını haiz olmamasından dolayı kapatılmıştır. Kongre aynı amanda şunu da tebarüz ettirdi ki birtakım memur ve gayri mesul organizasyonlar Müslüman halka karşı fena muamelelerde bulunmakta ve bu haller onları göçmeye mecbur etmektedir.

1931 'de resmi rakamlara göre, Müslümanların Bulgaristan'da şehirlerde 53 ve köylerde 869 mektebi vardı. Mekteplerde 47.254 Müslüman çocuğu okumakta ve bunların muallim miktarı, içinde köy imamları da dahil olmak üzere 1809'a varmaktadır. Bundan başka Müslümanların Bulgaristan'da üç sınıflı 17 rüştiyesi vardır ki burada 55 muallimle 1483 talebe bulunmaktadır.

Bu mekteplerde Bulgar dili, Bulgar tarihi ve coğrafya Bulgar muallimler tarafından okutulmaktadır. Müslüman mekteplerin ekserisi hijyen şartlarına uzaktan bile cevap verememektedir, çünkü binalar alçak tavanlı, ekseriya penceresiz ve döşemesizdir. Müslüman halk, maddi vaziyetinin zayıflığı yüzünden yeni mektepler inşa etmek imkânlanna malik değildir. Mekteplerin masrafları, devletin bir yardımı olmadan, sadece Müslüman halk tarafından verilmektedir.

Stambuiiski hükümeti devresi müstesna olmak üzere, onlarca yıldan beri hususi Müslüman mektepleri kapatılagelmektedir. Balkan harpleri esnasında bu mekteplerin, büyük bir miktarı kapanmıştır. Dünya Harbi 'nden soma mekteplerin kapatılması politikası devam etmektedir. Böylece 1923'ten şimdiye kadar Bulgarlar Osmanpazar ve Şumnu mıntıkalarımda, 250'den fazla mektep kapatmışlardır. Müslüman çocukları Bulgar mekteplerine gitmeye mecbur kalmakta ve burada milliyetlerinin değiştirilmesine çalışılmaktadır. 1928 'de hükümet Şumnu'daki tek Müslüman muallim mektebini kapatmıştır.

Bulgaristan'daki Müslüman halk çok mahdut bir entelektüeller zümresine maliktir. Bu zümre, ekseriyetle, Türkiye'deki inkılâplara muhalif hocalardan mürekkeptir. Üniversite diplomasına sahip kimseler ekseriyetle Bulgaristan'da iş bulamadıkları için Türkiye'ye gitmektedirler.

Entelektüelsiz kalan Müslümanların hiçbir muayyen politik emelleri yoktur ve bunların teşkil ettikleri kitleye, Kemalist inkılâplarına meyleden terakkici gençlerden başka, kimse rehberlik etmemektedir. Bulgaristan Müslümanlarının, adeta ölemedikleri için yaşıyorlarmış gibi bir halleri vardır. Tek hayvani gayeleri ırkm temadisine ve tam bitkinliğe kadar yaşamak için sefil imkânları aramaya inhisar etmektedir. Müslümanların hükümete karşı asla isyan etmemiş olmaları ve ellerinden alman her şeye karşı tahammül ve sabır göstermiş bulunmaları bu psişik halete atfedilmelidir. Hatta Türklere karşı yapılan harpler esnasında bile bunlar Bulgar ordusunda mert askerler olarak hizmet görmüşlerdir.

Bulgaristan'da devlet hizmetinde, ne idarede, ne adliyede, ne üniversitede, ne de liselerde gözde bir mevkie sahip tek bir Müslüman bulunmadığı da zikredilmelidir. Orduda ise bir tek Müslüman zabit bulunmadığı şöyle dursun bir zabit vekili bile yoktur. Bütün Bulgaristan'da, daha ziyade Müslümanlarla meskûn fakir mıntıkalarda çalışan birkaç Müslüman doktor ve avukat vardır.

Bulgaristan'daki Müslüman nüfusu çok aşağı bir kültür seviyesinde bulunduğu için, onun üzerinde en büyük nüfuzu icra eden din adamlarıdır. Bulgaristan Müslümanlarının yazılı bir dini statüleri olmasına rağmen başmüftü ile diğer müftüleri ve vakıf müdürünü, milletin iştiraki olmadan hükümet tayin eder, öyle ki her hükümet onların vasıtasıyla Müslüman

kitlelerine söz geçirebileceğine az çok güvenebilir. Bulgaristan Müslümanlarının statülerine göre başmüftü, muhtar dini bir heyet tarafından seçilmek iktiza eder. Buna rağmen Bulgar hükümeti, bir kararname ile bugünkü Bulgar başmüftüsünü tayin etmiştir ki, Müslümanların söylediklerine nazaran iktidarsız ve bu mevkinin icap ettirdiği vasıflardan mahrum biridir, çünkü ancak bundan 35 sene evvel herhangi bir medreseyi bitirebilmiştir. Hükümet onu snf Demokrat Partisi'nden olduğu için bu vazifeye tayin etmiştir. Kendisi bugün Bulgar hükümetinden ayda 4500 leva ve vakıftan 10.000 leva almaktadır. Başmüftünün akıbeti daima iktidarda bulunan hükümete bağlı bulunduğu için, her rejimin her maksadına, Müslüman halkın arzu ve istediklerine bakmadan ve dini azınlıklar hakkındaki milletlerarası kaideleri gözetmeden, itaat etmesi kolayca anlaşılır.

Bulgaristan Müslümanlarının mukadderatının ne dereceye kadar sefil bir manzara arzettiğini daha başka misaller de gösterir.

Kırcaali, Eğri-dere, Kavak ve Mestanlı şehirlerinde nüfusun %70'i Müslüman olmasına rağben bunlardan hiçbirinde belediye reisi Müslüman değildir. Nüfusun %50'si Müslüman olan Razgrad, Şumnu, Provda, Sviştov şehirlerinde de vaziyet aynıdır. Bütün bu şehirlerde yeniden Bulgarlar ve bilhassa son zamanlarda Trakya'dan göçen Bulgarlar yerleştirilmektedir.

Vakıfa gelince, elinde bulunan emlâkin kıymeti bugün için ancak 350 milyon levayı bulmaktadır. 20 sene önce Bulgaristan'daki Müslüman vakfının emlâki bugünkü para ile bir milyar leva olarak tahmin ediliyordu. Bu vakıf emlâkinden bir kısmı Bulgar devleti ve hususi muhasebeleri tarafından zap-

tedildi. Vakıf emlâkinin çok daha büyük bir ikinci kısmı ipek cüz'i bir tazminat mukabilinde istimlâk edildi. Mesela, az zaman önce ben Bulgaristan'da bulunurken, Varna belediyesi, üzerinde birçok ev ve büyük bir Müslüman mezarlığı bulunan bir vakıf mülkünü istimlâk etti. 5 milyon leva kıymetinde olan bu emlâk mukabilinde belediye yalnız 600.000 leva ödedi.

Bulgaristan'daki Müslümanların en büyük kısmı çok aşağı seviyede olarak ziraatle meşguldürler. Toprak yüz sene evvelki aym usuller ve vasıtalarla işletilmektedir. Müslüman halkın daha rasyonel bir istihsale erişmeleri için hükümet tarafından hiçbir yardımda bulunulmamaktadır. Halbuki Hristiyan köylüler, devletin cömert yardımları sayesinde modern kültür bakımından çok ilerlemişlerdir. Şehirlerde oturan Müslümanlara en küçük zanaatlarda (işçi, arabacı, küçük bakkal) çalışmaktadırlar, hiçbir büyük Müslüman tüccar tanımıyorum.

"Bulgaristan Müslümanlarının 1929'daki kongrelerinden iki sene soma, Müslüman halk, kitle halinde ve hiçbir telkine tabi olmadan, mülklere, verasete, vesayete ait davaların resmi mahkemelerde görülmesini isteyen her şehir ve köyden binlerce imzalı bir karar aldılar, çünkü müftülerinin bitaraflığına güvenleri yoktu. Müslüman halk bü hareketiyle, memleketteki bir imtiyazından bile vazgeçiyordu, tek kendisine herhangi bir adalet garantisi verilsin diye, fakat, ne yazık ki, bu arzuları reddedildi.

Bulgaristan Müslümanlarının vaziyetleri hakkındaki bu kısa tablo onların mukadderatını kâfi derecede göstermektedir. Bu tablo şu hadisede tebarüz ettirildiği zaman daha tam olacaktır ki, son 20 sene zarfında 20 bin Müslüman zorla vaftiz edilmiştir. Fakat bu vaftiz muamelesi esnasında içlerinden ne kadarı öldürülmüştür, bunu öğrenemedim."

Boşnak münevverlerinden birine ait olduğu anlaşılan İsmail Ağa Cemaloviç imzasını taşıyan bu makale, Türklerin içinde yaşadıkları hayat şartlarının ne kadar ağır ve tahammül edilemez bir halde olduğunu açıkça göstermektedir. Biz, elimizdeki vesikalara istinaden bu malûmatı biraz daha genişletebiliriz.

Türk düşmanlığının tarihçesi

Bulgaristan Türkleri, Stambuliski hükümeti devrini, Müslümanlar için bir altın devir gibi hâlâ hatırlarlar. Bulgar millî menfaatlerinin icaplarını çok iyi kavramış olan bu devlet adamı, Türkiye ile dost geçinmeyi prensip ittihaz etmiş olduğu gibi, memleketinde yaşayan Türklere hürriyet ve haklarının verilmesinde Bulgarlık için hiçbir zarar ve tehlike bulunmadığını çok iyi kavramış ve idaresi zamanmda Müslüman halka karşı en geniş bir tolerans zihniyetiyle hareket etmişti. Onun devrinde, Bulgaristan Türklerinin iktisadi ve içtimai vaziyetleri iyi olduğu gibi, Türk mektepleri de gerek kalite ve gerekse kantite bakımından çok yükselmişti.

9 haziran 1923 ihtilaliyle Stambuliski hükümetinin devrilmesinedn sonra, şovenizm, her yeni kabinede biraz daha kuvvet ve ehemmiyet kazanarak, alabildiğine inkişaf etmeye ve Türk düşmanlığı, gayri resmi, yarı resmi, resmi mahfillerin ana meşgalesi haline gelmeye ve o zamana kadar kanunun tatbik edilmesi yüzünden dışarı vurulmamış olan kinler gemi azıya almaya başladı.

Bununla beraber henüz parlamento hayatı mevcut bulunduğu için, yapılan bütün zulüm ve haksızlıklar mevzii kalıyor, kitlevi bir imha siyasetinin tatbikine, birkaç Türk mebusunun

parlamento kürsüsünden yükselebilecek sesi bir dereceye kadar bir mani teşkil ediyordu. Bundan başka, partiler, bütün nüfusun altıda birini teşkil eden Türklerin reylerini kendilerine çekmek için onlara -gerçi çok defa yerine getirilmeyen- vaatler ve tavizlerde bulunmaya mecbur kalıyorlardı. Bu arada, bazı dost ve insan Bulgarların da, -bilhassa komünistler arasında- Türklerden yana çıkarak onların hesabına adalet isteyen sesleri de yükselmek imkânını bulabiliyordu.

Vaktaki 13 Mayıs 1935 inkılâbıyla Bulgaristan'da meşruiyet ve meşrutiyet çiğnenerek askeri bir diktatörlük teşekkül etti, Türkler, en büyük darbeyi, canevlerine yemiş bulundular. Yeni askeri hükümet, memleketteki Türk azınlıklarına karşı o zamana kadar görülmemiş derecede haşin ve insafsız bir çehre takındı. Türklerin, Stambuliski'den soma gelen kabineler devrinde ellerinden almandan arta kalan servetlerinin imhası ve vücudu arzu edilmeyen bu kitlelerin bir an önce Bulgaristan'ı terketmeleri gayesiyle, bütün şoven ihtiraslar zincirlerinden çözüldü. Türklerin, azınlıklara ait milletler arası hükümlerle Türkiye ile aktedilmiş antlaşmaların gözettiği bütün hakları, en aleni ve inkâr götürmez bir şekilde çiğnendi.

Türk düşmanlığı propagandası

Tarih, Bulgaristan'da, Türk düşmanlığı propagandasını besleyen en mühim unsurdur. Millî bayramlar ve yıldönümleri, birçok hatiplerin millî kahramanlıklardan bahsetmek Vesilesiyle Türklük aleyhinde bir sürü yalan ve tahriklerini açıkça haykırmalarına fırsat vermektedir. Türk matbuatının bu hustan şikâyet eden yazılarına Bulgar, gazeteleri, verdikleri cevaplarda, bir milletin tarihini ve şerefli günlerini unutması

doğru olmadığını söyleyerek, misal olarak, Türkiye'nin, Yunanlılarla olan büyük dostluğuna rağmen, Afyon zaferi yıldönümünü her sene merasimle kutladığını ileri sürüyorlar. Ancak Bulgar dostlarımız şurasını unutuyorlar ki, Türkiye, bugün dost ve müttefik olan bir devleti, en küçük ölçüde bile incitmemek için bu bayramını kutlarken, eski düşmanının adını dahi anmaktan çekinecek kadar yüksek bir dürüstlük ve ihtiram göstermektedir.

Biz, Bulgarlardan, Türk dostluğu hesabına, millî bayramlarını kaldırmalarını değil, ancak, bunları, Türklük aleyhine halkı kin ve düşmanlığa davet eden tahriklere vesile yapan zihniyetin devam etmemesini, yine iki memleketin dostluğu ve elbirliği hesabına istiyoruz.

Bugün Hristo Botef günü, Vasilef günü, Bulgar büyükleri günü, Bulgar istiklâlinin yıldönünü, Edirne zaferinin yıldönümü günü yakın bir tarihe kadar Trakya Cemiyeti'nin günleri, vs., vs. iki memleketin arasını açacak hadiselere ve Türklere karşı şiddet siyasetinin yeni yeni hamleler yapmasına sebebiyet vermeye yaramaktadır.

Bu bayramlarda söz alan resmî ağızlar vazifelerinin mesuliyetini ve temsil ettikleri selâhiyeti unutarak, Bulgarların siyasetten anlamayışlarına misal teşkil edebilecek bir açık sözlülükle Türklük ve onun yurdu hakkında ağır sözler sarfetmekten geri kalmamaktadırlar. Biz, bunlar arasmda, bugün feshedilmiş olan Trakya Cemiyeti'nin Kırcaali'de yaptığı bir kongre esnasında, mahallî garnizon kumandanının şu sözleri söylediğini nasıl unutabiliriz: "Sizde bu ruh varken millî gayenize ulaşmanız uzak olmadığına hükmetmek lazımdır. Gelecek sene, kongrenin Akdeniz kıyılarında aktedilmesini temenni ederim."

Bir taraftan, Bulgar baş ve dış bakanları, memleketlerinin Türkiye ile dost geçinmek hususundaki niyetlerini tekrarlayıp dururlarken bir yandan da yüksek rütbeli Bulgar zabitlerinin ve memurlarının hâlâ Selimiye üzerinde Bulgar bayrağı görmeyi hayal eden sözleri tabiidir ki Bulgaristan'da ikiyüzlü bir siyasetin devam edegelmekte olduğu hususunda en bitaraf insanlara bile kanaat verecek mahiyettedir.

Ancak aşkın şovenist unsurların tahrikiyle meydana gelen elim hadiselerden bütün Bulgar milletini mes'ul tutmak icap ettiği gibi aşırı bir iddiada bulunacak değiliz. Bulgarların arasında Türklere karşı yapılan zulümleri tasvip etmemekle kalmayarak, nasihatlanyla bu lüzumsuz kızgınlığı yatıştırmaya çalışmış ve hâlâ çalışmakta bulunanların da mevcut olduğunu biliyoruz. Bu arada İstanbul 'da tahsil etmiş olan diş doktorlarının, Türkiye'de gördükleri kardeşçe muameleyi anlatarak, Türklere karşı yapılan haksızlıkları takbih ettikleri birçok defa görülmüştür.

Bulgar mekteplerinde -ve daha kötüsü Türk mekteplerinde de- okutulan tarih ve kıraat (okuma) kitapları Türklüğe hakaret teşkil edecek mahiyette yazılarla doludur. Bulgar muallimleri, Türk idaresi zamanının mevhum zulümlerinden bahsederek küçük Bulgarların kalbinde Türk'e karşı sönmeyecek bir kin ateşini yakmak hususunda büyük bir faaliyetle çalışmaktadırlar. Bulgar, yabancı ve Türk mekteplerinin duvarlarında Türk idaresine karşı isyan ederek birçok Türk kesmiş olan meşhur komitacıların resimleri asılıdır. Bu gibi menfî propagandalar ve haysiyet kırıcı hareketler Türk talebeleri üzerinde çok fena tesirler bırakmakta, bununla beraber onlar da Türklük şuurunun pek erkenden uyanmasına yaramak gibi bir hizmette de bulunmaktadır. Buna misal olarak şu hadi-

seyi zikredebiliriz: Filibe'deki bir Türk mektebinde tarih dersini veren Bulgar muallimi, bermutat, Türklerin Bulgarlara vaktiyle yapmış oldukları zulümleri anlatarak milletimiz hakkında ileri geri söylendikten soma, sınıftan çıkarken talebeler hep bir ağızdan "Yaşasın Türkiye" diye bağırmak suretiyle ekseriya içlerinde saklamaya mecbur kaldıkları hislerini dışarı vurmuşlar ve bu yüzden cezaya da çarpılmışlardır.

Bulgar edebiyatında roman, şiir ve piyesler için pek çok mevzu ilham etmiş olan Türk düşmanlığı, Bulgaristan'da yapılmış olan birkaç filmin hemen hepsinin temelini teşkil etmiştir. Bu filmlerin gösterilişi esnasında, sinema salonlarında, halk galeyana gelmiş ve Türklük aleyhinde tezahürler sık sık müşahede edilmiştir. Türk matbuatında bu gibi filmlerin yaptığı fena tesirlerden bahseden yazılara Bulgar gazetelerinden gelen cevaplarda da, bu filmlerin apaşikâr olan tahrikçi maksatları inkâr edilmekle iktifa edilmiştir. Halbuki, yukarıda da zikrettiğimiz gibi, bu filmleri gösteren salonlarında halkın dışarıya vuran heyecanı da onların mahiyetini başka türlü tefsirlere imkân vermeyecek surette açıklamaktadır.

Dağınık ve münferit Türk düşmanlığı hareketlerini toplu ve organize bir şekilde dirije etmiş olan Trakya Kurtuluş Cemiyeti de, son zamanlara kadar, memlekette resmen kayıtlı bir teşekkül halinde açıkça faaliyette bulunmuş ve ancak hükümetimizin yaptığı sıkı teşebbüsler neticesinde, Bulgaristan'da diktatörlüğün tesisi üzerine parlarnanter rejimin daima tekrarladığı hüriyet ve serbesti esasları bir mazaret diye ileri sürülemediği için, 1934 sonteşrininde (kasımında) hükümetin işaretiyle güya kendi kendini feshetmişse de bugün hayır cemiyeti maskesi altında, gizli bir siyasî şebeke halinde faaliyetini idame etmekte bulunuyor ve bu hale hükümet mahfilleri göz yummakta devam ediyorlar.

İmha siyaseti

Ardı arası kesilmeyen, resmî mahfillerce teşvik gören şoven propagandaların bir neticesi olarak, Bulgarların -ekseriye memurlar, zabitler ve hattâ en garibi memleketin asayişini temin etmek vazifesiyle mükellef polis ve jandarma da dahil olduğu halde- pek çoğu Bulgar milliyetçiliğiyle Türk düşmanlığını birbirinden ayrılmaz şeyler telâkki etmektedirler.

İdeolojisini muharrirler, generaller, yüksek idare adamlarıyla eski diplomatların ve komitecilerin belirttikleri imha siyaseti, resmî makamlarca kapalı olarak ve aşağı doğru indikçe açıklanarak, seyrek nüfuslu köylerde ise aşikâr bir surette tatbik edilmektedir. Türk nüfusunun küçük bir azınlık teşkil ettiği yerlerde kendilerine fazla ehemmiyet verilmemekte ve bunlar nispeten rahat bırakılmakta olmasına karşılık, bilhassa Türklerin ekseriyette oldukları mıntıkalarda ve hele Deliorman havalisinde bu imha siyaseti, en şiddetli ve sistematik bir şekilde tatbik sahasına girmiştir. Bunun da sebebi, bu mıntıkalarda Bulgarların ekseriyete geçmesi için buraya, yabancı memleketlerden veya Bulgaristan'ın diğer taraflarından ;elen göçmenlerin yerleştirilmesi ve bunlara yer temini için Türkleri kaçmaya mecbur etmek istenmesidir.

Türklere karşı yapılmış olan katil, bomba atmak, cami ve ev yakmak, mezarlık tahrip etmek, haraca kesmek, ırza geç~ ek. dayak vesaire gibi işkence ve zulüm vakalarını, elimdeki vesikalara istinaden burada bir bir saymak ve anlatmak istesem, bu işe ayrı bir cilt tahsis etmek icap ederdi. Bu vesika; an icabında meydana çıkarmak üzere muhafaza ederken herkesçe malûm bir hakikat olan zulümlerin, yer yer Türkleri, her şeylerini bırakarak gece vakti, Bulgar devriyelerinin kurşunu-

na kurban gitmek korkusu altında komşu sınırlan geçerek canlarını kurtarmaya mecbur edecek kadar insafsızca bir şekil aldığını söylemekle iktifa edeceğim. Bilhassa Tuna'yı kayıkla veya yüzerek geçerek Romanya topraklarına sığman Türklerin çoğalması dolayısıyla Romanya hükümeti buna bir nihayet vermek üzere Tuna boyunda küçük gambotlarına karakol vazifesi gördürmeye mecbur kalmıştır. Trakya ve Dobruca sınırlarım gece karanlığında geçerek Türkiye ve Romanya'ya iltica edenlerin sayısı pek kabank olduğu gibi, bu esnada görülerek Bulgar sınır bekçileri tarafından silâhla öldürülenler veya yaklananıp geri götürülenler de az değildir.

Türklere karşı yapılan her türlü fena muamelelerin, ya büsbütün cezasız kalması veya en hafif cezalarla geçiştirilerek suçluların birkaç günlük bir tevkif devresinden soma gizlice salıverilmeleri, komitacı ve haydut ruhlu adamlann fena niyetlerine set teşkil edecek hiçbir şey bırakmadığından, bunlar, cinayet ve rezaletlerini, herkesin gözü önünde, görülmemiş dereceye varan bir hayasızlıkla ve suçlarıyla övünerek icradan geri durmamaktadırlar.

Bulgaristan'da, hükümet memurlarıyla hususî şahısların fena muamelelerinden şikâyette bulunmayan -birkaç satılık softa bozuntusu müstesna olmak üzere- bir tek Türk bulmak mümkün değildir. Ve Türk kordiplomatiğine mensup olarak Bulgaristan'da bir müddet kalmış olanlardan oradan hoşnutlukla ayrılmış bir fert bulunmadığını biliyorum.

Esasen bu yüzdendir ki, bütün Bulgaristan Türkleri, istisnasız, Türkiye'ye geçerek, bu kabir azabından kurtulacakları günü, büyük bir sabırsızlıkla beklemekte ve bu uğurda her şeylerini fedaya hazır bulunmaktadırlar. Canın yongası denen mala karşı bu dereceye varan istihkar, ancak hayatın ve emni-

yetin son derece tehlikede bulunduğu zamanlarda görülür. Bulgaristan Türkleri için de vaziyet böyledir.

Türk'ün aile ve namus mefhumlarını her şeyden üstün tutan telâkkisi yüzünden Bulgaristan Türklerine an ağır gelen şey, kadınlarının ve kızlarının her an maruz bulundukları tecavüz tehlikesidir. Yalnız pencereden bir yılan gibi atlayarak veya müdafaasız bir kadını bir tarla kenarında sıkıştırarak değil, fakat güpegündüz, silâhlı adamların kapı kırarak herkesin önünde ve hayvanca bir vahşetle yaptıkları ırza geçiş hadiseleri, zavallı Türk köylülerinin gece uykularını haram eden kâbusları olmuştur. Bunun içindir ki, ekseriya, evlerde toplu bir halde oturmak ve gece nöbet beklemek âdeta usuldendir. Fakat Bulgar resmî makamlarının Türklere silâhlık edebilecek en küçük aletleri bile bırakmayan sıkı takipleri, onlara, tepeden tırnağa silâhlı komitacılar karşısında, müdafaa vasıtası olarak diş ve tırnaklarından başka bir şey bırakmamaktadır.

Bu silâh toplama işi de Türklere karşı tatbik edilen ayrı bir işkence vesilesi hâline girmiştir. Mutlaka silâh teslim etmeleri için kendilerine yapılan ardı arası kesilmez tazyiklerden yılan köylüler, Bulgar komşularından para ile tüfek veya tabanca satın alarak defibelâ kabilinden jandarmalara vermek mecburiyetinde kalmaktadırlar.

İktisadî vaziyet

Bulgaristan'da oturan Türk halkın ekseriyetini köylüler teşkil etmektedir. Stambuliski hükümeti devrinde Türk köylülerinin iyi ve düzgün olan iktisadî vaziyetleri, ondan sonra gelen hükümetlerin zamanında ve hele 19 Mayıs ihtilâlinden soma, çok kötülemiştir.

Az topraklı Bulgar köylüleriyle hiç topraksız Bulgar göçmenlerine yer temini için tabiatiyledir ki gözler Türklerin sahip oldukları araziye dikilmiş ve ellerinden en kıymetli tarlalarını almak için kanunî hilelerden tutunuz da en açık zorbalığa kadar her çareye başvurulmuştur.

Eskiden içecek suyu bulunmadığı için Bulgarların rağbet etmedikleri Deliorman havalisi, Türk köylülerinin kendi emek ve masraflarıyla muntazam su yollarına kavuştuktan ve bu suretle değerlendikten soma buraya Bulgar köylülerinin akını başlamış ve Türk köylülerinin katlandıkları bu fedakârlık kendi felâketlerini hazırlayan âmillerden biri olmuştur.

Bir yandan toprak mahsulleri, her memlekette olduğu gibi, değerinden çok kaybederken bir yandan da bilhassa Türklerden alman vergilerin arttırılması en kanaaatkâr Türk köylülerini bile zaruretin en aşağı derecesine kadar düşürmüştür.

Bulgar hükümetinin, toprak işçilerini buhrandan korumak maksadıyla aldığı tedbirlerle yaptığı yardımlardan Türk köylülerinin faydalanmamasına bilhassa itina edilmiştir. Hükümetim kayj, \<t k&jl&yi. ***<şfHsXvh %<?k ysntâst*** yazSmûen bir yandan eski yoksul Bulgar köylüleri refaha kavuşurken bir yandan da, eskiden Bulgaristan'ın en zengin toprak sahipleri olan Türklerin servetleri ötekilere geçmiştir.

Türklerin, resmî vergileri, vergi tahsildarları sık sık ihtilas (aşırma) yaptığından bazen birkaç defa ödemeye mecbur kalmalarından başka, şoven maksatlarla teşekkül etmiş ve meselâ Trakya Cemiyeti gibi, Türk düşmanlığını prensip ittihaz etmiş ola hususî cemiyetlere de zorla haraç vermeleri ve daha bin türlü vesilelerle son levalarına kadar sızdırılması onlara yoksulluğun bütün acılarını tattırmaktadır. Ancak elinde bir iki tarlası kalmış olanlar, aldıkları mahsulden bir kısmını ken-

di yiyecekleri için ayırabilmekte ve bu suretle de yaşamaktan ibaret kalmış olan ihtiyaçlarını giderebilmekte iseler de, toprağa sahip olmayan Türklerin vaziyetleri daha da fenadır ve bunlardan pek çoğu açlık denen en büyük felâketin kucağına düşmüş bulunmaktadırlar.

Türklerin, şehirlerde en sefil ve en adi zanaatları icra etmelerine karşı bile bin türlü müşkülât çıkarılmakta ve ellerinden ekmekleri alınmak için akla gelmedik vasıtalara başvurulmaktadır.

Kültürel vaziyet

Stambuliski hükümeti zamamnda kasaba ve köylerdeki Türk mekteplerinin sayısı dört bine yaklaşıyor ve kanunların bütün vatandaşlara müsavi (eşit) olarak tatbiki sayesinde bu mekteplerin gerek kalitesi ve gerek iktisadî şartları memnuniyet verici bir manzara gösteriyordu.

9 Haziran 1933 hükümet darbesinden sonra Profesör Aleksandr Tsankof (soma başvekil) Kültür Bakanlığımı eline aldığı zaman ilk işi Türk mekteplerinin bumemnuniyet verici inkişafını durdurmak için gereken bütün tedbirlere başvurmak oldu. Birçok mekteplerden Stambuliski devrinde verilmiş olan yardım tarlaları geri alındı. Türk mekteplerine, maaşların bunların mütevazı bütçelerinin kaldıramayacağı kadar ağır olan Bulgar muallimler tayin edildi, ayrıca muallimlik için lâzım gelen şartlan haiz olmadıkları ileri sürülerek birçok Türk muallimlerinin vazifelerine son verildi. Teftişler neticesinde sıhhî şartlan haiz olmadığı bahanesiyle de birçok Türk mektebi kapatıldı.

İktidar mevkiine gelen her yeni kabine bu vaziyeti Türk-

lerin aleyhine olarak biraz daha ağırlaştırmak için hiçbir gayreti ihmal etmedi. 19 Mayıs ihtilâlinden soma ise Türk mektepleri büsbütün perişan bir hâle getirildi. Bu idare eski karar ve talimatları Türk mekteplerinin imhası için silâh gibi kullanmakta devam etmekle beraber bunların işini kolaylaştırmak ve çalışılan eseri tamamlamak üzere daha birçok kararlar aldı.

Köy ve kasabalarda eskiden ayrı ayrı vazife gören evkaf ve maarif encümenleri birleştirildi, bunların basma kasaba müftüsü, müftülüğün Bulgar kâtibi, imamlar ve irtica taraftarları getirildi. Seçim yoluyla genç ve muktedir münevverlerin iş başına gelmelerine mani olundu. Türklüğün ve inkılâbımızın sicilli düşmam olan ve Bulgar hükümetinin sırf bütün Bulgar emir ve menfaatlerine bir uşak sadıklığıyla hizmet ettiği için mevkiinde tuttuğu başmüftü, bu mekanizma sayesinde bütün Türk mektepleri üzerinde hâkimiyet ve nüfuzunu tesise çalıştı.

Türkiye'de harf inkılâbının yapılmasından soma Bulgaristan'daki hemen bütün Türk mektepleri yeni alafabeyle ders vermeye başlamışlardır. Askerî idare, bunu, bilenemez nedenle, Bulgar menfaatlerine muhalif bulmuş olacak ki, -güya Bulgaristan'da yeni harfleri Türk mekteplerine zorla kabul ettirebilecek bir kuvvet varmış gibi-, "Türk mekteplerinde ye-, ni veya eski harflerin okutulması hususunda halkın reyi alınmak üzere birer toplantı yapılması" emrediliyordu. Başmüftünün gizli emirleri gereğince encümenler birkaç mürteci softayı etraflarına toplayarak sözde bütün mıntıka namına eski harflerin okutulması lehinde kararlar alıyor ve mazbatalar tanzim ediyorlardı. Bu karar müfettişlikçe alelacele tasdik edilince, bu toplantıdan haberdar bile edilmemiş olan gençlerin ve münevverlerin artık itiraza hakları kalmıyordu.

Türk mekteplerinde muallimlik eden hakikaten iktidar sa-

hibi münevver gençlerden bir çoğu, "ahkâmı celilei diniyeye muhalif ve münafi olan dinsiz Turan cemiyetine mensup bulundukları" hakkında başmüftülüğün jurnalciliği yüzünden işlerinden çıkarılmışlar ve yerlerine doğru dürüst bir imlaya bile sahip olmayan ve bütün maharetleri, vaktiyle ezberlemiş oldukları birkaç Kuran suresini tekrarlamaktan ibaret kalan yobazlar tayin edilmiştir.

Şehirlerde, münevver gençlerin çok kuvvetli mukavemetleri karşısmda başmüftülüğün entrikaları ekseriya suya düşmüşse de, köylerde birçok mektepte dersler yeniden eski harflere çevrilmiştir. Bunun neticesi olarak bugün şehir ve kasabaların hemen hepsinde dersler yeni harflerle verilirken köylerin ekserisinde eski harflerle okutulmakta ve bu suretle bir memlekette oturan aynı milletin, iki ayrı alfabeyle yazıp okuması gibi görülmemiş bir tezat devam edip gitmektedir. Türklerin arasında bir ihtilaf vesilesi olacağı düşüncesiyle bu hâl Bulgarları tabiidir ki çok sevindirmektedir.

Kendi arzulan hilâfına köylerinin mekteplerinde derslerin eski harflerle verilmesinden dolayı birçok evlat babaları çocuklarını mektebe göndermekten istinkâf etmekte (vazgeçmekte), fakat bunu şeriata ve Bulgarlığa karşı bir serkeşlik diye gösteren müftülerin jurnalciliği yüzünden takibata maruz kalmakta, para cezasına çarptırılmakta ve çocuklarını cehalet yatağı olan böyle medrese bozması mekteplere gönderip para ve vakitlerim kaybetmedense, kanunun takibatından kurtulmak için Bulgar mekteplerine göndermeye mecbur kalmaktadırlar. Esasen Türk mekteplerinin bulunmadığı veya hükümet tarafından kapatıldığı birçok köyde Türk çocukları Bulgar mekteplerinde okumaktadırlar. Aile ocağmda kuvvetli bir millî ve dini terbiye alamayan bu Türk yavrularının körpe dimağlarında Bulgar muallimlerin devamlı ve sistematik propa-

gandalarmm ne fena tesirler yapabileceği meydandadır. Kuvvetli bir millî ilk tahsil aldıktan soma, Türk çocuklarının Bulgar liselerinde ve hatta üniversitelerinde okumalarında hiçbir tehlike bulunmadığı, hatta kültürlerini bu suretle ilerletmelerinin onlarca milliyetçiliği çok daha kuvvetlendirdiği muhakkak ise de, böyle kendi benliklerini idrak etmek imkânım bulamamış olan miniminilerin maneviyatlarının, yabancı mekteplerde daima tehdit altında bulunduğu da şüphesizdir.

Bir tanıdığım, Bulgaristan'da seyahat ederken, bir mektep bahçesinde oynayan küçük yavruların haç çıkardıklarını, Bulgarca dualar ve millî marşlar söylediklerini gördükten sonra bunların Türk olduklarını anîaymca kalbinde ne derin bir ıstırap duyduğunu, gözlerinde yaşlarla bana anlattı.

Mektep ve kilisenin, millî terbiye ve müdafaanın iki çelik kalesi olduğunu ve kendilerine istiklâllerini kazandırdığını tecrübeleriyle bilen Bulgarlar Müslüman kitlesinde caminin vatan ihanetine ve casusluğa yataklık ettiğini anlamış oldukları için ona dokunmuyor ve hatta himaye bile ediyorlar, buna karşılık Türk mektebinin en amansız düşmanıdırlar ve cepheden hücumlarını ona karşı yapmaktadırlar. Onu ya büsbütün yok etmek ya da camileştirerek kendilerine zararsız bir hâle koymak tek endişelerini teşkil etmektedir.

İşte bu sistematik imha siyasetinin neticesi olarak Türk mekteplerinin sayısı dört binden 1922'de 1408'e, 1930'dâ794'e düşmüş ve bugün beş yüzden de aşağı inmiştir. Fakat bu beş yüz rakamı da ancak gözlerimizi aldatan bir kabarıklık göstermektedir. Hakikatte ise bunların içinde işe yarar ve mektep adına layık olanların sayısı çok, pek çok daha aşağı, adeta hiçe yakın bir derecededir.

Türk mekteplerinde okutulan ders kitaplarının Türkiye'den gelmesine evvelce müsaade.edilirken şimdi bunların

hepsi, Bulgar hükümetinin sıkı kontrolünden geçirildikten sonra Şunınu veya Filibe'de gayet kötü vasıtalarla basılmış, son derece iptidai şeylerdir. Eskiden, muallim mekteplerimizin ihzari (hazırlık) sınıfları mevcutken bu mekteplere Bulgaristan'dan talebe almıyordu, şimdi gerek bu mektepler ve gerekse askeri mektepler kapılarının kendileri için sımsıkı kapanmış olması, tahsillerini ilerletmek imkânlarını ortadan kaldırmış olduğu için, Bulgaristan Türklerinde tahsile karşı heves ve alâkayı da söndürmüştür. Çünkü Bulgaristan'da Türk diliyle orta tahsil, Türkiye'deki ilk mekteplerin derecesine ancak varabilmiş beş on rüştiyeye inhisar etmektedir.

Türk çocuklarına milliyet duygusunu aşılamak isteyen birkaç vicdanlı Türk muallimi de Bulgar muallimlerinin, kendi aralarında birer casus gibi faaliyetlerini kontrol etmeleri ve jurnal-. cılıkta bulunmaları yüzünden bunu da yapamamaktadırlar.

Türk mektepleri üzerine konulan vergilere, bunların derslere devam etmesi için kendilerinden aranan şartların tahakkuk etmesi imkânsızlığı, gitgide fakirleşen Türk halkının iktisadi vaziyetleri, son kalan derme çatma birkaç mektebin de yakın bir istikbâlde büsbütün kapanarak, maarifin bütün dünyada görülmemiş bir süratle ilerlediği bir sırada, Bulgaristan Türk halkının, çok daha iyi günler gördükten soma, tam bir Ortaçağ karanlığı içine düşeceğini açıkça göstermektedir. Çok uyanık, zeki ve kabiliyetli insanlar olan Bulgaristan Türklerini bu vaziyetin ne kadar bedbinliğe sevkettiğini uzun boylu anlatmaya lüzum yoktur sanırım.

Mektep dışında Bulgaristan'da Türklerin kültürel ve sosyal ilerlemeleri için çalışan bir teşekkül vardı ki son senelere kadar cidden şükrana değer bir faaliyetle çalışmış ve çok hayırlı hizmetlerde bulunmuştu. Turan Cemiyeti koynunda Bul-

garistan'ın bütün kafaları aydın Türkleriyle, inkılâbımıza bağlı gençlerini toplayan bu cemiyet Türkler için selâmetin nerede olduğunu çok iyi anlamış ve inkılâplarımızı Bulgaristan'daki vatandaşlarımız arasında yaymak, sevdirmek işine girişmişti. Bu cemiyet, Türk topluluklarının bulunduğu yerlerde Türkiye'den gazete ve kitap getirerek okuma odaları tesis ediyor, konferanslar ve temsiller veriyor, Türklerin arasında tesanüt (dayanışma) ve birliğin muhafazası için çalışıyordu.

Türk düşmanlığını kendine prensip ittihaz etmiş olan mahut Trakya Cemiyeti, Turan Cemiyeti'nin Türklüğe olan hizmetlerini çekemediği için, onu hükümete, kendi gibi bir komitacı yatağı, memlekette ihtilâl hazırlayan bir gizli teşkilat diye jurnal etmekten asla geri durmuyordu. Fakat Turan Cemiyeti'nin kanun dışı en küçük bir hareketini bulamayan hükümet onu kapatmak için gereken vesileyi bulamıyordu. Ancak 19 Mayıs inkılâbından sonra diktatörlük idaresi, başka bir vasıtaya müracaat etti' Valiliklere verilen gizli bir emirle, Turan Cemiyeti'nin ileri gelenleri-her tarafta hükümet makamlarına davet edilerek cemiyetlerini kendiliklerinden kapamaları sıkı bir surette tenbih edilerek aksi takdirde şahıslarına karşı şiddete müracaat edilmekle tehdit edildiler. Ne matbuat hürriyeti, ne de teşri hayatı bulunmayan bir memlekette bu gayri kanuni harekete karşı şikâyete imkân olmadığı için, Turan Cemiyeti'nin faaliyeti o tarihten beri durmuştur. Türklerin sosyal ve kültürel hayatına bu en ağır darbe de bu suretle indirilmiş oldu.

Cemaat teşkilâtı

Bulgaristan'da evkaf ve müftülük teşkilâtının ne vaziyette bulunduğunu gösteren yukarıda zikrettiğimiz bitaraf müşa-

hidin izahları bu hususta daha uzun tafsilâta girişilmesini lüzumsuz kılacak kadar sarihtir. Başmüftülüğün her yerde evkaf ve cemaat teşkilâtını eline almak için çevirmiş olduğu entrikalar neticesinde Müslümanların kendi aralarındaki hukuki işleri ve vakıf emlâkin idaresi Bulgarlara uşaklık eden bir sürü soyguncunun eline düşmüştür. Türk muallimlerinin boğaz tokluğuna denecek kadar az olan maaşlarını ödemek için para bulamayan bu teşkilât, Bulgar murakıplara (denetçilere) ve kâtiplere yüksek maaşlarını gününde ödemekte ve nüfuzlu memurlara rüşvet dağıtmak için kâfi derecede tahsisat bulabilmektedir. Ahlâk tefessühünün (bozulmasının) ve yağmacılığın son haddine düşmüş olan Bulgaristan evkaf işleri, Türklüğe ait büyük bir servetin göz göre göre heba olmasını ifade etmektedir.

Cahil ve yobaz başmüftü Hüseyin Hüsnü kadar, kendisinden şikâyet edilmiş ve yerinden atılması yüz binlerce kimsenin dileği haline gelmiş insan az bulunabilir. Buna rağmen, birbirini takip eden Bulgar hükümetleri, temayülleri ne olursa olsun, bu Türk düşmanını Türklerin başında tutmak için inanılmaz bir inat göstermekte devam etmişlerdir.

Ancak son günlerde, Bulgar hükümet erkânının Türkiye ile olan iyi münasebetlerden bahseden nutuklarından sonra, gazeteler, bu yobaz başmüftünün vazifesinden azledildiği haberini verdiler. Bulgar hükümetinin devamlı ısrarlara dayanamayarak nihayet Türklerin en tabii bir hakkını teslim etmesi demek olan bu hareketinin bütün Bulgaristan Müslümanlarım ne kadar sevindirmiş olacağını tasavvur etmek kolaydır. Fakat aradan çok zaman geçmeden, bu aynı Hüseyin Hüsnü haininin, Bulgar hükümeti tarafından, Türk mektepleri üzerinde yüksek müfettiş ve murakıp tayin edildiği haberini yine bir gazetede okudum. Türklük arasına nifak sokmak için yıllar-

ca uğraşmış, yeniliğin ve kültürün bu ezeli düşmanı eçhel (cahil) adama Türk mektepleri üzerinde böyle bir müdahale hakkı verilmesi eğer doğru ise, Bulgar hükümetinde, her zaman bahsettiği iyi niyetten ve dostluktan bir eser bulunmadığından başka neye delâlet edebilir.

Meşruti rejimin devamı esnasında Bulgaristan'ın muhtelif mıntıkalarında birçok Türk gazeteleri çıkıyor ve bunlar, kanunun verdiği haklara istinaden birçok tehditlere rağmen, Türk haklarını müdafaa için seslerini yükseltebiliyorlardı. Diktatörlük rejimi Türk mekteplerine vurduğu darbeden Türk matbuatını da esirgememiştir. Birçok gazeteler ya doğrudan doğruya hükümetin kararıyla veya sahipleri nezdinde yapılan sıkı teşebbüsler sayesinde kapatılmıştır. Ve bunun neticesi olarak son zamanlarda Türkçe gazete olarak Sofya'da eski harflerle çıkan ve başmüftülüğün hiyanet organı plan "Medeniyet" paçavrasıyla Şumnu'da Ahmet Kemal adında bir başka yobazın yine Arap harfleriyle çıkardığı "Havadis", bir de yenilik taraftarı olarak Sofya'da yeni harflerimizle çıkan "Doğru Yol" kalmıştır. Dostluk, İntibah, Özdilek, Balkan Postası, Rodop gibi gazeteler bugün artık tarihe karışmış bulunuyor.

Göç zarureti

Yukarıda saydığımız bütün sebepler göçün Türkler için geciktirilemeyecek bir zaruret halini almış olduğunu göstermeye yeter. Esasen Türklere karşı tatbik edilen bütün şiddet hareketleri ancak onları kitle halinde kaçmaya sevketmek için yapıldığından, bu neticenin tahakkukundan (gerçekleşmesinden) evvel, Türklerin vaziyetinde bir salâh olacağım ummak, bundan sonrası için, en nikbin (iyimser) bir gözle bile mümkün değildir.

Bulgaristan'da bugün toplu ve organize bir göç hareketi ve bunun için Bulgaristan'la yapılmış bir anlaşma yoktur. Fakat türlü işkencelere ve hakaretlere maruz kalarak canından bezen birçok köy ileri gelenleri topraklarını ve ziraat aletlerini yok pahasına elden çıkararak Türkiye'ye sığınmak çarelerini aramaktadır. Fakat ellerine geçen bütün para, ekseriya, yedi cedlerinin vergileri gibi önlerine sürülen bir hesap pusulası ile bin türlü harçları ve resimleri ödeyerek bir pasaport edinmeye bile yetmemektedir.

Bu yüzdendirki, Türkiye'ye göçebilmek, bugün Bulgaristan'da, ancak en zenginlerin, köy ağalarının teşebbüs edebilecekleri bir lükstür. Tarlaları, vergi kütüklerinde her gün biraz daha kabaran dehşetli rakamları ödeyemeyecek olanlar için, oldukları yerde mukadderatlarına tevekkülle boyun eğerek gidenlerin ardından tahassürle bakakalmaktan başka yapacak bir şey yoktur ve bu zavallıların hâli, insanlığın en acıklı facialarından birini teşkil etmektedir.

Pasaport, bir Bulgaristan Türk'ü için, tasavvur olunamayacak kadar kıymetli bir hazine, bir kurtuluş vesikasıdır. Onlar, Türkiye'de ne bağlar, bahçeler, ne de kendilerini bekleyen çifte çifte hayvanlar ve evler hülyasmdadırlar. Yalnız can, haysiyet ve namuslarının emniyet altında bulunması, daha fazlasını tahayyül etmelerine imkân bırakmayacak kadar gönüllerini dolduran bir hasrettir.

Bulgaristan'ın bir iki şehrinde, bir pasaport elde etmek için avukat yazıhanelerinde sıra bekleyen köylü kalabalıklarının yüzlerinde ve sözlerinde ben bu hasretin ifadesini buldum. Yalnız Türk oldukları için insan ıstırabının en derinini tatmış olan bu zavallıların acılarını dindirecek Türk'ten ve onun yurdu olan Türkiye'den başka bir kuvvet yoktur. Her sene azar azar, büyük kitleden koparak, anayurda sefil ve peri-

şan sürüklenen biçarelerin bu dağınık akınını planlı ve disiplinli bir şekle koymak ve her şeyden evvel de onlara, yakın bir istikbalde anayurda kavuşacaklarının büyük müjdesini vermek zamanı artık gelmiştir.

Büyük Türk menfaatlerinin böyle her yıl azar azar heba olmasını önlemek için yapılması gereken ilk iş Bulgarların bunca zamandır özledikleri, Türklerin göçmesi işini kati olarak kararlaştırarak Bulgar hükümetine bildirmek ve bu hususta Romanya ile yapılmış olan mukavelenin bir benzerini de, tabiidir ki daha uzun bir müddet gözeterek, Bulgaristan ile akdetmektir.

Bu suretle Bulgaristan'da bulunan Türklerin, artık kati olarak misafir vaziyeti almaları belki onlara karşı komşu memlekette alman tavrın biraz değişmesine yarayabileceği gibi, Bulgaristan Türklerinin kalbine biraz ümit ve teselli sunacak ve aynı zamanda göçü, en zaruri olan mıntıkalarda başlanmak suretiyle daha rasyonel ve faydalı bir şekle sokacaktır.

Böyle bir anlaşma, iki memleket arasında, Bulgaristan Türklerinin hak ve menfaatlerinin korunması için sık sık çıkan ihtilâflara bir son vermek itibarıyla da Bulgaristan ve Türkiye arasında daha samimi bir yakınlaşmanın temeli vazifesini görebilecektir.

Çalışkanlık, yurtseverlik, zekâ ve kabiliyetini daima takdirle andığımız komşu milletle aramızda sıkı bir dostluğun tesisi, yukarıdaki hakikatleri büyük bir esefle kaydetmiş olan bu satırları yazanın da en samimi arzusu olduğunu tekrarlamak lüzumsuzdur.

POMAKLAR

Pomak, Bulgarca konuşan ve Müslüman dininden olan bir halk kitlesine verilen addır ki, Bulgaristan'da sayısı bugün yüz bini aşmaktadır.

Balkanların birçok küçük etnik grupları gibi Pomaklarm da hangi soya mensup oldukları tam bir katiyetle ispat edilmiş değildir. Ve bunların menşei hakkında ileri sürülen birçok ıdda, ekseriya bir maksat güden faraziyelerden daha fazla bir kıymet ifade etmezler.

Bulgarlar, Pomaklarm Bulgarca konuşmalarını vesile tutarak bunları, Müslüman Bulgar diye ilân etmişler ve bu suretle de Bulgaristan'daki Türk azınlığından ayırmak, azınlık saklarından faydalandırmamak ve Türkiye'ye göçmelerine mani olmak istemişlerdir.

Fakat bir insan topluluğunun milliyetini tayin hususunda dilin kâfi bir delil olmadığı herkesçe malûm bir hakikattir. Her şeyden önce, bu halk topluluğunun kendi maşerî vicdanında vereceği hükmün kıymeti vardır. Pomaklar ise kendilerini Bulgarlara çok uzak ve Türklüğe çok yakın hissettiklerini, büyük tazyikler altında bile Bulgarlaşmaya yanaşmamak ve ölüm tehlikesine rağmen birçok defa gizlice hududumuza sığınmak suretiyle ispat etmişlerdir.

Pomaklar arasında Türklük veya Bulgarlıktan birini ter-

cih için serbest bir plebisit yapılsa reylerin yüzde doksan dokuzunun Türklük lehine kullanılacağı muhakkaktır. Ve bu netice de onları Bulgarlaştırmak ve Türklükle alâkalarını kesmek için yirmi yıldan beridir yapılan çalışmalara rağmen olacaktır.

Pomakların küçük bir kısmı eski Bulgaristan'ın sınırları içinde bulunan Şimalî Bulgaristan'da ve büyük ekseriyeti ise Cenubî (Güney) Bulgaristan'da oturmaktadırlar. Şimalî Bulgaristan'da pek dağımk ve münferit vaziyette kalmış olmaları, yarım asırdan beri Türklükle alâkalarının tamamıyla kesilmiş bulunması, bunların Bulgarlığa daha fazla ısınmaları üzerinde âmil olmuştur. Ancak, Şimalî (Kuzey) Bulgaristan Pomaklan bile henüz dinlerini kaybetmiş değillerdir. Ve yine de bunlardan birçoğu Türkiye'yi ve Türklerin haürasını unutmuş olmalarına rağmen Türkiye'ye göç etmek imkânını bulsalar bir dakika yerlerinde durmayacaklardır. Fakat tabiidir ki bugün takip edilen siyaset, birkaç nesil sonra bunların yalnız Türklüğe mensubiyetlerini değil, dinlerini de büsbütün kaybederek H-ristiyanlaşmalan eserini tamamlayacak mahiyettedir.

Sayıca çok daha kalabalık ve daha tesanütlü bir halde yaşayan Cenubî (Güney) Bulgaristan Pomaklan ekseriyetle sarp, ormanlık ve soğuk bir mıntıka olan Rodop dağlarında oturmaktadırlar. Bu havalinin iklim ve hayat şartlan, onlardan başkalarının yerleşmesine imkân vermeyecek kadar çetindir. Pomaklar oralardan çekilecek olursalar yerlerinin boş kalacağı muhakkak gibidir. Bulunduklan yerlerin bilhassa Yunan hududunda uzun bir şerit teşkil etmesi ve onların yerine Bulgar göçmenlerinin yerleştirilmesine Nöyyi antlaşması hürmetlerinin de müsaade etmemesi Pomaklan, Bulgaristan'ın mukadderatı bakımından çok nazik bir unsur hâline koymuştur. Yunanistanla Bulgaristan arasında bir harp çıksa ilk çarpışmaların geçeceği

sahalarda yaşayan ve bu mıntıkaları, bütün stratejik hüsusiyetleriyle çok iyi bilen Pomaklarm Bulgarlara ihanet etmeleri, böyle bir harbin neticesi üzerinde tesir yapabilir. Pomaklarm Bulgarlara karşı hisleri malûm ve Balkan Harbi'ndeki hareket tarzlarıyla da sabit olduğu için Bulgarların onları bir an evvel Bulgarlaştırarak tehlikesiz bir hale sokmaya bu kadar büyük bir ehemmiyet vermeleri tabiî görülmelidir.

Bulgarlar, Pomaklar üzerinde, onları Bulgarlaştırmak ve Hristiyanlaştırmak için misli görülmemiş bir şiddet hareketine sistematik bir surette girişirlerken, sızıltılara, şikâyetlere ve dışardan bir müdahaleye meydan vermemek için şehirlerden uzak olan bu mıntıkayı âdeta tam bir askerî abluka altma almışlar, Pomaklarm, bulundukları yüksek mıntıkadan aşağılara inmelerini, şehirliler arasına karışmalarını katiyen yasak etmişlerdir. Bu sıkı tedbir alındıktan sonra Pomaklarm vaziyetleri ve içinde bulundukları şartlar hakkında tam ve geniş bir malumat sahibi olmak imkânsız bir hâle girmiştir. Ancak, bütün manilere rağmen, gizlice kaçıp şehirlere ve hatta yabancı sınırlara sığınanların, konsoloshanelerimize başvuranların verdikleri malumat en soğukkanlı insanların bile tüylerini ürpertecek derecede fecidir.

Pomaklarm Türklük ve onu hatıra getiren İslâmlıkla alâkalarını tam bir surette kesmek için bütün hususî Pomak ilk mektepleri kapatılmış, bunların Türk muallimleri Pomak köylerinden uzaklaştırılmış ve Pomak çocuklarına din dersleri veren Türk imam ve hocalarının da Pomaklar arasında yaşamasına müsaade edilmemiştir.

Pomaklarm dili esas itibarıyla Bulgarca olmasına rağmen, yarı yarıya Türkçe ile de karışıktır. Bulgarlar, onlara bu Türkçe kelimeleri unutturmak için Pomak çocuklarının da

Bulgar millî mekteplerine gönderilmelerini mecburî tutmuşlardır. Dinî tedrisat namına ancak birkaç Kuran suresinin şifahen öğretilmesine izin verilmiş, fakat Kuran'm kitap üzerinden ve Arap harfleriyle okutulması bile yasak edilmiştir. Bulgarcaya çevrilen Kuran'm Pomaklar arasında tamimi düşünülmüş ve bazı mıntıkalarda bu hususta teşebbüsler de yapılmış ise de pek mutaassıp ve cahil dindar olan Pomaklarca bu hareket çok kuvvetli bir reaksiyonla karşılaştığı için bu reformun tatbikinden şimdilik vazgeçilmeye mecbur kalınmıştır. Pomaklar, şimdi, Bulgar mekteplerine giden çocuklarının Bulgarlaşacağmdan ve atalarının dinini unutacağından büyük bir endişe içinde bulunmaktadırlar.

Bulgarların, kazanmak istedikleri bu unsurları iyilik ve dürüst muamele ile kendilerine çekecek yerde onlara karşı tatbik ettikleri bu şiddetli müsamahasızlık siyasetinden başka, sivil ve asker küçük Bulgar memurları, din düşmanlığının ilham ettiği kinle, bir türlü kendilerinden sayamadıkları bu zavallıları hay vanlann bile tahammül edemeyecekleri kadar ağır angarya işlerinde kullanmakta ve Yunan sınırında yapılan istihkâmlar bunların el emeğinden faydalanarak pek ucuza mal edilmektedir.

Bütün bu tazyikler altında inleyen dindar Pomaklann muhayyelelerinde, Kuran'm anlattığı cennet ve Türkiye âdeta aynı manayı ifade eder bir hâle gelmiştir. Evvelce bir yolunu bulup göçerek bugün Türkiye'nin muhtelif mıntıkalarında yerleşmiş ve refahlı hayatlarından pek memnun olan Pomak ailelerinden aldıkları mektupları onlardaki bu göç hasretini büsbütün alevlemektedir. Tabiatla en ağır şartlar altında mücadele eden bu insanlar için hayatlarım kazanmak endişesi hiç varit olmadığından, yalnız kendilerini sınırın berisine atabilmek

tek emellerini teşkil etmektedir. Fakat bir Pomak'ın Türkiye için değil göç vesikası, hatta bir pasaport bile alması imkânsız olduğundan, Türkiye'ye sığınmak için tek çare, pek iyi bildikleri gizli dağ yollarından sınırları geçmektir. Yunan sınırlarını gizlice geçerken Bulgar sınır karakolları tarafından görülerek takibe uğrayan ve Yunan toprağında öldürülen Pomaklar yüzünden iki sene evvel, iki hükümet arasında çıkmış olan hadise hâlâ hatırlarda olsa gerektir.

Yüz bin nüfusluk Pomak kitlesi, bugün zincire vurulmuş bir kürek mahkûmu gibi esaretlerin en acıklısı altında inlemektedir. Bulgar ideologlarının onlara lütfen bahşettikleri millettaşlık şerefi ise, bu derece zulüm ve işkence altında yaşayan insanların acılarım dindirecek bir ilâç olabilmekten çok uzaktır. Pomaklar, kendilerinin ne olduklarını, yukarıdan gelen emre değil, vicdanlarının sesine uyarak tayin etmektedirler. Büyük Türk topluluğundan, ona bağlılığını en müşkül dakikalarda ispat etmiş olan bu iyi kalpli dürüst ve disiplinli insanları ayırmaya, hele zorla ayırmaya çalışmak yirminci asır medeniyetinin tolerans ve insanlık prensipleriyle büyük bir tezat teşkil etmektedir.

Pomaklara hüriyetleri iade edilmeli, milliyetlerini tayinde ve istedikleri memleketi kendilerine vatan olarak seçmekte bu çok cefa çekmiş insanlar artık serbest bırakılmalıdırlar.

YUGOSLAVYA'DA TÜRKLÜK

CENUBİ (GÜNEY) SIRBİSTAN TÜRKLERİ

Vardar nehrinin kıyısındaki bir evinde doğduğum ve çocukluğumun büyük bir kısmını içinde geçirdiğim Üsküp'e, gece vakti gelişimi kimseye haber vermemiş olduğum için bir yabancı gibi yapayalnız indim. Ve çantamı, fesini daha yeni kasketle değiştirmiş bir çingene çocuğunun eline vererek, içinde akrabalarımın ve bunca tanıdıklarımın hâlâ da oturmakta olduğu şehirde, küçüklüğümde kaç defa adımlamış olduğum istasyon caddesinden geçerek bir otele indim.

Eski ve uzak hatıralarımın kaynağı olan şehirle, elektrik lâmbalarının ışığında, on beş yıldan sonra tekrar karşılaşmanın bende ne kadar heyecan uyandırmış olduğunu anlatmaya gireşmeyeceğim. Fakat Üsküp'le yeniden tanışmam asıl ertesi günü, gündüz aydınlığında oldu. O zaman kırk elli sene önce çingene barakalanyla tarlalardan ibaret bulunan ve henüz şehirleşmeye çalışırken bırakmış olduğum Karşıyaka tarafında bu defa modern ve hareketli bir küçük Avrupa şehri bulmaktan doğan hayretim, karşı tarafta, Türk mahallelerinin hazin çöküş ve göçüşüne şahit olmaktan duyduğum hüzün kadar büyük oldu.

Bütün bir tarihi, Balkanlar'da hükmetmiş olan Türklüğün mukadderatını, bir nehrin ortasından ayırdığı bu iki toprak parçasının istihalesinde görüp hissetmek mümkündür.

Servetin, Müslüman mahallelerini terk edip Romalılardan kalma taş köprüden geçerek yeni görmüşlerin tarafına, âciz bir seyirci gibi senelerce şahit olduğum akışı, bu on beş senelik ayrılıştan sonra, gözlerimin önünde birdenbire tam ve hakikî manasıyla belirdi.

Bir yanda asfalt cadde ve beton binalarla yerleşen bir millet, öte yanda kerpiç ve dolma evleri, toprak ve serpme taş sokaklanyla göçen bir millet. Bu yerleşmeyi hızlandırmak için elden gelen her şey yapılmış, bu göçüşü daha az hazin bir hâle koymak içinse hiçbir yardım elinin uzanmamış olduğunu söylemek beyhudedir sanırım.

Şimdi muazzam bir zabitler yurdu binasının yükseldiği şu köprü başının eski manzarası hâlâ gözlerimin önünde. Burada Türk mimarlık sanatının güzel ve orijinal eserlerinden biri olan Burmalı Cami vardı. Eşine nadir rastlanan ince uzun ve helezonî minaresiyle, şehrin turistik kıymetine çok şey ilâve edebilecek olan bu zarif eserin yerinde şimdi yükselen beton yapı, her tarafta rastlanan binlerce eser arasında, her halde büyük bir cazibe teşkil etmiyor.

Bu münasebetle, milletimin, cehalet devirlerinde bile eski eserlere karşı göstermiş olduğu anlayış ve müsamahanın derecesini bir kere daha hürmetle hatırlamak fırsatını buluyorum.

Türk mahallelerini on beş sene evvel bıraktığım şekilde, hayır, bakımsızlıktan ve fakirlikten biraz daha çökmüş, biraz daha haraplaşmış olarak buldum. Ne sokaklarına bir taş eklenmiş, ne binalarına bir sıva vurulmuş. Kararmış damlarında, daha fazla mukavemeti beyhude sayarak, çökecekleri gü-

nü tevekkülle bekleyen acıklı bir hâl var. Hüzün ara sıra kalıpsız bir fesin veya ütüsüz bir çarşafın görünüp kaybolduğu bu tenha ve tozlu sokaklarda, bir hayalet gibi, sessiz adımlarla dolaşıyor.

Harap bir kahvenin hasır iskemlelerinde kaybolmuş saadetlerinin hayaline bütün mevcudiyetleriyle dalmış gibi hareketsiz duran fesli insanların yüzlerinde gülüş zoraki bir takallüs (kasılma) neşe, teselli için alman içkinin bile iade edemediği bir namevcuttur.

Bu aynı insanlann ne kadar şen ve endişelerden uzak zamanlarını da hatırlıyorum. O zamanlar henüz, kendilerini bekleyen felâketin büyüklüğünden habersiz, yollarının sonundaki uçurumdan gafil, bir gün itiyadım kaybedecekleri kahkahalarım bol bol harcayabiliyorlardı. Şimdi fena gıdalanmanm ferini uçurduğu gözlerine yarının derin kaygısı sinmiş.

Bir lokma ekmek endişesi, dün uçsuz bucaksız topraklarında koyunların binlerce otladığı, konaklarında yoksullar için haranilerin kaynadığı bu insanlann bir azrail gibi yakalarına yapışmıştır.

Yazılması icap eden bir mektubun posta parasını düşündürdüğü, İstanbul'dan gelen bir gazetenin, herkesin uzanamayacağı bir lüks teşkil ettiği bu muhitte, dünün, servetleri ve iktidarlanyla mağrur asilzadeleri, şeyhinin karşısındaki bir derviş tevazuuna inmiş, dünün etrafı haraca kesen değme kabadayılan bir kuzu kadar masumlaşmış. İnsan ruhunun ne baş döndürücü istihalelere sahne olabileceğinin en güzel misalini size bu çöken cemiyet verebilir. Hiçbir deha mahsulü eserin veremeyeceği kadar derin bir melalle insanı içinden kavrayan bu hakikî romanın yapraklannı kanştınrken Balkan-

lar'da tecelli eden hadiselerin felsefesine daha iyi nüfuz ettiğimi hissettim.

Bir hakikatin ifadesi olmak için kaleme alman bu kitapta hislerimi sımsıkı frenlemeye önceden karar vermiş olmasaydım bu derinden duyulmuş hüznü anlatmaya -ki içimde bir ihtiyaçtır- ne uzun sayfalar tahsis edebilirdim.

Sosyal vaziyet

Cenubî (Güney) Sırbistan, Balkan Harbimde kaybettiğimiz yerler içinde memleketimize en yüksek nispette göçmen göndermiş olan mıntıkalardan biri ve belki birincisidir. Bunun sebebi de, bu havalinin mamur ve büyük şehirlerinde varidatıyla, çalışmadan yaşayan zengin toprak sahipleri sayısının pek kabarık oluşuydu. Balkan Türklerinin münevver tabakasını teşkil eden bu sınıf halk, sahip oldukları toprakların, yarıcıları veya hükümet tarafından zaptedilmesi yüzünden, göç bayrağını pek erken açmaya mecbur kalmıştır. Gerçi bunların çoğu, geride bıraktıkları büyük bir kıymet ifade eden topraklan yüzünden eski vatanlanyla olan alâkalannı büsbütün kesmemişler ve misafir suretiyle de olsa, sık sık geriye dönmüşlerse de bir defa köklerini söküp çıkardıklan zeminde bir daha tutunmak imkânım bulamamışlar ve açtıkları göç yolunda, bir sürünün kılavuzu gibi, artlarından birçok zanaat sahipleriyle fakir işçileri ve köylüleri de sürüklemişler ve netice itibarıyla Cenubî (Güney) Sırbistan'daki Türk nüfusunun bir hayli azalmasına sebep olmuşlardır.

Bugün Cenubî (Güney) Sırbistan Müslümanlannm sayısı beş yüz bine yaklaşmaktadır ki bunların yarısından fazlası

ırk ve dil bakımından Arnavut olmalarına rağmen kültür ba- sından Türklüğe meyillidirler ve Arnavutluk'tan ziyade Türkiye'nin azınlığı olmak ve günün birinde oraya göçmek emelini taşımaktadırlar. Cenubî (Güney) Sırbistan Arnavutla- rmın serbestçe rey vermeleri mümkün olsa, Türkiye'yi Arna- vutluk'a tercih edecekleri muhakkaktır ve esasen bu vaziyeti çok iyi bildiği ve bu havalideki Arnavut kesafetini (yoğunlu- s.:::) kaybetmek de istemediği içindir ki Arnavutluk, Arnavut- ların Türkiye'ye alınmamaları için hükümetimiz nezdinde te- şebbüslerde bulunmuştur.

Bugün, Türkiye tarafından Cenubî (Güney) Sırbistan'dan plânlı surette göçmen alınma işine girişilse bu mıntıkadan memleketimize kazandırılabilecek olan nüfusun miktarını en az üçyüz ve hattâ dört yüz bin olarak tahmin edebiliriz. Bu ra- kamın yüksekliği, bize Cenubî (Güney) Sırbistan'da olup bi- tenler üzerinde dikkatimizi daha büyük bir alâkayla teksif et- meyi emreder.

Balkanlarda Türklüğün ilk nüvesini teşkil etmiş olan bu mıntıkada -Sultan Murat'ın ordusu fethettiği Kosova'da çok daha önce yerleşmiş, Türkçe konuşan, saf Türk soyundan in- sanlara rastlamıştı- Müslüman azınlığın, dost ve müttefik dev- letin idaresi altında bulunduğu için, rahat ve refah içinde ya- şadıkları hayaline kapılmak büyük bir hata olur.

Yugoslav matbuat bürosunun dağıttığı ve Yugoslavya Müslümanlanna dair olan bir yazıda rastladığımız şu satırlar bizim için çok düşündürücüdür: "Türk ve Arnavut Müslüman- lara gelince denilebilir ki bunlar pek iptidaî bir inkişaf safha- smdadırlar ve Yugoslavya'nın en geri vatandaşları arasında sı- ralanırlar."

Balkan Harbi 'nde elimizden çıkardığımız esnada bu yer-

lerde yaşayan Türk ve Arnavutların hayat şartlan ve kültür bakımından Bulgar ve Sırp vatandaşlarından üstün bulundukları ispat edilmeye muhtaç olmayan tarihî bir hakikattir. Bu nokta göz önünde tutulunca, aradan geçen yirmi dört sene zarfında, Cenubî (Güney) Sırbistan Müslümanlannm, bu kadar geri ve aşağı bir dereceye düşmüş olması, onlann hayatlarmı idame hususunda ne büyük güçlüklerle karşılaştıklanm ve yalnız ilerlemelerine değil aynı zamanda eski medeniyet seviyelerini muhafaza etmelerine karşı ne aşılmaz engeller ihdas edilmiş (konulmuş) olduğunu açıkça gösterir.

Biz, Yugoslav Makedonyası gibi Bulgaristan'la Yugoslavya arasında bir türlü halledilemeyen bir ihtilâfa mevzu olan topraklarda yaşayan Türk ve Arnavut azmlıklannm, bu mıntıkanın Yugoslavlık için en kısa zamanda kazanılması davası uğruna kurban edilmiş olmasında, Yugoslavlar hesabına mevcut olan zarureti hissediyor ve anlıyoruz. Milliyet siyasetinin icaplarım çok iyi kavramış bir milletten, biz, fethettiği topraklan beş asırda millileştirememiş olan Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük bir hata olan geniş müsamahasmı tabiidir ki bekleyemezdik. Ancak, onlar için mevcut olan bu zarureti teslim etmemiz, Türklüğe ve onun büyük, hayatî menfaatlerine karşı yapılmış olan haksızlığı müşahede ve tespit etmemize de mani olmamalıdır.

Sırbistan'a iltihakın (katılmanın) ilk üç senesinde ve daha sonra umumî harpte Bulgar işgali esnasında nispeten çok daha müsamahalı bir şekilde muamele görmüş olan Müslümanlar, Yugoslav devletinin teşekkülünden sonra her geçen yılın vaziyetlerini biraz daha kötüleştirdiğini görmüşler ve Yugoslavya'da demokrasi prensiplerinin hüküm sürdüğü ve Skupçina'da on dört Türk mebusunun mevki aldığı zamanlar-

da bile seyri durdurulamamış olan bu mukadder akıbet, diktatörlük rejiminin tesisinden sonra, toplu şikâyetlere imkân kalmadığı için büsbütün hızlanmış ve şiddetlenmiştir.

Şurasını hemen kaydetmeliyiz ki, Bulgaristan'da olduğu gibi, Türk azmlıklannm can, namus ve haysiyetlerine karşı sistematik şiddet hareketleri Cenubî (Güney) Sırbistan'da hiçbir zaman görülmemiştir. Şurada burada vukua gelen tek tük hadiselerde ise, komitacıların geniş ölçüde faaliyette bulundukları bir mıntıkada büsbütün önü alınması imkânsız olan münferit garaz ve kin duygularının âmil olduğunu kabul etmek lâzımdır.

Yugoslavya'da, Müslümanlara karşı takip edilen siyaset, bunları iktisaden hâkim vaziyetten mahkûm mevkiine düşürmek suretiyle göçecek olanların memleketten büyük servetler çıkarmalarına mani olmak ve Müslüman kitlesinin kültürel ve medenî inkişafını baltalayacak tedbirlere inhisar etmiştir.

Ve Yugoslavya'da diktatörlüğün tesisi, Bulgaristan'a nazaran çok daha eski bir tarihte vuku bulmuş olması, burada yaşayan Müslümanların iktisadî ve kültürel vaziyetlerinin Bulgaristan'daki ırktaşlarından daha aşağı ve daha acıklı bir dereceye düşmesinde âmil olmuştur.

Cenubî (Güney) Sırbistan Müslümanlarının içinde yaşadıkları hayat şartlarından uzun boylu bahsetmeye eserimizin hacmi müsait bulunmadığından Türk okurlarına bu hususta küçük bir fikir verecek surette bildiklerimizi hulâsa etmeye çalışacağız.

İktisadî şartlar

Yugoslav matbuat bürosunun yukarıda bahsettiğimiz vesikasında Yugoslavya Müslümanlarının ekonomik vaziyetleri şöyle anlatılmaktadır:

"Ekonomik bakımdan, münhasıran emlâkinin istismarıyla geçinen Yugoslavya Müslümanları bugün müstesna surette müşkül günler yaşamaktadırlar, çünkü 1918 kurtuluşuyla ziraat davası hâlledilmiş ve Müslümanlar bu yüzden büyük arazilerin sahibi olmaktan çıkmışlardır. Bu surette Müslümanlardan büyük bir kısım bir hamlede gelirlerinin en esaslı kaynağını kaybetmiş oldular. Ziraat davasının bu şekilde hâili onları ansızın bastırmış, ve bu hâl Dünya Harbimin neticesiyle umumî iktisadî vaziyetteki güçlüklerin bütün dünya ekonomisinin nizamını bozduğu bir sırada, en fena bir zamanda başlarına gelmiştir. Müslümanlar, birkaç asırdan beri idare edici sınıf teşkil ettiklerinden geniş bir hayata alışmıştılar ve zengin sınıflarda feodal zihniyetin, devamı ve vazifelerine lâyık olmayan Müslüman din adamlarının hataları yüzünden ticaret ve zanaatte olduğu gibi tahsilde de her türlü terakkiden (ilerlemeden) uzak kalmış olduklarından bu darbenin onlar için tesiri çok daha fazla oldu."

Hakikat, bu satırlarla çok açık olarak ifade edilmiş bulunuyor. Müslümanlar ellerinden imtiyazları ve toprakları alındıktan sonra, meselâ bir Yahudi cemaatinin yabancı idareler altında göstermesini bildiği vaziyete intibak ve haklarını müdafaa mücadelesine girişemeden, içine düştüğü selin cereyanına kendini bıraktı. Asırlarca sürmüş olan bütün sosyal hareketlerden mahrum bir tembellik ve uyuşukluk devresinin itiyatlarını (alışkanlıklarım) yeni hayat şartlarına uymak için bir hamlede silkip atmak lâzım gelirken, bilâkis bu uyuşukluk bir Çinli tevekkülüne dönerek hiçbir hayatiyet eseri görülmedi.

Müşterek tehlikeye karşı toplu ve birleşik bulunmaları lâzım gelirken, bilhassa din adamlarının millî menfaatlere karşı ihanetleri ve şahsî ihtirasların gemi azıya alması büsbütün

dağılmalarına, muhtelif yabancı unsurların arzularına ve gayelerine âlet olmalarına ve böylece de Türklüğe ait birçok hakların itirazsız kaybolmasına sebebiyet verdi.

İçinde yaşadıkları yeni devletin dilini, nizamlarını, kanunlarım öğrenerek garazkâr veya mürtekip memurların yanlış ve haksız muamelelerine karşı savaşmaları icap ederken kendilerini iki taraftan da para yiyerek hiçbir iş görmeyen ehliyetsiz avukatların eline teslim etmeyi tercih ettiler.

Yugoslav hükümetinin, Makedonya'ya ehliyetsiz, seviyesiz ve kanunların icap ettirdiği tahsil derecesine sahip olmayan alelacele tolanmış memurlar göndermek hatasına düşmüş olduğunu, Yugoslavlarm kendileri de itiraf etmektedirler. Makedonya'yı Bulgar propagandasından ve komitacıların faaliyetinden temizlemek için burada kanun dışı muamelelerin alabildiğine inkişaf etmesine (gelişmesine) hükümetin bile bile müsaade etmiş olduğu da muhakkaktır. Kendilerine geniş salâhiyetler verilmiş, her türlü murakabe endişesinden kurtulmuş bu ehliyetsiz memurların, iptidaî bir din düşmanlığı hırsına kapılarak Müslümanların ne kadar zararına çalışmış oldukları bugün ortada görülen neticelerden kolayca anlaşılabilir.

Yukarıda zikrettiğimiz Yugoslav vesikasının da bahsettiği ziraî ıslahat (Agrarna Reforma) 1919'da, büyük malikânelerle çiftliklerin eski sahiplerinin ellerinden alınarak yancı veya ücretli köylülerin topraklandınlması için tanzim edilmiş olan etraflı bir kanunla başlamıştır. Bu kanun, bütün geniş toprakları hedef tuttuğu halde, kanunun hükümetleri hususiyle Müslümanlar hakkında büyük bir aşkmlıkla tatbik edilmiştir. Ziraat reforması kanunu istimlâk edilerek köylülere dağıtılacak olan topraklann bu iş için ihdas edilen (kurulan) organiz-

maların tespit edecekleri ücret üzerinden ödenmesini kararlaştırmış olduğu halde, Müslümanların zaptedilen toprakları için bunların bir senelik varidatına bile tekabül etmeyecek derecede cüzî ücretler tespit edilmiş, fakat kasten karışık ve içinden çıkılmaz hâle sokulmuş olan bir bürokrasi yüzünden, toprak sahiplerine şimdiye kadar hemen hiçbir şey verilmemiş ve bunlardan çoğu tam manasıyla açlığa mahkûm edilmiştir. Bunların tahsilleri olmadığı gibi ellerinde bir zanaatleri de bulunmadığından ve esasen bulunsa bile bir iş tedarik etmelerine imkân olmadığından vaziyetlerinin ne kadar nazik ve acıklı olduğu kolayca anlaşılabilir. Hususiyle ki kanunların ve devlet adamlarının vaatlerine inanarak, bugünkü vaziyetlerini tahmin edemediklerinden, evvelce ellerinde avuçlarında bulunanı tasarruf ve ihtiyata riayetle harcamayı da düşünememiş oldukları göz önünde tutulunca.

Geçen yaz Üsküp'te bulunduğum sırada on altı yıl önce zaptedilmiş toprakların kıymetini takdir için yeniden o havaliye komisyonlar gönderilmişti.

Yugoslavya, bu toprak reforması fırsatından faydalanarak büyük harpten sonra gelip yerleşen büyük bir memur, asker ve tüccar kalabalığından başka, Yugoslavya'nın muhtelif mıntıkalarından 150.000 kadar göçmen getirip Makedonya vilâyetlerinde Müslümanlardan zaptedilmiş olan araziye yerleştirmek suretiyle bu vilâyetlerin etnik manzarasını kendi lehine değiştirmek imkânım da bulmuştur. (*)

Ekserisi Müslüman Arnavut olan küçük toprak sahibi fa-

(*) Toprak kanunumuzun çıkmak üzere bulunduğu bir sırada Yugoslavya'nın bütçeden büyük fedakârlıklara katlanmadan yüz binlerce fakir köylüyü topraklandirmak yolunu nasıl bulmuş olduğunu anlamak için bu memlekette "Agrarna Reforma"nın tatbikatım tetkik etmek hiç de faydasız olmaz kanaatindeyim.

kir köylüler de, vergiler vesair şekillerle, göçmeye mecbur edilmek için küçük memurlar tarafından iktisaden tazyike uğramışlar ve selâmeti kaçmakta bulacak kadar müşkül bir vaziyete düşmüşlerdir.

Sosyal ve kültürel şartlar

Yugoslavya devleti teşekkül ettikten sonra, parlamenter rejimin devamı müddetince, Yugoslavya Müslümanları, biri Bosna Hersek Boşnakları, diğeri de Cenubî (Güney) Sırbistan Türk ve Arnavutlarmm tabi oldukları iki ayrı din ve cemaat teşkilâtına maliktiler. Bunun böyle olması esasında çok doğru ve makul bir şeydi. Çünkü Boşnaklar Slâv ırkından, ve Yugoslav milletinden telâkki edildikleri halde Cenubî (Güney) Sırbistan Müslümanları, ister Türk, ister Arnavut olsunlar bir azınlık teşkil ediyor, bu itibarla da, milletlerarası kaidelere uygun olarak ayrı hak ve vazifelere sahip bulunuyorlardı.

Yugoslavya'da kralî diktatörlüğün kuruluşundan (1927) ve Bosna Hersek Müslümanlarının eski cemaat reisleri (Reisululema) azledilerek yerine hükümetin emirlerinden dışarıya çıkmayacak yeni bir reis ve heyet getirildikten sonra, Cenubî (Güney) Sırbistan Müslümanları teşkilâtını da bu yüksek cemaat idaresine bağlamak suretiyle onların üzerinde de doğrudan doğruya kontrolü temin etmek faydalı görüldü ve bu hususta çıkarılan bir kararnamenin tatbiki ile Cenubî (Güney) Sırbistan Müslümanlarının en meşru azınlık hakları ellerinden alınarak, eski seçilmiş müftü ve cemaat idare heyetleri yerine bu defa hükümetçe tayin edilen ve maaşlarım hükümetten alan bir idare mekanizması kuruldu.

Üsküp gibi Türk kültürünün en geniş ölçüde yerleşmiş

olduğu bir Makedonya şehrinde müftülük dairesini ziyaret ettiğini zaman idare heyetinden ve muamele gören kâtiplerden bazılarının Türkçe bile bilmediklerini görerek hayrete düştüm ve bu şehirden uzaklaştığım zamandan beri buradaki Türklerin geçirmiş oldukları hazin istihalelerden bir yenisinin karşısında bulunmakla yüreğim sızladı.

Başında Veysel Hoca adında bir yobazın bulunduğu bu idare bugün Türk ahalinin cemiyet işlerine ait muameleleri, Bosna Müslüman teşkilâtında olduğu gibi, resmî dil olan Sırpça ile görmektedir.

Bu cemaat idare heyeti azasından biri ile konuşma esnasında Müslümanlara ait hukukî işlerle Müslüman vakıflarının idaresine memuru bulunurken maaşlarını hükümetten almalarından duyduğum hayreti açıkça ifade ettim. Tabiidir ki bu vaziyette hükümetin arzu ve direktiflerinden dışarı çıkmayacaklar ve azınlıklara ait işler bu suretle vasıtalı olarak hükümetin eline girecekti.

1919'da Cenubî (Güney) Sırbistan Müslümanlarının aktetmiş oldukları bir kongreden sonra "İslam Muhafazai Hukuk Cemiyeti" namı altında bir siyasî teşekkül vücuda getirildi ve bir müddet sonra bu teşekkül ismini değiştirerek "Cenubî Sırbistan Müslüman Teşkilâtı" adını aldı. Siyasî faaliyette bulunan bu teşekkül millî radikal fırkasıyla anlaşmak suretiyle çalıştı ve ilk teşriî devrelerde Skupçina'da 14 mebus bulundurdu. 1929 Mayısı'nda çıkarılan "Obznana" adlı kanun ile dağıtılan bütün millî mahiyeti haiz fırkalar gibi bu Müslüman teşekkülü de dağıtılmış ve o zamandan itibaren Müslümanların haklarını korumak için söz söyleyecek bir teşkilât ortada kalmamıştır.

Yugoslavya'da Türkçe olarak çıkan gazetelerin akıbeti

de aynı olmuş, bunlardan "Hak" beş senelik bir faaliyetten sonra konulan sıkı kayıtlar karşısında neşriyatını tatile mecbur kalmıştır. Bugün, Yugoslavya'da yaşayan yüz binlerce Türk'ün bir tek gazeteye sahip olmayışı da esefle kaydedilecek ayrı bir nokta teşkil etmektedir.

Fakat Makedonya Türkleri hesabına çok acıklı olan bir başka nokta da mektepsizliktir. Mektep ve tahsil bakımından, Türklerin, Yugoslavya'da Bulgaristan'dan da mahrum bir vaziyette bulundukları şephe götürmez bir hakikattir. Yugoslav Makedonyası'nda orta tahsil verecek bir tek Türk mektebi bulunmadığı şöyle dursun, memleketimizdeki üç sınıflı köy mektepleri derecesinde bir ilkmektep bile yoktur ve Üsküp gibi hâlâ otuz bin Türk'ün oturduğu bir şehirde ancak Kuran sureleri ezberleten ve hiçbir şey öğretemeyen birkaç mahalle mektebinden başka bir şey bırakılmamıştır. Eskiden vaziyetin böyle olmadığı ve mevcut mekteplerin hükümetin kararları ve tazyikleri neticesinde kapanmış olduğunu söylemeye hacet yoktur. Şurasını da ilâve edelim ki, Yugoslavya'da hiçbir mektebe yeni harflerimiz ayakbasamamış ve bu hususta mütegallibe yobazların inat ve ısrarları hükümet ve onun siyasetini güden Boşnak reisler tarafından teşvik görmüştür. Balkan Harbi esnasında, maarif bakımından Osmanlı ülkesinin en ileride vilâyet merkezlerinden birini teşkil eden Üsküp, tedenni ede ede (gerileyerek) nihayet bugünkü acıklı vaziyete düşmüş ve Türk aileleri çocuklarını tahsil ettirmek imkânlarından tamamıyla mahrum kalmışlardır. Burada, aileleri tarafından Türkiye'ye gönderilen birkaç bahtiyar çocuk müstesna, binlerce Türk yavrusu, ya büsbütün tahsilsiz bir hâlde sokaklarda dolaşmakta ya da Sırpçayı bilmedikleri için hiç istifade edemeden, boşu boşuna Sırp mekteplerine giderek vakit kaybetmektedirler.

İyi bir millî terbiye verecek ve aynı zamanda resmî dil olan Sırpçayı da öğretecek kuvvette ilk mektepler mevcut olsaydı, Türk çocuklarının tahsillerini Sırp gimnazyalannda ve fakültelerinde ilerletmeleri için bir mahzur kalmazdı.

Üsküp'te, Kral Aleksandr tarafından tesis edilmiş ve onun adını taşıyan bir yüksek Müslüman medresesi vardır ki, tedrisatı (öğrenimi) din dersleri müstesna, tamamen modern olmasına rağmen, Türkçe okutulmadığı ve dersler tamamıyla Sırpça gösterildiği için ancak Boşnak ve Arnavut çocukları burada okuyabilmekte ve içinde kayıtlı bir tek Türk talebe bulunmamaktadır.

1930 senesinde hükümetin bir kararnamesi Türkçe tedrisatta bulunan muallimlerden büyük bir kısmının vazifesine son vermiş ve bu bir tek kararla 680 muallim açıkta kalmıştır.

Cenubî (Güney) Sırbistan'da yaşayan Türk halkı, içinde yüzdüğü mahrumiyetlerden başka, bir de şahsî menfaatlerinden gayri hiçbir yüksek mefhum tanımayan bir yobazlar zümresinin şerri altında inlemektedir.

Son derecede zararlı telkinleri vasıtasıyla bunlar cahil ve mutaassıp halktan bir kısmını da etraflarına toplamaya muvaffak olduklarından müşterek menfaatlerini korumak için her zamandan fazla toplu kalmak zaruretinde bulunan Müslüman kitlesi birbirine muhalif ve hatta düşman gruplara ayrılmıştır. Yine hasis menfaatleri uğrunda muhtelif Sırp partilerin hesabına faaliyette bulunarak Müslüman kitlesi arasına tefrika (ayrılık) sokan bozuk ruhlu birkaç Boşnak ve Arnavut'un faaliyetlerini de ilave edersek, Cenubî (Güney) Sırbistan'da Müslüman halkının bugün içinde bulunduğu tecezzi ve tereddi uçurumu hakkında belki küçük bir fikir vermiş oluruz.

Yoksulluğa inzimam eden (katılan) zararlı telkinlerin ve

hayatı idame için riyakâr bir tavır almak zaruretinin neticesi olarak, Müslüman halk arasında son derecede tehlikeli bir ahlâkî sukut temayülü gözle görülür bir hâldedir. Şahsen tanıdığım ve eskiden dürüstlüğün timsali addedilebilecek insanlar vardır ki, bugün ahlâk bakımından hakikaten acınacak bir vaziyete düşmüşlerdir. On beş senelik kısa bir müddet zarfında, bu kadar derin ve sosyal değişikliği başka hiçbir tarafta görmeye imkân yoktur.

Göç Zarureti

Bu söylediklerimizi hulâsa etmek istersek, Yugoslav Müslümanları için anayurda göçmenin en hayatî ve âcil bir zaruret hâline gelmiş olduğunu belirtmek kâfidir. Hakikaten Balkanlar'm hiçbir tarafında Türklerin inkırazı (tükenişi) bu kadar tam ve bu kadar acıklı bir manzara arz etmemiştir.

Hükümetimizin, şimdi Romanya ve Bulgaristan'dan toplu göç hareketleriyle meşgul olması, buradaki Türklerin göçmesini daha sonraya bırakmak zaruretini doğurmuştur. Ancak, âcil hâlleri itibara alarak, Yugoslavya için de senede en az on bin kişilik bir kontenjan vermek lâzımdır. Böyle bir kontenjan, artık orada hayatlarını idame edememek mevkiine düşmüş en yoksullar için tek selâmet çaresi olacaktır.

Bugün, Yugoslavya'dan göçmen kabul edilmemesi için verilmiş olan kararın acıklı neticelerini gözleriyle görmüş bir yurttaş sıfatıyla iddia ediyorum, bu karardan mutlaka geri dönmek ve istisna kabul etmek lazımdır.

Her gün, Üsküp Konsolosluğumuzun eşiklerini aşındıran insanlar vardır ki, esasen cahillikleri yüzünden nizam ve kanunları bilmediklerinden, eskisi gibi Türkiye'ye kabul edile-

çeklerini sanarak topraklarını satıp, uzak köylerden Üsküp'e gelmektedirler. Bunlar için artık eski yerlerine dönmek imkânı yoktur ve Türkiye'ye kabul edilmedikleri takdirde tevekkülle ölümü beklemekten başka, kendileri için yapacak bir şey kalmamış olur.

Bu göçmen namzetlerinden bir grup Türkiye'ye alınmadıkları takdirde, gidecek başka bir yerleri kalmadığı için, Türk toprağı addettikleri konsoloshanemizin bahçesine sığınacaklarını ve akıbetlerinin tayinini Türk hükümetinin vicdanına bırakacaklarını bir istida (dilekçe) ile bildirmişlerdir. Hiçbir insan hali, bu yalvarıştaki acılık kadar insanı ürpertecek bir heybet alamaz.

Yugoslavya'dan Türkiye'ye sığınmak isteyenler arasında Türkçe bilen veya bilmeyen Arnavutlar da vardır.. Bunlara şimdilik vize verilmemektedir. Fakat her hâlde, hükümetimizin, Arnavut soyundan olanları göçmen olarak hiçbir zaman kabul etmemek kararını vermiş olabileceğini zannetmiyorum. Mektep süzgecinden geçirilmeleri şartıyla iki nesil sonra tamamıyla Türkleşen ve aynı zamanda çok çalışkan ve mert insanlar olan Arnavut halkının Türklüğe katılmak için gösterdikleri samimî arzuyu reddetmek, nüfusa ihtiyacı aşikâr olan Türkiye için katiyen doğru bir siyaset teşkil edemez. Esasen Başbakanımız İnönü de bir nutkunda Türk olmak için Türk olmayı istemenin kâfi olduğunu söylemiş değil midir?

Bir kültür ananesine sahip zengin bir dile sahip olmayan küçük Arnavutluk, Hıristiyan memleketlerde yaşayan Arnavutlar için bile bir cazibe kaynağı teşkil edememektedir. Kaldı ki, esasen arada mevcut olan din ve kültür anane birliği Arnavutların Türklüğe kolayca temessül etmelerini (geçmelerini) hazırlayan ve bu suretle de bunların anayurtta yabancı bir unsur

hâlinde kalmaları imkânım tamamen ortadan kaldıran bir âmil olmaktadır.

Yugoslavya Arnavutlannm, tek kurtuluş ve selâmet yolu diye, bize çevrilmiş olan ümitlerini inkisara (kırılışa) uğratmak esasen Türk'ün yüksek vicdanına aykırı bir hareket olurdu.

Türk-Yugoslav dostluğu

Türkiye ile Yugoslavya arasında tarihi Balkan anlaşmasından da eski olan ve iki hükümetin en samimî bir şekilde bağlı bulundukları dostluk Yugoslavya'daki Türklerin hukukunu muhafaza hususunda kâfi bir âmil olmalıdır kanaatindeyiz.

Türkiye, Yugoslavya ile kendi arasındaki ihtilaflı meseleleri, en geniş bir feragat zihniyetiyle hâllederek, arada dostluğa halel verecek en küçük bir pürüzün kalmaması için elinden geleni yapmıştır. Yugoslavya'da zaptedilmiş Türk tebaalarına ait emlâk hususunda aktedilen mukavelename bu feragat ve fedakârlık zihniyetinin en beliğ bir delilidir. Hakikaten, vaktiyle Türkiye'ye göçmüş ve Türk tebaalığmı tercih etmiş Türklerin Yugoslav hükümeti tarafından zaptedilmiş olan emlâkinin kıymeti, milyarlara varan rakamlara yükselirken, mezkûr mukavele ile ancak 30 milyon dinar olarak takdir edilmiş ve Büyük Harp'te Sırp tebaalarının Türkiye'de uğramış oldukları zararlar da mahsup edildikten sonra bu rakam 17 milyon dinara indirilmiştir. Yugoslavya tarafından Türk hükümetine teslim edilmiş olan ve bizim paramızla ancak altı yüz bin lirayı bulan bu meblağ alâkalı alacaklılar arasında taksim edildiği takdirde her birinin hakikî alacağının binde beşini bile teşkil edemeyeceğinden, tevzi işi bu yüzden hâlâ yapılamamaktadır.

BOSNA VE HERSEK MÜSLÜMANLARI

Bosna'nın Müslüman olduğunu bilmekle beraber, Balkanlar'ın şimal (kuzey) ucunda, memleketimizden birkaç günlük mesafede, beni tekrar bir Anadolu manzarasının karşılayacağını sanmıyordum: Ağaçlı tepelerle çepçevre sarılmış olan Saray-Bosna'yı, yüksekçe bir sırttan seyrederken, gözlerimin önüne serilen bu yol yeşilli, bol minareli panorama bana o kadar Bursa'yı hatırlattı. Ve şehrin sokaklarında dolaşırken, zaman nehri üzerinde tersine bir akışla, on yıldan öncesine ait bir maziyi, sanki bir rüyada, yeniden yaşıyorum sandım: Fesler gene yolları bir gelincik tarlası gibi kızıla boyuyor ve güzel mi, çirkin mi oldukları belirsiz kadınlar, akpak çarşafları ve kapkara peçeleriyle köleliğin görünmez zincirlerini artlarında sürükleyerek, ağır ağır ve başlan eğik, önümden geçiyorlar...

Türk Anadolu ve Rumeli'nin dar ve dolambaçlı tipik sokaklannı, cumbalı, kafesli ve çifte geniş kapılı tipik evlerini, ince uzun minareli tipik camilerini, sebillerini, havuzlannı, medreselerini, mezarlık ve türbelerini, mescit ve tekkelerini, basık tavanlı tavla şakırtılı kahvelerini, gürültüsüz ve disiplinli hayatını koynunda toplamış olan Saray Bosna'da, bir Anadolu şehrinde bulunmak hayalini kaybetmemek için, kulaklanmı, etrafımdaki yüzleri bana bu şehir kadar sempatik gelen

insanların konuşmalarına tıkamak istiyorum. Biliyorum ki bu her şeyiyle vatanımı andıran yerde benim dilim konuşulmuyor.

Fakat dillerini bu kadar ısrar ve inatla korumuş olan Müslüman Bosnalılarda Slâv kültür ve ananelerinden hiçbir iz bulamazsınız.

Aydınlarının, Anadolu'daki olduğu gibi, yeni yeni Batı yaşayışını kabul etmeye başlamış oldukları Bosna'nın eski evlerinde, hâlâ çocuklar, okul dönüşü, kunduralarını sokak kapısının yanında bırakarak ve gürültü etmekten korkarak, yumuşak bir mindere bağdaş kurmuş olan büyük babalarının elini öpmeye ve hayır duasını almaya giderler. Hâlâ, Boşnak kızları, pişirdikleri kahveye hususî bir özen göstererek hünerlerine hayran etmek istedikleri erkek misafiri, oda kapısının yarı aralığından seyrederler ve akşamları hep bir arada toplanan aile, yemeği kalaylı bakır kaplarla tahta kaşıkların dizilmiş olduğu kocaman bakır sinilerde, yere çömelerek yer.

Hakikaten görülmeye değer bir zenginlikte olan Saray-Bosna müzesinde beni en çok ilgilendiren etnografya kısmı oldu. Burada Katolik ve Ortodoks halka ait eşya müstesna, gene bir Türk müzesinin içinde gibiydim. Paha biçilmez kumaşlar üzerinde kimbilir hangi Boşnak kızlarının veya delikanlılarının yıllar yılı göz nuru dökerek sırma ve ipekle işledikleri bütün bu motifler, silâhlar ve kutular üzerindeki bütün bu sedef kakmalar, kapılarda ve tahta eşyadaki bu eşsiz oymalar, hepsi buraya asırlarca evvel din yoluyla girmiş olan halis Türk kültürünün en güzel, en hayret verici örnekleri.

Ve bu bir başından girip öbür başından çıkıncaya kadar, kulaklarınızı çekiç sesleriyle dolduran bakırcılar çarşısını, bu rahat lokumcuları, bıçakçıları, bütün bu Türk'e has olan el sanatlarını, Türk'e has şekliyle Balkanlar'm, hatta içinde hâlâ

büyük Türk kalabalıkları bulunan şehirlerinde bile bu kadar tam olarak, bu kadar muhafaza edilmiş olarak bulamazsınız.

Ve Slâv ırkının en temiz, en güzel ve muntazam soyuna burada rastlıyoruz. İslâmlık onlara biraz daha suples vermiş, onları biraz daha yumuşak ve uysal bir hâle koymuş. Kimbilir, belki bu hükmümde ifrata kaçıyorum ve belki de kültür birliğinin verdiği yakınlık bana onları bir sempati adesesi ardından gösteriyor.

Fakat her ne de olsa, Türk olduğumu öğrendikleri her yerde görüştüğüm Boşnakların şahsımda Türklüğe karşı göstermiş oldukları taşkın sevgi ve ilgiyi hiçbir zaman unutamayacağım.

Yukarıda anlattıklarımın okurlarımı yanlış bir zanna sürükleyebileceğini hissediyorum. Hemen söylemeliyim ki Saray-Bosna baştan başa bir Müslüman şehri değildir. Seksen bin kişilik nüfusu arasında Katolik ve Ortadokslarm miktarı da ehemmiyetli bir yekûna vanr. Fakat Müslümanlar çoğunluktadırlar ve bu yüzdendir ki Saray-Bosna bir Müslüman belediye reisi tarafından idare edilmektedir.

Daha çok Hristiyan halkın oturduğu ova kısmında gelişen, Avrupalılaşan ve güzelleşen Saray-Bosna'nm, Müslümanlar yüksekçe sırtlarına tırmanmışlardır. Bahsettiğim asıl Müslüman Bosna'da bu sırtlarla hemen eteklerinde bulunan kısımlardadır.

Saray-Bosna, kendini bana hemen sevdiren ve daha fazla kalamadığıma acınarak ayrıldığını seyrek Balkan şehirlerinden biri oldu.

Boşnaklar arasında Türk sevgisi, Türk dostluğu, ilk temasta göze çarpan inkâr edilemez bir hakikattir. Mutaassıp dindar olan Boşnak, ahlaka verdiği yüksek kıymet dolayısıy-

la, dürüstlüğün ve vicdan temizliğinin timsali olan Türk'e, kendini çok yakın hisseder. Anane ve itiyat benzerliğiyle kuvvetlenmiş olan müşterek din bağları, bu yakınlığı adeta bir birlik hâline getirmiştir. Boşnak, Türklerin arasında Türklüğe en kolaylıkla temessül edebilen bir unsurdur. Asnlarca müddet bizimle beraber yaşamış olan mesela Çerkez ve Kürt gibi toplulukların aksine olarak, Boşnak, nerede münferit veya küçük gruplar halinde Türk kitlesi arasına karışmışsa, orada, çok geçmeden eski soyunu ve dilini kaybetmiş, milliyet bahsinde Türk'ten de mutaassıp Türk olmuştur.

Tarihimizde, Türklüğe büyük hizmetlerde bulunmuş Boşnak şahsiyetlerine pek çok misaller sayabiliriz. Fakat bu hususta gözlerimizi maziye çevirerek tarih sayfalarına göz gezdirmeye bile lüzum yoktur. Millî mücadelede Türk safları arasında Türklük uğruna çarpışmış ve inkılâp Türkiyesi'nde en yüksek idare mevkilerine yükselmiş olan Boşnak aslından Türklerin sayısı az mıdır?

Gerçi, aradaki dil ayrılığı, Türklerle olan kan ayrılıklarını Boşnaklara her zaman hatırlatacak bir noktadır. Fakat bu ayrılık ortadan kalktığı, Boşnak, Türkçeyi anadili gibi öğrendiği andan itibaren, soy ayrılığı duygusu da ortadan kalkmaktadır.

Boşnaklar, esasen soy itibarıyla kendilerini hangi millete bağlayacaklarını aralarında katiyetle tayin edebilmiş de değillerdir. Bosna ve Hersek Müslümanları içinde, Sırp milletine yakınlık hissedenler olduğu gibi, Hırvatlara intisap iddiasında olan kalabalık bir zümre de bunların karşısında yer almaktadır.

Bosna ve Hersek halkının ırki menşeini tarih sarahatle kaydetmiş değildir. Bu halkın, Asya'dan gelmiş ve Slav olmadıkları halde sonradan Slavlaşmış bir ırktan olduklarını ileri süren ilim adamlarına rastlanmaktadır. Bu muhtemel soy ayrılı-

ğmdan başka, Sırplarla Boşnakların uzun müddet ayrı yaşamış ve tamamıyla ayrı kültürlerin tesiri altında kalmış bulunmaları, bütün görünüşe rağmen Sırplarla Boşnaklar arasında tam bir birliğin meydana çıkmasına engel olmuştur. Kaldı ki Müslüman Boşnaklar, aynı topraklar üstünde yaşadıkları ve aynı soya mensup oldukları Katolik ve Ortodoks Bosnalılara karşı da kendilerini yabancı hissetmekte devam etmektedirler.

Mutaassıp dindar Boşnak nefsini muhafaza hususunda kuvvetli bir instenkte (içgüdü) sahiptir. Uzun müddet, medeni karakterine rağmen yabancı olmaktan kurtulamayan Avusturya hâkimiyeti altında yaşamış bulunmak onda bu instenkti çok kuvvetlendirmiştir. Hristiyan yığmlarıyla çevrili bulunan Müslüman Boşnak, mevcudiyetini ancak ananelerine sıkı sıkıya bir bağlılıkta temin edebileceği kanaatini edinmiştir.

Aşkın taassuplarını ve dinin şekle ait kaidelerine hürmette gösterdikleri ifratı (aşırılığı) tenkit ettiğim zaman Boşnak din adamlarından biri bana bu hakikati açıkça ifade etti:

"- Biz, dedi Türkiye'nin geçirmekte olduğu Kemalist inkılâbın ehemmiyet ve büyüklüğünü çok iyi takdir ediyor ve onun yaratıcısı olan ulu şefe sonsuz bir saygı besliyoruz. Ancak şurasını da unutmayınız ki Türk milleti için doğru, hatta elzem olan bazı inkılâplar bizim için yersiz ve hatta zararlı olabilir.

"İçinde yaşadığımız memlekette nüfusun onda birini bile teşkil etmiyoruz. Etrafımız çepçevre bizi yutmaya amade (hazır) ve bu niyeti besleyen Hristiyan unsurlarla doludur. Şu halde, mesela Boşnak kadınının Türk kadını gibi açıldığını farzedelim. Hristiyan kitle arasında benliğini unutarak topluluğumuz için kaybedilmeyeceğini bana temin edebilir misiniz?

Bu itibarla fes, peçe, bizim için yalnız şeriatın emrettiği bir ananeye itaatten ibaret olmaktan çok fazla bir mana ifade eder, bizim nefsimizi müdafaa vasıtalarımızı teşkil eder. Halbuki millî birliğini temine muvaffak olan Türkiye'de böyle bir tehlike yoktur ve bu itibarla da, peçe ve fesin kaldırılması sizde aynı tehlikeyi yaratamaz."

Saray-Bosna'da görüştüğüm bir başka din adamı da inkılâbımızdan bahsederken şöyle diyordu:

"- Siz, milletinizi tam bir ölümden kurtardığı ve yurdunuzu yükselttiği için şefinize minnettar olabilirsiniz. Bizim gibi Türkiye'nin dışında yaşayan Müslümanlar da, bütün İslamiyet namına onun başardığı eseri takdirle anmaya mecburuz. Dünya haritasına bir göz gezdiriniz, Müslümanm her yerde esir, her yerde sömürge yerlisi ve parya mevkiine düşmüş olduğunu göreceksiniz. Atatürk, yeni Türkiye ile, dünya yüzünde, medeni haysiyetine ve millî istiklâline sahip bir Müslüman millet yarattı. Hiç şüphesiz ki diğer Müslüman milletler de onu, bu parlak yolda takip etmekten geri kalmayacaklar ve bu suretle de Müslümanlık için yeni bir kalkınma devri başlayacaktır ve nitekim de başlamıştır. Atatürk, Müslümanları çingeneleşmekten kurtarmıştır."

Bir medreseden mezun olmuş, başında sarık ve sırtında cüppe taşıyan muhatabımın elini, vazifesinin mesuliyetini müdrik bir din adamı diye, hürmetle sıktım.

Ve derhal zihnimde memleketimde tanımış olduğum birçok din adam bir geçit resmi yaptı. Aradaki fark müthişti. İşte dedim, batıl itikatlara realiteyi ve reel menfaatleri feda etmeyen hakiki bir din adamı.

Bütün Bosnalıların hürmetini kazanmış ve zamanında en yüksek mertebelere kadar çıkmış bir başka din adamını da,

odasında, alaturka bir şiltenin üzerine uzanmış, fakat önünde iki İstanbul ve bir Ankara gazetesi yayılı olarak buldum.

Zagre'de tanıştığım bir Bosnalı Müslümamn kendi ağzından dinlediğim macerası burada kısaca zikredilmeye layık olacak kadar enteresan ve düşündürücüdür.

İstibdadı yıkmak için İstanbul üzerine yürüyen "Hareket Ordusu"nun bir bölüğünde Boşnak başçavuş namıyla maruf olan bu adam, Büyük Harp esnasında Avusturya ordularında, Müslümana has sadakatle, hizmetten geri durmamış ve alaydan yetişmiş olmasına rağmen yüzbaşılığa kadar yükselmiştir.

Bu zamana ait bir vakasını anlattı:

"Bir İtalyan kasabasını işgal etmiştik, dedi. Evlerde silah arıyorduk. Girdiğimiz bir zengin köşkünün salonunda gözüme bir tablo ilişti. Trablus muharebesi manzaralarından birini canlandıran bu resim Türk askerlerinin İtalyanlar tarafından boğazlanışmı tasvir ediyordu. Ev sahibine tabloyu göstererek sordum: "Nedir bu?" O, Müslümana karşı Hristiyan kininde birleşeceğimizi tahmin ederek çekinmeden atıldı: "Ne olacak, hain Türklere verilmiş bir ders" ve bu kelimelerin ağzından fırlamasıyla elimin tersini yüzünde hissetmesi bir oldu. Ona, Türk'ün ne demek olduğunu öğrettim."

Gerek bu hadiseyi, gerekse, Türk ordusunda hizmet ettiği günlerin hatıralarını anlatırken, heyecandan gözleri yaşanyordu.

"Dünyada en çok sevdiğim şey ay yıldızlı bayrak ve en çok sevdiğim adam Mustafa Kemal'dir" dedi.

Zagreb'de Türk sporcularının yaptıkları bir maçta Türkleri nasıl avuçları çatlayıncaya kadar alkışlamış olduğunu anlatırken bu sade fakat asil ruhlu adam: "Ben Türk oğlu Türküm" diye haykırıyordu.

Şimdi, Yugoslav ordusunda ihtiyat mülâzim rütbesini haiz olan eski başçavuşumuza, hakkında yapılabilecek en iyi dilek olarak, Türkiye Cumhuriyeti ordusunun defterlerine yeniden kaydolunduğu günü görmesini temenni ettim.

Milletimi bu derece seven bu mütevazı adamın dükkânında geçirdiğim birkaç saati hatıralarımın en tatlılarından biri olarak daima hatırlayacağım.

Zagreb'de, bir bankada müdür muavinliği vazifesini ifa eden diğer bir Bosnalı Müslüman genciyle yaptığım musahabeyi (söyleşiyi) de hatırlıyorum.

Mektepte aldığı ırkçı terbiye ile Slavlığını müdrik ve buna merbut (bağlı) görünen muhatabıma, kendi din adamlarının çok iyi anlamış oldukları bir hakikati, yani Müslüman Boşnak'm Yugoslav camiası içinde daima kendini yabancı hissedeceği ve bu yabancılığı duymadığı gün de dinini kaybetmek tehlikesiyle karşılaşacağı düşüncesinin doğruluğunu kabul ettirmek istiyordum. O, gerçi, bu iddiayı katiyetle reddetmek cesaretini gösterememesine rağmen bugünkü vaziyetin müdafaa edilebilir taraflarını araştırıyordu.

Bence, dedim, büyük Hristiyan denizi ortasında Boşnak kitlesinin teşkil ettiği adacık ergeç batmaya ve kaybolmaya mahkûmdur. Tarihin yanılmaz seyri ona bu akıbeti mukadder (kaçınılmaz) kılmaktadır.

Müslüman Boşnak iki şıktan birini intihap etmeye (seçmeye) mecburudur: Soyuna ve diline merbutiyeti (bağlılığı) tercih ederek dinini feda etmek. Yahut da, dilini ve soyunu feda ederek Türk topluluğu arasına katılmak suretiyle candan bağlı olduğu ananelerini ve dinini muhafaza etmek.

Muhatabım atıldı:

- Eğer böyle bir emrivaki mevzuubahs olsaydı, Boşnak-

ların Hristiyan hâkimiyeti altında yaşadığı bunca seneden beri bunun açık tezahürlerini görmemiz icap etmez miydi? Halbuki, Boşnaklar, şimdiye kadar gerek dillerini ve gerek dinlerini, dış tesirlere karşı mutaassıp bir bağlılıkta korumasım bilmişlerdir."

- Bu mütalâanızda (görüşünüzde) haklı olurdunuz, dedim, eğer dünkü şartlar bugünkülerin aynı bulunsaydı. Liberal Avusturya rejimi, Müslüman unsurları kendi lehinde bir kalkan telâkki ettiği için bunların muhafazakârlıklarını elinden geldiği kadar teşvik etmekten ve oldukları şekilde inkişaflarına yardım etmekten geri kalmamıştır. Yugoslav kitlesi içinde ise, dini ayrı bir unsurun devamı herhalde ekseriyet teşkil edenlerin lehinde bir şey olmasa gerektir. Bu itibarla, cepheden bir taarruza maruz bulunduğunuz muhakkaktır. Ayrıca, şurasını da unutmayınız ki, en mühim müdafaa silahınız olan muhafazakârlığınızdan medeni seviyenizin yükselmesiyle birlikte ehemmiyetli tavizlerde bulunmak mecburiyetinde kalıyorsunuz. Yüksek tahsil görmüş kızlarınızı artık hocalarınız örtünmenin lüzumuna kolay kolay ikna edemiyorlar. Kültürlü gençleriniz caminin yolunu unutmaktadırlar. Devamlı propagandalarla kardeşliğine gitgide daha fazla inandığınız Hristiyanlarla aranızdaki son fark olan dininizi kaybetmek tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğunuz bütün bu mülâhazalardan sonra kendiliğinden ortaya çıkmıyor mu?

Dini bağlar, homojen bir kitlenin içinde, hatta iman kaybedildiği zaman bile, bir anane şeklinde devam edebilir. Halbuki artık dine inanmayan bir Müslüman genci tasavvur ediniz; hayatta muvaffak olmasına ve yüksek mevkilere tırmanmasına karşı dininin bir engel teşkil ettiğini fark ettiği gün, onu artık lüzumsuz bir lest gibi atıp yoluna devam etmeyecek

midir? Esasen bu hakikatin sezişidir ki, realist din adamlarınızı şekle ait -başka şartlar altında lüzumsuz görülebilecek-bir taassubun idamesi gerekliğine inandırmıştır. Tehlike ani değilse bile muhakkaktır. Boşnak, istikbali için bahsettiğim iki şıktan birini intihap etmek (seçmek) mecburiyetindedir ve tehlike daha şiddetle kendini hissettirdikçe de bu intihabın daha süratle yapılması lüzumu kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ünlü valilerinden birinin amcası Saray-Bosna'nın bir müzesinde kâtip olarak karşıma çıktığı zaman, Boşnak milletinin garip ve tezatlı talihi üzerinde bir kere daha düşündüm. Teşkil ettiği topluluğun küçüklüğü dolayısıyla millî ve dini varlığını aynı zamanda ve bugünkü hususiyetleriyle muhafaza edememek onun için mukadder olduğuna daha kuvvetle inandım.

Bosna ve Hersek Müslümanları arasında formüle ettiğim kanaate iştirak edenlerin sayısı az değildir. Boşnakların mühim bir ekseriyetinin, iki şık arasında bir tercih yapmak için hadiselerin inkişafını (gelişmesini) bekleyen bir ruh haleti taşımakta olduğu söylenebilir. Geri kalanların ise bir kısmı (bilhassa milliyetçi gençler) dini millî birlik uğrunda feda edilir bir şey telakki etmelerine mukabil, daha muhafazakâr ve dindar olan büyük bir halk yığını da, yalnız kendilerinin değil, çocuklarının ve torunlarının da Müslüman olarak hayata gözlerini yummalarını temin için, Türkiye'ye göçmeye hazır bulunmaktadırlar.

Bir Bosnalı münevver (aydın), bana, Türkiye hükümeti tarafından kolaylık gösterildiği ve propaganda yapıldığı takdirde Bosna ve Hersek'ten Türkiye'ye birkaç yüz bin kişinin göçebileceğini söyledi.

Hiçbir yüksek düşünce ve ideale hizmet etmeden, sade-

ce Türkiye'nin ekonomik şartlarım daha tercih edilir bulmaları dolayısıyla Türkiye'de yerleşmek isteyen ve bunun için maddi imkânlar arayanlardan birkaçına nadir temaslarım arasında bizzat rastlamış olduğumu söylemeliyim.

Aralarında pek çok mütehassıs işçi, zanaat ve meslek sahibi bulunan Boşnaklar, mesela bize çok daha yabancı olan Bulgar ve Macar gibi unsurların çalıştığı memleketimizde Türk vatandaşı sıfatıyla iyi bir mevki edineceklerine inanmaktadırlar. Basit dimağlar için zatında oldukça güç ve tehlikeli bir teşebbüs olan göç işini göze alarak, memleketimize tek tek, aile aile göçenlerin sayısı büsbütün ihmal edilecek kadar az değildi.

Fakat memleketimiz, göç hareketine daha düzenli ve daha geniş ölçüde yer verdiği Ve Bosna Müslümanlarım da göçmen olarak kabul etmeyi kararlaştırdığı takdirde, Boşnaklar arasında, belki Yugoslav hükümetinin muvafakat etmeyeceği bir organize ve toplu göç şekli tatbik etmeye lüzum kalmadan memleketimize kalabalık kafileler halinde akının başlayacağı muhakkaktır.

Y U N A N İ S T A N ' D A   T Ü R K L Ü K

' 85

GARBİ (BATI) TRAKYA TÜRKLERİ

Lozan muahedesi hükümlerince mübadeleden istisna edilmiş olan Garbi (Batı) Trakya Türklerinin vaziyeti, oldukça buhranlı seneler geçirdikten sonra, dost Yunan hükümetinin dürüst idaresi ve aldığı yerinde tedbirlerle, diğer Balkan memleketlerinde yaşayan millettaşlanmıza nazaran daha müsait bir şekle girmiş olduğunu söylemek lazımdır. Ancak bu demek değildir ki, Garbi (Batı) Trakyalı kardaşlerimizin hiçbir eksikleri yoktur ve mükemmel bir inkişaf içindedirler.

istanbul Rumlarıyla Yunanistan Türklerinin içinde bulundukları hayat şartlan kıyaslanınca aradaki büyük farkın ilk bakışta göze çarpmamasına imkân yoktur. Bu fark, ekonomik olduğu kadar kültürel sahada da bariz bir mahiyet alır.

Bu neticeyi müşahede ederken bir noktayı itibara almamak bizi yanlış görüşlere sevkedebilir ki o da şudur:

Balkanlar'da yaşayan Türk topluluğu, hususi sosyal strüktürü itibanyla, kendisine karşı bitaraf fakat kayıtsız kalan bir rejimin idaresi altında inkişaf etmek imkânına malik değildir. Osmanlı İmparatorluğu zamanında Müslüman cemiyetinin içine atılmış olan kötürümleştirici tohumlar ancak cumhuriyet rejiminin eliyle imha edildikten sonradır ki, Türk cemiyetinde ilerleme hamlesi başlamıştır, inkıraza mahkûm cemiyet şeklini aldıktan sonra, yeni Türkiye'nin sınırlan dışında kal-

mış bir Türk kitlesi, bir imha siyasetine maruz bulunmasa bile, kendiliğinden kalkınmak ve millî inkişafını kendi emeğiyle temin etmek inisiyatifinden mahrumdur.

Yunanistan Türkleri için de vaziyet böyledir. Otoritelerden ne kadar dostça muamele görse de, kültürel ve sosyal işlerine karışmayan, doğru yolda yükselmesi için önüne çıkan engelleri ayıklamak vazifesini üzerine alamayan bir rejimde bu Türklerin, anayurttaki kalkmışa muvazi bir seyirle yükselmelerini beklemek boş bir hayal olmaktan ileri geçemez.

Yobaz uru, Garbi (Batı) Trakya Türkümün de böğrüne, Öldürmese bile gözünü de açtıramayacak bir illet gibi, yapışmıştır. Genç ve hakikati sezmiş unsurların ileriye doğru yapacakları her hamlenin adımlarına kara ruhun çelmesi takılmaktan geri kalmayacaktır. Yunan hükümeti, Türk dostluğunu, muahedelerin azınlıklar hakkında verdiği hürriyet hükümlerini de çiğneyerek, kendi tebaası olan Türkleri bu hastalığın tahriplerinden bir neşter darbesiyle kurtaracak kadar ileri götürmemiştir. Hatta, Türkiye'den kaçmış olan hainler, yakın zamanlara kadar fesatçı propagandalarını serbestçe Garbi (Batı) Trakya Türkleri arasında yaymak imkânlarının da bulmuşlardır. Bunlara, hükümetin gözünden kaçan bazı şovenist hareketlerin Türkler için doğurduğu sıkıntıyı da ilave etmeliyiz.

Ekonomik ve kültürel vaziyet.

Gene biz susalım ve sözü Bulgaristan Türkleri hakkındaki mütalaalarını zikretmiş olduğumuz Boşnak münevverine bırakalım:

"Yunanistan'daki Müslümanlar kültürel bakımdan olduk-

ça aşağı bir seviyededir. Yunan istatistikleri Garbi (Batı) Trakya'da 300 cami, 978 imam, 320 müezzin, 5 medrese, 350 iptidai dini mektep ve 324 muallim bulunduğunu söylemesine rağmen ben açık olarak ancak 73 cami, yani 250 imam ve müezzin noksan, buldum. Dini tedrisat mekteplerine gelince, bunların miktarı yukarıdaki rakamın üçte birine bile varmamaktadır. Mektepler tamamiyle köhnedir ve burada hâlâ 100 sene evvelki tedris usulü kullanılmaktadır. Yunan hükümetinden aylık alan dört müftü vardır. Hiçbir şeriat hâkimi mevcut değildir. Hüçbir Türk avukat ve doktor da yoktur. Yunan liselerinde bir tek Türk talebe kayıtlı değildir.

"Ekonomik bakımdan Yunanistan Türkleri zayıftırlar. Bu hususta Millî Banka ile Ziraat Bankası'nm takip ettikleri politikaya büyük bir mesuliyet hissesi düşer. Çünkü bu bankalar Türklere olduğu kadar Yunanlılara da krediler açmışlardır. Tediye zamanı gelince, borçlular buhran yüzünden ödeme imkânlarına malik bulunmuyorlardı.

Ödeme mühleti (süresi) Yunanlılar için uzatılmış olmasına rağmen Türklerin emlaki haczedilerek satıldı ve bu suretle içlerinden birçokları iflasa sürüklendi. Türkler köylerde ziraatla, hayvancılık ve tütün ekiciliğiyle, küçük şehirlerde muhtelif zanaatlarla meşguldürler. Eskiden büyük tüccarlar vardı, fakat bunlar iflas etmişlerdir."

Garbi (Batı) Trakya'da çıkan Türkçe gazetelerde, sık sık Anadolu'dan göçmüş olan Yunan göçmenlerinin Türk ahaliye yaptıkları tazyiklerden ve şiddet hareketlerinden şikâyet edildiğine rastlarız. Fakat hiç şüphesiz ki, bunların en büyük derdi, yukarıda da söylediğimiz gibi, kendi arasında yaşayan ve hükümetten -haydi teşvik demeyelim- müsamaha gören yobaz ve zorba unsurların aralarında yaşamasıdır.

Böylece, Türk bütünlüğünün miktarı yüz kırk bini bulan bir kolu, vatan dışında, her türlü inkişaf ve yükselme imkânlarından mahrum bir halde ve günden güne de vaziyeti kötüleşerek, yarını her halde endişeli gözlerle seyrediyor.

Mübadele

Bunlara bir karşılık olmak üzere İstanbul'da bulunan Rumların vaziyetleri ise bambaşka bir şekil arzeder.

Boğazlar rejimi hakkındaki hükümlerin arzularımıza uygun bir tarzda tadil edildiği bir sırada Lozan Antlaşması'nm İstanbul ve Garbi (Batı) Trakya azınlıkları hakkındaki hükümlerini hatırlamamak elden gelmiyor.

Gerçekten hatırlarda olsa gerekir ki, Lozan'da Türk delegasyonu, istanbul Rumlarının da mübadeleye tabi tutulması için çok çalışmış, fakat gördüğü toplu ve sıkı mukavemet karşısında, Garbi (Batı) Trakya Türklerinin bir muvazene unsuru halinde Yunanistan'da kalmaları şartıyla bu fikirden vazgeçmişti.

Garbi (Batı) Trakya Türklerinin yerlerinde kalmış olması, bunların mukadderatı bakımmdan herhalde lehimize bir nokta olmamıştır. Ancak, gene unutmamak lazımdır ki, istanbul Rumlarının Yunanistan'a alınmalarını bir gün temin edebilecek tek müeyyide de Garbi (Batı) Trakya Türklerinin orada kalmış olmaları keyfiyetidir.

Gerçekten Garbi (Batı) Trakya Türkleri anayurda gelmiş olsalardı, İstanbul Rumlarrmn tek taraflı bir mübadelesini mevzuubahis etmek epey güçleşirdi. Fakat miktarı yüz bini aşmayan istanbul Rumlarına mukabil yüz kırk bine yakın Türk'ün

Yunan topraklarından aktarılması, herhalde, Yunanlıların nüfus sıklıklarım bir mani diye öne sürmelerine imkân vermez.

Anadolu'dan gelerek yerleşmiş ve Rumlaşmış pek küçük bir azınlığı müstesna, İstanbul Rumlarının halis Bizans soyundan oldukları ve Türklüğe yabancı bulundukları aşikâr ve mazinin misalleriyle de ispat edilmiş bir hakikattir. Böyle olunca da bunların günün birinde Türklüğe temasül etmelerini beklemek ve bunun için mesela propaganda yoluna sapmak beyhude olur.

İstanbul Rumlarıyla Garbi (Batı) Trakya Türklerinin mübadelesi, iki komşu memleket arasında münasebetleri bir kat daha kuvvetlendirecek ve dostluğu arttıracak bir amil olmaktan geri kalmayacaktır. Gerçekten, daha geçenlerde, kıyafet kanununun çıkması üzerine, Yunan matbuat ve hükümetinin telaşlı hareketleriyle sebebiyet vermiş oldukları geçici gerginlik, ne de olsa, azınlık hukukunun iki devlet arasında her zaman bu neviden ihtilaflara yol açabileceğini, bu itibarla da, hiç de müşterek dostluğa yararlı bir unsur telakki edilemeyeceğini göstermiştir.

İstanbul Rumlarının mübadelesi, aynı zamanda, şimdi her ne kadar kabuk bağlamış görünse de, asırlardan beri müzmin bir şekilde sürüp giden ve ilk fırsatta yeniden deşilebilecek olan Patrikhane illetini de, Türk'ün bünyesinden bir neşter darbesiyle büsbütün söküp atacaktır.

Yunanlıların İstanbul Rumlarını yerlerinde muhafaza etmek hususunda daimi surette ısrar göstermeleri, büyük hatasını bir kere tecrübe etmiş oldukları "Megalo İdea" zihniyetinin, aralarında, için için hâlâ yaşamakta olduğundan başka hangi sebebe atfedilebilir.

Halbuki biz, Elen dostlarımızı bu kadar vahi (boş) ve batıl bir hayal peşinden en hayati menfaatlerini feda edecek kadar realizmden uzak tasavvur edemeyiz.

Herhalde, iki memleket arasında bu son pürüzün de zamanla halledileceğini ümit ve bunu müşterek dostluk için en hayırlı bir eser diye temenni etmekten kendimizi alamıyoruz.

Hristiyan Türkler

Atina ve hele Selanik'te dolaşırken kendinizi İstanbul'da sanırsınız. Rumca yanında Türkçenin o kadar bol konuşulduğuna rastlayacaksınız.

Selanik'te trenden indiğim andan itibaren aldığım bu intiba beni, Pire'de vapura bininceye kadar takip etti: Temas ettiğim tüccarlar, şoförler, garsonlar ve daha başka kimseler arasında Türkçe hitabıma cevap vermeyene pek az rastladım. Fakat asıl dikkatimi çeken nokta, mahalle aralarında, cadde ortalarında, aralarında Tükçe konuşanların fazlalığıydı.

Bu arada, Pire'de bana şehri gezdirmiş olan bir arabacı, Türkiye'yi ne kadar hasretle aradığını yanayakıla anlattı. Yerli Rumların ona Türk dediklerini ve kendisinin de bir türlü onlara ısmamadığmı söylerken:

- Ah, diye eseflenivordu, halbuki memleketimde Türklerle ne kadar iyi geçinir ve ne kadar sevişirdik.

Bu hissi, bana daha başka temas ettiğim mübadiller de tekrarladılar.

Suda yaşarken suyun vücudundan habersiz olan balık gibi, Anadolulu Hristiyan Türk de, Türklüğünü, memleketimizi istemeyerek terk edişinden sonra daha iyi anladı. Ve bu hissi ona unutturmak için yapılan bütün gayretler bir şeye yaramadı.

Yalnız şurasını da ilave etmeliyiz ki Türkiye'den Yunanistan'a göçmüş olan Hıristiyanların hepsini bir menşeden saymak doğru olmaz. Bunların içinde katışıksız Elen soyundan olanlarla saf Türk ırkından olanları ilk bakışta tefrik etmek mümkündür. Esasen dil, bu bakımdan kâfi bir temyiz unsurudur. Türkiye'de yaşadıklar, için bütün Rumların Türkçe bilmeleri pek tabii olduğu bir itiraz delili diye ileri sürülemez. Çünkü bizim bahsettiğimiz dil, anadilidir. Yeni yeni öğrenmeye başladıkları Rumcayı bir yabancı şivesiyle konuşan ve evlerinde çok sevdikleri Türkçeyle anlaşmayı tercih edenlerin Türk soyundan olmadıklarını ciddi surette iddia etmek çok güçtür.

Yunanlı dostlarımız, bizi kendi delillerimizle mağlup etmeye çalışarak, mesela Girit'ten memleketimize göçmüş olan Müslümanların da Türkçe bilmedikleri ve ana dilleri Yunanca olduğu için bunların da Yunanlı sayılmaları gerektiğini ileri sürdükleri taktirde kendilerine şunu hatırlatırız ki, milliyeti tayin eden vasıflar arasında dil kadar mühim olan bir unsur da vicdanın vereceği hükümdür. Türkiye'ye Girit'ten dönmüş olanlar içinde bir tekini bulamazsınız ki kendisinin Yunan soyundan olduğuna kâni bulunsun.

Fakat Türkiye'den Yunanistan'a göçmüş olan yüz binler arasında, bugün Türklüğünü çok iyi anlamış olup, ilk fırsatta memleketine dönerek, din ayrılığına rağmen, soy kardeşleri arasında yaşamayı tercih edeceklerin sayısı oldukça kabarıktır.

İşte bu iki unsuru yani dil ve vicdanın hükmü müştereken itibara alaraktır ki biz, bugün Yunanistan'da miktarı hiç de ehemmiyetsiz addedilemeyecek olan bir Hristiyan Türk kitlesinin yaşamakta olduğuna kani bulunuyoruz.

Geçirdikleri acı tecrübeden sonra günün birinde anayur-

da dönmek imkânını bulurlarsa, emin olunuz ki, bu Türkler, Türklüğe bağlılıklarını, eskisinden çok daha kuvvetle gösterecek ve Türklüğün en ateşli unsurları haline geleceklerdir.

Böyle bir imkâna inanabilir miyiz? Şimdilik bu imkânın çok uzak bir hayal olarak göründüğünü gizleyemeyiz. Ancak, beklenmedik hadiselerle dolu olan tarih, böyle uzak bir ihtimalin de gerçekleştiğini kaydedebilir.

GÖÇ MESELESİ

Göç denince Türk'ün kafasında canlanan hazin ve trajik manzara, öyle sanıyorum ki, başka milletten hiçbir ferdin tasavvur edemeyeceği bir şeydir. Çünkü, Osmanlı împaratorluğu'nun inkıraz devri aynı zamanda bir devamlı göçmenin tarihidir ve çünkü biz bu neslin çocukları, babalarımızdan dinlediğimiz geriye doğru acıklı akınların hikâyesini bütün o çıplak korkunçluğuyla kendi gözlerimizle de görmüş ve seyrettiğimiz sonu gelmeyen trajedi, kalplerimizde bir daha oradan silinemeyecek derin izler bırakmıştır.

Göç!.. Gözlerinizi kapayınız, hafızanızda çevrilen bu acıklı filmin, hiçbir insan elinin yaratamayacağı kadar samimi ıstırabını bir zehir gibi gönlünüze damla damla akıttığını duyacaksınız: Yollar, uzun yollar, tozlu ve çamurlu yollar, taşlı ve dikenli yollar ve bu yolların üzerinde yavrularını bağrına basmış, gözleri soğuktan veya ağlamaktan kızarmış analar ve üzerlerine çöken zilletin ağırlığından başları önlerine düşmüş babalar ve içinde bulundukları felaketi şuursuz gözlerle seyreden fakat sıkıntı ve mahrumiyetlerin acısını etlerinde duyan çocuklar... Bu bir kafile; dünleri ancak hafızalarında devam edebilecek bir hatıraya kalbolmuş, yarınla-

n meçhul, rüzgârın önüne düşmüş bir yaprak gibi, insiyaklarının (içgüdülerinin) onlara gösterdiği istikamette ağır ağır ilerliyorlar.

Bu bir cenaze alayı; asırlardan beri zemin ve zaman değiştirerek, hep böyle ürkünç bir cemaat halinde, büyük kahramanlık devrinin tabutunu merhale merhale omzunda taşıyarak geliyor.

Bu bir nehir; fakat geriye doğru akıyor. Bir zaman, dinç, gürbüz suları, önlerinde ne bulursa sürüyerek, dağları delerek, kayaları parçalayarak ta uzaklara, çok uzaklara gitmiş, yayılmış, ezmiş kaplamıştı. Bu bereketli suların büyük bir kısmını üzerine yayıldığı topraklar içti.

Şimdi ayrı'ayrı kollardan geri dönen cılız seller o çağıltılı ve uğultulu nehirle aynı kaynaktan mı?

Dedeleri, aynı yollardan, Türk adını ebedileştirecek destanları kanlarıyla yazarak geçmiştiler. Fatihlerin evlatları, aynı yollardan Türklüğün üstüne çöken zilleti yabancı gözlerin istihzasından kaçırmak için geri dönüyorlar.

Bestekâr olsaydım bir göç marşı bestelerdim; içinde o kadar derin ve büyük bir ıstırap kaynaşırdı ki bütün ölüm marşları bunun yanında bahar neşideleri (sarkılan) gibi kalırdı.

Bu yollar, bu yollar ne kadar adam yedi. Dün cennet olan yuvalarını kendi kanlarına bulanmış görmemek için her şeylerini artlarında bırakarak yalnız canlarını kurtarmak isteyenlerin ne çoğu bu yollarda açlıktan, susuzluktan, hastalıktan ve yorgunluktan can verdi.

Bu göç, ilk önce, Macaristan içlerinden başladı. İlk göçenler, Budin kalesinin düşmesine ağladılar:

Budin dedikleri Aksuyun başı,
Kan ile yuğrulmuş toprağı taşı,
Çerkeş bayraktardır şehitler başı.
Geldi küffâr aldı kalei Budini,
Aldı Budin kalesini geçti bedeni.

Ve göçenler son mağlubiyetin aynı zamanda sonuncu olduğunu umarak düşman eline bıraktıkları vatanlarına en yakın Osmanlı topraklarına sığındılar. Fakat mağlubiyetler birbirini kovaladı; ve daha dünkü göçmelerinin acıklı hatırasını unutamamış olanlar, yeni bir göç felaketine uğradıklarını gördüler. Ve bu hep böyle devam etti. Fırtınanın şiddetinden, filizlendikleri topraklarından koparılıp sürüklenen ağaçlar, yerden yere çarpıla çarpıla atıldıkları topraklarda tekrar kök salmaya bile vakit bulamadan, devam eden fırtınanın yeni bir darbesiyle daha gerilere atıldılar.

Anadolu son sığmak oldu. Macaristan içlerinden Çin sınırlarına kadar, Afrika'nın bir ucundan Sibirya steplerine dek üç kıtadan akan seller, bu kutlu toprak üzerinde birleşti. Talihin cilvesiyle birbirinden haftalarca, aylarca uzağa düşmüş olan aynı soyun çocukları, dünyayı istila için boşaltmış oldukları anayurdu yine doldurmak üzere, daima olduğu gibi müstakil ve hür yaşamak üzere, asırlardan soma yine burada birleşmeye koştular.

Doğduğu ve üzerinde büyüdüğü yere çok bağlı olan Türk'ü, o yeri bir daha ömründe görmemecesine bırakarak hiç bilmediği ve tanımadığı iklimlere doğru sevkeden kuvvetin ne kadar büyük ve ne kadar cebredici olduğu kendiliğinden ortaya çıkar. Bu göçüşte eğer, daima olduğu gibi yine efendi ya-

şamak ihtiyacı bir amilse ondan çok daha fazla da, millî sınırların dışında kalan vatanlarını onlar için bir cehennem haline koyan husumetin (düşmanlığın) tesiri aranmak lazımdır. Üzerinde kök salınmış olan yer, sadece kendi bayrağının dalgalandığı bir memlekette yaşamak platonik sevgisiyle terk edilemez. Bütün itiyatların, bütün alışkanlıkların bir anda kaybedilmesi ve yeni iklimlerden, yeni şartların icaplarına uygun bir hayat yaşamak, yeni muhitlere intibak etmek mecburiyeti, uzun yıllar üzerinde ömür tüketilmişken bir anda yok oluveren esere yeni baştan başlamak lüzumu, insan ruhunun mukavemetini mihenge vuracak ne büyük ve ürkünç bir tecrübedir. Bu kadar güç, sonu meçhul acıklı bir maceraya gönül rızasıyla girişilemez.

Balkan Harbi, o zamana kadar, ara sıra ve küçük kafileler halinde yapılan göç hareketlerinin bir salgın şekline girdiği devirlerin başlangıcıdır. Trakya bozgunundan sonraki İstanbul'un manzarasını hafızalarında yeniden canlandırmaya çalışanlar, bir balık konservesi gibi insan istif etmiş yük vagonlarını ve cami avlularında, mazgallı pencerelerden bütün ıstıraplarını gözlerinde toplayarak bakan, süngülü nöbetçilerin nezareti altında karantina altına alınmış ve birer dilim ekmek istihkaklarını bekleyerek ellerini karınlarına basan insan yığınlarını görür gibi olurlar. Onun içindir ki o günlerin acıklı hadiseleri zihinlerine bir daha oradan çıkmayacak bir vuzuhla nakşedilmiş olanlar için göç demek, sefalet, hastalık, açlık ve hepsinin en korkuncu ölüm demektir.

Tereddi (yozlaşma) merdiveninin son basamağına erişmiş, en yüksek makamından en küçük memuruna kadar bütün idare mekanizması kötürümleşmiş, iş görme mevkiinde

olanları karşısında seyirci kaldıkları felaket manzarasına karşı göz yaşı dökmekten başka bir harekete girişmeyecek kadar teşebbüs kabiliyetinden mahrum kalmış bir imparatorlukta, göç gibi anormal ve anormalliği nispetinde hususi tedbirlere, sistemlere ve her şeyden fazla gündelik çalışma verimini iki üç misline çıkaracak yüksek cehte (çabaya) ihtiyaç gösteren bir içtimai hadisenin başka bir akıbetle neticelenmesi esasen beklenemezdi. Henüz dört yaşını doldurmamış olan Meşrutiyet inkılâbının, kötürüm yatalağı bir sihirbaz aşısıyla ayağa kaldırmasına elbetteki ihtimal yoktu. Balkan Harbi, bu inkılâptan sonra da, memlekette henüz büyük bir şeyin değişmemiş olduğunu gösterdi.

Cumhuriyet inkılâbından on üç sene sonra bugün de, yapılmış olan bütün şaşırtıcı hamlelere, varılmış olan bütün inanılmaz neticelere rağmen asırlarca sürmüş bir hastalığın memleketin bünyesinde bırakmış olduğu korkunç tahrip izlerinin tamamen yok edildiğini söylemek gene lüzumundan fazla bir nikbinlik; ve bize, daha başarmamız gereken büyük işleri bitmiş farzettirerek enerji ve hamlemizi yavaşlatabileceği için de zararlı bir inanış olur. Yalnız şuna kuvvetle inanabiliriz ki inkılâbımız, imparatorluktan miras kalmış bütün kötülüklerin tasfiyesi için gereken yola girmiş ve bu hususta on üç yılda yapılması mümkün olan her şeyi, hatta imkânsızı imkân dairesine sokarak başarmıştır.

Türkiye gibi az nüfuslu bir memleket için bir nimet olması lazım gelen göçlerin neden ekseriya bir felaket halini aldığını ve bu yüzden de aramızdan pek çoklarının göç işini her çareye başvurarak önüne geçilmesi gereken bir tabii afet telakki etmelerine sebep olduğunu araştırırken bunun en güzel

tarifini Colonel Lanıouche'un daha önce bahsi geçmiş olan kitabında şu satırlarla tespit edilmiş buluyoruz.

"Avusturya tarafından Bosna ve Hersek'in ilhakının ilan edilmesinden sonra, hadisenin bu vilayetlerin Müslüman halkı arasında uyandırdığı oldukça sun'i hoşnutsuzluktan faydalanarak Osmanlı topraklarına doğru bir göç hareketi yaratmak istenildi. Bu göçmenler, bir Müslüman ekseriyeti yaratmak açık maksadıyla Makedonya'da yerleştirileceklerdi, iskân planlan, o suretle hazırlanmıştı ki, bunlar, mevcut Türk halkla birleşince, Hristiyan ahaliyi birbirinden ayıran kordonlar vücuda gelecekti. Genç Türklerin bir ileri geleni, doktor Nâzım Bey, bu hareketin elebaşısı oldu..."

işte çok yerinde olduğuna şüphe olmayan bir teşebbüs ve mükemmel bir plan. Fakat okumaya devam edelim:

"... Fakat Türklerin mutat ihmalcilikleri yüzünden, göçmenler kendilerine tayin edilen yerlere gelince, kendileri için hiçbir şeyin hazırlanmamış olduğunu görüyorlardı. Bu teşebbüs hazin bir surette akim kaldı. Ümitleri kırılan, sefalete düşen göçmenler, ekseri hallerde geldikleri yerlere dönmeye mecbur kaldılar; ve bunların, tekrar Bosna'ya alınmaları için, gruplar halinde Avusturya Macaristan'ın Selanik konsolosluğuna başvurdukları görüldü."

işte bu Garplı (Batılı) mütefekkirin de çok iyi teşhis ettiği gibi, asıl dert göç değil, göç hareketinde gösterilen ihmalciliktir. Binlerce, on binlerce millettaşm hayatı mevzuubahis olan bir işte ise, böyle bir ihmalciliğin ancak cinayetle vasıflandırılabileceği ortadadır.

ihmal, ezeli derdimiz ihmal, kurduğumuz en muazzam eserleri bile, içten içe bir kurt gibi kemirerek, onu ergeç yı-

kılmaya mahkûm eden ihmal, inkılâbımızın doğrudan doğruya mücadeleye girişmiş olduğu en yaman düşmanlarımızdan biridir.

Şurasını tebarüz ettirmek lazımdır ki, her hangi bir davada iyi niyet ve istemek kâfi değildir. Üzerine bir mesuliyet almış olan adam için yapabilmek şarttır. Yapıcılığın en büyük şartı ise Avrupai ve disiplinli bir kafa ile hiçbir şeyi tesadüfe terk etmeyerek ele alman işi planlı bir enerji ile sona vardırmaktır.

Bana, bir konuşma esnasında, kazası sınırlan içinde göçmenlere ayrılabilecek geniş topraklar bulunduğunu ve buraya binlerce insan iskân etmek mümkün olduğunu söylemiş olan bir kaymakamımıza sormuştum:

- Peki boş olduğunu söylediğiniz bu toprakların bir plânını yaptırdınız mı? Buraya her biri kaç evlik, kaç köy yaptıracağınızı, her köylüye ne kadar toprak düşeceğini ve yapılacak göçmen evleri için lüzumlu malzemeyi nereden, hangi vasıtalarla ve nasıl tedarik edeceğinizi tasarladınız mı? Yani kazanıza verilecek olan göçmenlerin, smmnıza girdikleri andan itibaren, hiçbir eksikleri kalmayacak surette, her şey önceden hazırlanmış mıdır?

Aldığım cevabın sükût ve hayretten ibaret olması beni hüzünlendirmişti. Ve bu sükûtta ben, göç işlerimizin bazen istenildiği kadar parlak neticeler vermemesinin beliğ (düzgün) bir izahım okumuş bulunuyordum.

İşinin eri bir adamın plânlı idaresinde, iskânın nasıl hayırlı bir eser hâlini alabileceğini, Trakyamızın bugünkü kalkmış manzarasından kolayca sezebiliriz.

Şu hâlde göç, kendi başına bir felâket değildir ve iyi bir

metotla, yerinde tedbirlerle memleket için büyük bir iyilik kaynağı olabilir.

Göçün temin edeceği faydalar

Balkan memleketlerinde yaşayan milyonlarca Türk'ün anayurda alınmasının Türklük hesabına temin edeceği başlıca kazançları şöyle hulâsa edebiliriz:

1. Bugün, en kötü ekonomik şartlar altında, bütün teşebbüs ve reaksiyon kabiliyetlerini kaybetmiş, bütün kültürel inkişaflardan mahrum Türkiyemizde boğmuş olduğumuz bir yobaz propagandasının tesiri altında, bütün maddî ve manevî kuvvetlerini kaybederek dejenereleşen milyonlarca yurttaşı, hadiselerin seyriyle sürüklenmekte oldukları muhakkak bir uçurumdan kurtaracaktır.

Türk vatandaşları modern ve genç Türkiye'nin lâik ve tehyiç edici havasını teneffüs ederek ileri fertler hâlinde inkişaf ederlerken, sınır dışındaki Türklerin, cehalet, taassup propagandası ve manevî bitkinliğinin tesiri altında günden güne tereddi (yozlaşmaları) etmeleri, iki kitlenin arasında bir ayrılık duvarı yükseltmektedir. Bu duvarı ancak, onların, anayurda alınarak maruz bulundukları tehlikelerden kurtarılması kökünden yıkabilecektir.

Yaratmış olduğu eşsiz inkılâpla bütün şarka (doğuya) kalkınma ve kurtuluşun misalini vermiş olan Türk, kendi soyundan insanların yabancı idaresi altında, Türklük hesabına kötü bir propaganda teşkil edecek kadar acıklı ve hazin bir vaziyette kalmalarına elbette ki tahammül edemez.

Balkan ülkelerindeki Türk'ü, Çingeneleşerek bütünlüğümüz için kaybedilmekten ancak göç kurtarabilecektir.

2. Göçün, memleket dışındaki Türklerin kurtuluşu bakımından olan faydalan yanında memlekete yapacağı büyük iyilikler itibanyla da ehemmiyetini göz önünde tutmak lâzımdır.

Yurdumuzun bugünkü mesahası (yüzölçümü) içinde tam bir inkişafa mazhar olabilmemiz için nüfusumuzun asgarî otuz milyonu bulması gerektiği artık hepimizce anlaşılmış bir hakikattir.

Doğumu arttırmak ve ölümü azaltmak suretiyle nurumuzu çoğaltmak için yapılacak çalışmalar, bu, doğrudan doğruya memleketin umumî seviyesinin yükselmesiyle alâkalı bir iş olduğu için, yemişlerini ancak zamanla ve sarsılmaz bir azim sayesinde verecektir.

Fakat, asla durmaması icap eden bu çalışmaların yanında, memlekete taze bir kan aşısı yapmak için lâzım gelen unsur elimizin altında ve emrimize amade (hazır) dururken bundan istifade etmek hakikaten en hayatî bir menfaatimizi yadırgamak olur.

Nüfus çoğalmasının memlekete temin edeceği faydalar o kadar çoktur ki saymakla bitirilemez:

a. Memleket müdafaası bakımından: Sık nüfusun dış tehlikelere karşı nasıl tabiî bir müdafaa vasıtası olduğunu söylemeye hacet yoktur.

Bugün bütün dünyada, sık nüfuslu memleketlere, fazla nüfuslarını boşaltacak mahreçler aramaya doğru hızlı bir cereyan başgöstermiştir. Tabiidir ki bütün gözler, seyrek nüfuslu yurtlara doğru dönmektedir. Parlamentolararası Birliğimin Budapeşte'de toplanan son konferansının bu cereyanı tasvip eden karan dikkatimizi çekecek mahiyettedir; hususiyle konferansta bazı şark (doğu) memleketlerinin bu anlaşma hüküm-

terinden kendi ülkelerinin hariç tutulmasını isteyen dileklerinin ekseriyetle reddedilmiş olduğu göz önünde tutularsa, yarın bu cereyan büsbütün kuvvetlenebilir ve az nüfuslu memleketlere fazla nüfuslu ülkelerden toplu göç hareketlerim organize edecek milletlerarası bir teşkilât vücuda getirilebilir.

Siyasî ve iktisadî istiklâlini elde etmek için pek çetin mücadelelerde bulunmuş olan Türkiye'nin, böyle bir kayıt altına girmek istemeyeceği aşikârdır. Şu halde, yarınki muhtemel ihtirasları şimdiden önlemek çarelerini araştırmamız icap etmez mi?

Türkiye'nin nüfusu 25 milyonu bulduğu gün yurdumuz için dışardan bir müdahale tehlikesi, büyük nispette azalmış olacaktır.

Sonra şurasını da unutmamalıyız ki, memlekete getirebileceğimiz iki milyon Türk, Türk ordusu için 250 binden fazla yeni asker kazanılmasını ifade eder.

Bu itibarla da, göç siyaseti, bizim için doğrudan doğruya, bir millî müdafaa siyaseti telakki olunmalıdır. .

b. Fakat memleketin nüfusuna yeni milyonlar katacak olan göç siyasetinin temin edeceği menf aatlar bundan ibaret kalmayacaktır. Pek seyrek nüfuslu vilâyetlerimizde nüfus kesafetinin nispeten artması yurdun ekonomik vaziyetinde büyük inkişaflar temin edecektir. Her şeyden önce, münakale (ulaşım) artacak, devletin eline geçmiş olan nakil vasıtaları daha kârlı bir surette işleyecek ve demiryolu şebekelerinin genişletilmesi de daha randımanlı olarak imkân dahiline girecektir.

c. Memlekette iş hacminin genişlemesiyle başgöstermeye başlamış olan işçi buhranına karşı da, yeni gelen göçmenlerin bir tedbir teşkil edeceği muhakkaktır.

d. Her ne kadar Balkan Harbi'nden beri bütün kültürel inkişaf imkânları ellerinden alınmışsa da, Rumeli'nin Türk köylüleri medenî seviye itibarıyla orta ve şarkî Anadolulu köylülerimizden daha üstündürler. Bunların Anadolu köylerine yayılmaları memlekette canlı bir hareket uyandıracak ve umumî köy seviyesinin hissedilir bir surette kalkınmasına yarayacaktır.

Göç organizasyonu

Bu saydığımız hayatî faydaları göz önünde tutulunca göç hareketini bir millî müdafaa meselesi telâkki ederek bu hayatî işin en kısa zamanda başarılması için bir göç seferberliği açmak gerekliği ortaya çıkar.

Ve seferberlik derken, bugünlerde gazetelerimizde en ehemmiyetsiz dilekler için uluorta bu kelimeyi ileri sürenlerin hafifliğiyle hareket etmiyor, mefhumun bütün mana ve şümulüne dikkat ediyoruz.

Hakikaten sayısı milyonları bulan bir insan kitlesinin, sınır dışmdan getirilerek memlekette yerleştirilmeleri, bugünkü imkân ve şartlarımız içinde, en kısa zamanda başarılmak istenirse, tek çare, bir nevi seferberlik usulüyle çalışmaktan ibarettir.

Türk yurttaşlarının, memleketlerini kısa yıllar içinde bugünkü seviyesine eriştirmek için ne ağır fedakârlıklara katlanmış olduklarını takdir etmiyor değiliz. Ancak, bu defa mevzuubahs olan davanın bütün Türk topluluğu için arzettiği büyük ehemmiyet, bütün Türkleri, bu uğurda lazım gelecek yeni fedakârlıkları seve seve aralarında paylaşmaya sevkedecek-

tir. Halbuki, ben bu iş için, milletten büyük fedakârlıklar istemek icap edeceğine de kani değilim. Dava, her şeyden önce bir organizasyon ve heyecan işidir. Esasen yukarıda seferberlik kelimesini, ancak memlekette uyandıracağı bu müspet heyecan bakımından kullandım. Kuvvetli bir organizasyon vücuda getirilir ve bütün millete, lâzım gelen her vasıtaya müracaat edilerek göç hareketiyle bir vatan müdafaası işinin başarıldığı iyice anlatılırsa, dava, fazla güçlüklerle karşılaşmadan kolaylıkla hedefine varabilir.

Onun içindir ki davaya devletçe verilen ehemmiyet her şeyden önce, bu organizasyonun bir muvakkat (geçici) vekâlet şeklinde kurulmasıyla millete gösterilse alınacak neticenin çok daha memnuniyet verici olacağına inanıyorum.

Mazide, Yunanistan'la aramızdaki nüfus mübadelesinde yapılmış olan fena bir tecrübe, bizi, daha sağlam temeller üzerinde onu tekrarlamaktan alıkoymamalıdır. Cumhuriyet rejiminin aradaki yıllar zarfında idare işlerinde kazanmış olduğu yüksek ihtisas bu bakımdan bir kefalet teşkil eder.

Toplu ve plânlı göç hareketinin ilk tatbik yılı, beklenilen tam randımanı vermedi ise bu bizi ümitsizliğe sevkedecek bir delil teşkil edemez. Şu sebepten ki, evvelâ göç işi, geçen yıl, yalnız Trakya'ya inhisar ettirilmek suretiyle memleketin diğer disponibl iskân imkânlarından faydalanılmadı. Bundan başka da, göç işi ilk defa olarak böyle geniş bir ölçüde tatbik edildiği için tecrübesizlikten doğan acemilikleri de hesaba katmak lâzımdır.

Göç hareketinin ikinci yılı, iskân mıntıkalarının bu sefer, memleket içine daha geniş ölçüde bölünmesi yüzünden, çok daha muntazaman geçmekte bulunmuştur. Bu sene alınacak

neticenin, plânlı çalışmalar sayesinde, geçen senekinden çok üstün olacağım muhakkak addediyorum.

İş böyle olunca, bu yıl ancak 25 bin göçmene inhisar ettirilmiş olan iskân işinin, gelecek sene, hiç olmazsa yüz bine çıkarılması ve derece derece arttıralarak, nihayet on senede, bütün Balkan Türklerini memlekette toplayacak şekilde bir plânın şimdiden vücuda getirilmesi çok temenniye değer.

Göçün dış organizasyonu

Geniş ölçüde göçmen kabul edilmek kararlaştınlmca ilk yapılması lâzım gelen iş göçmenlerin anayurda getirilmeleri işini organize etmek ve bu hususta alâkalı devletlerle uzlaşmalar imzalamaktır. Hakikaten, geçmiş senelerin tecrübeleri bize gösteriyor ki dağınık ve perişan bir göç hareketi kadar zararlı ve tehlikeli bir şey tasavvur edilemez. Romanya hükümetiyle Türkiye arasında Dobruca Müslümanlarının nakli için yapılmış olan mukavele, ilk defa olarak, muntazam ve teşkilâtlı bir göç hareketinin temelim atmış ve memleketimize gelcek olan on binlerce yurttaşın haklarının bir dereceye kadar korunmasına imkân vermiştir.

Bu mukavele hükümleri esas tutulmak üzere Yugoslavya ve Bulgaristan ile de şimdiden birer uzlaşma yapılması imkânları araştırılmalıdır. Bu neviden uzlaşmalar bu iki komşu memleketteki Türklerin oradaki ikametlerinin muvakkatliğini resmî bir şekle sokmuş ve onların, bugün heba olan birçok haklarını korumuş olacaktır.

Bugün Bulgaristan'dan veya Yugoslavya'dan yurdumuza göçmek isteyen millettaşlarımız ağır harçlar, pasaport resim-

leri ve vergiler altında, varlarını yoklarını terk ederek, perişan bir vaziyette yola çıkabilmekte ve mali vaziyetleri böyle geniş masraflara katlanmaya imkân vermeyenler ise oldukları yerde adeta bağlı kalmaktadırlar.

Bu anormal hale bir son vermek için, komşu memleketlerle anlaşmak acil bir ihtiyaç halinde kendini hissettirmektedir. Her halde böyle uzlaşmaların, Türkiye ile komşuları arasındaki dostluğu ancak kuvvetlendirecek bir unsur olacağım ilaveye hacet görmüyorum.

Göçün iç organizasyonu

Göçmenlerin anayurda planlı bir şekilde getirilmeleri maksadı .temine tabiidir ki kâfi gelmez. Bundan soma, işin daha ehemmiyetli ve daha güç olan ikinci faslı, yerleştirme işi başlamaktadır.

Hızlı bir göç hareketine girişilirken bence ilk yapılması lazım gelen iş, memlekette göçmenlere dağrtılabilecek toprakların süratle bir yazıma tabi tutulmasıdır.

Her vilayet, kendi sınırlan içinden göçmenlere aynlabilecek olan topraklann miktarlannı ve bunlann verim kabiliyetini derhal tespit işine girişmeli ve yapılacak bu çalışmalann neticesi bir elde toplanarak iskân imkânlarımız gözlerimizin önünde sarih surette belirmelidir. Bu arada, devletin elindeki topraklann bütün Balkan Türklerinin iskânına yetmeyeceği meydanda olduğu için, toprak kanununu bir an önce çıkararak, işletilmeyen büyük çiftliklerin istimlâki suretiyle, gelecek yurttaşlara yeni topraklar temini cihetine de gitmek lazımdır.

Herhalde plansız ve teşkilatsız bir göç hareketinin teşkil edecegi felaket bütün alâkalı makamlarca iyice idrak edilerek, göç işinin en küçük teferruatına kadar ve uzun bir devre için önceden hesaplanması ve bilhassa bu hesapların hayali rakamlara ve yerinde tetkik edilememiş tahminlere değil, fakat realitelere ve tecrübelere dayanan müspet bilgilere istinat etmesi lazımdır.

Bü arada, başarılmakta olan davanın ehemmiyetini, bu işte vazifeli olanların nazarında tebarüz ettirmek için, matbuatımızı meseleyle yakından alakadar ederek, ikaz edici neşriyatın gazetelerimizde bolca çıkmasını temin etmek de faydasız olmaz.

Mektepler, Halkevleri, ancak dayanışma ve yardımlaşma ile daha iyi yürüyebilecek olan göç işinde, bir stimulateur rolü görebilirler ve görmelidirler.

Çalışma planı merkezde hazırlandıktan soma, yapılacak işler vilayetlerin yüksek idare amirlerine, adeta bir strateji vazifesi gibi dağıtılmalı ve alınacak neticenin, kendileri için bir imtihan teşkil edeceği onlara iyice anlatılmalıdır. Böyle milletin yüksek menfaatleriyle ve yüz binlerce yurttaşın akıbetiyle alâkalı bir dava yolunda hiçbir idare amirimiz en geride kalmak istemeyeceğinden, işin, ümidimizden süratle ve ümidimizden parlak neticelerle sona ermemesi için hiçbir sebep tasarlayamıyorum.

Göçmenler gelirken

Üzerinde doğdukları, büyüdükleri, gülüp oynadıkları, seviştikleri topraklardan bir daha hiç dönmemek üzere ayrılmış,

uzaktan duydukları anayurdun çağrısına uyarak, içleri göçmenin ve anayurda kavuşmanın karışık hisleri, hüzün ve sevinçleriyle dolu, yığın yığın geliyorlar.

Türlü ekonomik zorluklar, türlü sıkıntılar, yoksulluklar, aşağılanmalar ve tehlikeler içinde yıllar yılı yaşarken her şeyden çok özledikleri, Türk elinin şefkat okşayışı, Türk gözlerinin sevgi dolu bakışıydı. Hiçbir şey onlara, yaşadıkları ülkede yabancı bir unsur sayılmak kadar ağır gelmemiştir. Ve işte şimdi kendilerinden olan bir miletin arasına karışmak, kendilerinin olan topraklarda yaşamak için aile aile, köy köy yola dökülüyorlar.

Bin türlü güçlüklerle çarpışa çarpışa derin çizgilerle oyulmuş yüzlerine, bin türlü yüklerin ağırlığı altında çökmüş omuzlarına ve Türk toprağının, Türk bayrağının özlemiyle ışıldayan gözlerine bakınız. Sevmek ve acımak nişlerinizin kapılarını ardına kadar onlara açmaktan kendinizi alamazsınız.

Göç ederken, bu kelimenin sakladığı bütün trajediyi gözlerimizin önünde hakkıyla canlandırmalıyız. "Gitmek biraz ölmektir" diyen şair, hislerinde ne kadar aşkın olsa da, büsbütün hakikate aykırı bir şey söylemiş değildir. Dünyaya gözlerini ilk açtıkları günden beri alışmış oldukları su, hava, toprak, ne varsa hepsini artlarında bırakarak geliyorlar, uzun yıllar yeni yurtlarının topraklarına, su ve havasına alışmak için uğraşacaklar.

Ne kadar güç, acıklı ve üzünütlü bir şey olsa da, göç, bugün için zaruri bir haldir; bu ihtiyacı anlıyor ve onu, ayrılıştan doğan hüzünlerine büyük umutlar katarak kabul ediyorlar.

Onları bu büyük trajedinin arasından görmeye ve anla-

maya çalışalım. Acılarını gidermek, özlemlerini dindirmek, yaralarım sarmak için ne yapsak fâzla olmayacaktır. Türk bütünlüğünün bu en bahtsız çocuklarına, bahtsızlıklarını en tez vakitte unutturmak ve onlara yabancılık hissini bir an bile duyurmamak bizim için büyük bir vazife olmuştur.

Bir kısım halkımızın arasında hâlâ Anadolululuk, Rumelililik ve hatta şehircilik ayrılıkları ve zıtlıkları gibi, Ortaçağ zamanlarına has hislerin yaşamakta olduğunu unutmayalım. Bu nevi yanlış düşüncelerle savaşmaz ve bu yüzden olmaması lazım gelen bazı hadiselerin ve soğuklukların ortaya çıkmasına meydan verirsek, bir kardeş kucağına atılmak ümidiyle koşan millettaşlanmızı hayal kırıklığının en acısı karşılayabilir.

Göçmenlerin yerleştirilecekleri yerlerde hükümet memurlarının sıkı kontrolü kadar halkevlerimiz de faydalı surette çalışabilirler. Gençler, Türk milletinin ayrılmaz bir bütün olduğunu, göçmenlerin, çektikleri büyük sıkıntıdan dolayı yerliler tarafından daha fazla sevilmeye layık olduklarını anlatmalı ve iki kardeş unsur arasında sarsılmaz ve su sızmaz bir yakınlığın ve birliğin doğması için bütün gayretlerini harcamalıdırlar.

Sonsöz

Balkanlar'da yaşayan millettaşlanmızın bugün içinde bulundukları hayat şartlan hakkında Türk aydmlanna küçük fakat toplu bir fikir vermek ve geniş bir göç hareketinin artık ne kadar zaruri ve elzem bir mahiyet almış olduğunu göstermek için kaleme aldığım bu eserde, en ufak bir mübalağanın ve uzak yakın komşulanmıza karşı en küçük bir husumet fikrinin yer almış olmadığım bir kere daha tekrarlamayı faydalı görüyorum.

Dünya sulhunun, Balkanlar'da sükûn ve dostluğun hüküm sürmesine ne kadar yakından bağlı olduğunu bilen ve aynı zamanda bu sulhun devamım insanlığın ve medeniyetin istikbâli için esaslı bir şart addeden biri sıfatıyla esasen başka türlü hareket etmeme de imkân yoktu.

İki milyon Türk'ün ıstırabına son vermek için tek çare olarak gördüğüm göç işinin tamamlanması Türkiye ile komşu memleketler arasındaki dostluğu bir kat daha kuvvetlendirmeye, arada mevcut ve muhtemel bütün ihtilafları ortadan kaldırmaya yarayacak ve bu itibarla da Balkanlar arası dostluk için en haynlı bir eser olacaktır.

Bize karşı besledikleri dostluk hislerinin bütün samimiyetine rağmen memleketlerinde ehemmiyetli bir Türk azınlığının yer bulmakta devam etmesi keyfiyetinin komşularımız için ne kadar hoşa gitmez bir şey olduğunu takdir ediyor ve bu anlayış zihniyetiyle mütalaa ederek, doğrudan doğruya millî benliğime tevcih edilmiş olan hareketleri bile mazur görmeye temayül ediyorum.

Ancak, memleketim ve milletim hesabma zararlı olan bir vaziyetin, her iki tarafı da memnun edecek bir hal şekline bağlanması mümkün olduğunu ileri sürerken bu hayırlı davaya hizmet için bazı acı hakikatleri de söylemeye mecbur kaldımsa, milliyetçiliğin ne demek olduğunu çok iyi bilen dostlarımızın, bu hareketimi hüsnüniyetime bağışlayacaklarına eminim.

Balkan memleketlerinde yaşayan Türklerin, anayurtlarında, çoktan beri özledikleri şefkat ve himaye kucağına bir an önce kavuşmalarını ve Balkanlar'da hükümetler arasında günden güne kuvvetlenen dostluk ve samimiyetin pek yakın bir istikbalde milletler arasında sıkı bir elbirliğine ve candan bir kardeşliğe de yol açmasını dileyerek sözümü bitiriyorum.